CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

इति रूपमालायां प्रकीर्णके तृतीयभागे
सन्धिभागः समाप्तः ।

पुस्तक मिलनेका पता–

खेमराज श्रीकृष्णदास,

"श्रीवेङ्कटेश्वर" स्टीम्, प्रेस–बम्बई.

प्र

वतीत्य

मनायत इत्येव

सुखायते च निर्वाति

६९ 'लज्जते त्रपते मन्दाक्षय

७० जिह्रेतीति ह्रियां पञ्च' '

७१ त्रसति त्रस्यति तथा ' 'क्षम

सहतीत्यात्मनेपि स्यात्रयं मृष्य

क्षाम्यति क्षमते चेति सप्त साहय

७२ '**अनादरे**ऽवजानाति तथा परिभव

एकादशात्रगणयत्यवधीरयतीति च ।

असत्तिरोभ्यां कुरुते परस्मपदभागपि

तथाऽवमनुते चावमानयत्यवमन्यते ।

विमानयति चात्रावहेलयत्यपि हेडते '

७३ '**वञ्चने** विप्रलभते तथा वञ्चयतेऽपि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अथोदाहरणदिक्—

लघ्+ध्वस्ति	लग्ध्वस्ति
दघ्+ध्यस्ति	दद्ध्यस्ति
नाभ्+म्या	नाम्भ्या
सस्+जः	सज्जः
लस्+जा	लज्जा
मस्+जति	मज्जति

ह्रस्वादचः, अपदान्ताद्दीर्घात्, आङ्माङ्भ्यां परस्य छकारस्य 'च्छ' यमादेशो नित्यं, दीर्घात्पदान्तात्परस्य तु विकल्पेन ।

उदाहरणदिक्—

अ+छः	अ[illegible]
शिव+छाया	शि[illegible]
ह्री+छः	
म्ले+छः	
आ+छादयति	
मा+छिदत्	
लक्ष्मी+छाया	

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आशंसते कामयते वाञ्छतीच्छत्यभीप्सति ।
समीहते तथाशास्ते **वाञ्छायां** तिथिसंख्यकाः ' ॥ ९३ ॥
६१ ' **लोभे** त्रयं लुभ्यतीति धनायति च गृध्यति ' ।
६२ ' उद्युक्त च प्रयतते क्रमते च व्यवस्यति ॥ ९४ ॥
उत्सहत्यात्मनेऽपि स्यात्**प्रयत्ने** पदपञ्चकम् ' ।
६३ ' विप्रीयतेऽपरजति द्वेष्टि **द्वेषे**ऽपरज्यति ॥ ९५ ॥
निरुणद्धि विगृह्णाति पञ्चामी चात्मनेपदे' ।
६४ वैरायते तु विद्वेष्टि विराध्नोति विरुध्यते ॥ ९६ ॥
विराध्यति च **वैरे** स्यात्तथा ऽभ्युत्तिष्ठतेऽपि च' ।
६५ ' असूयत्यभ्य**सूयायाम्** ' ' **ईर्ष्यायामी**र्ष्यतीर्क्ष्यति' ॥ ९७ ॥
६७ ' संघर्षति स्पर्धते च **स्पर्धायां** प्रतिगर्ज्जति ' ।
६८ ' मोदते ह्लादते हृष्यत्यानन्दति च तुष्यति ॥ ९८ ॥
प्रीणाति प्रीयते **प्रीतौ** निर्वृणोत्यात्मनेऽपि च ।
प्रचेतीभवतीत्यत्र प्रमनीभवतीति च ॥ ९९ ॥
सुमनायत इत्येव सुमनीभवतीत्यपि ।
सुखायते च निर्वातीत्येताः प्रोक्ताश्चतुर्दश ' ॥ ६० ॥
६९ ' लज्जते त्रपते मन्दाक्षयत्यपि हृणीयते ।
७० जिह्रेतीति ह्रियां पञ्च' ' बिभेत्युद्विजते भये ॥ ६१ ॥
७१ त्रसति त्रस्यति तथा ' ' **क्षमायां** तु तितिक्षते ।
सहतीत्यात्मनेपि स्यात्त्रयं मृष्यति मर्षति ॥ ६२ ॥
क्षाम्यति क्षमते चेति सप्त साहयतीत्यपि' ।
७२ ' **अनादरे**ऽवजानाति तथा परिभवत्यपि ॥ ६३ ॥
एकादशावगणयत्यवधीरयतीति च ।
असत्तिरोभ्यां कुरुते परस्मपदभागपि ॥ ६४ ॥
तथाऽवमनुते चावमानयत्यवमन्यते ।
विमानयति चात्रावहेलयत्यपि हेडते ' ॥ ६५ ॥
७३ ' **वञ्चने** विप्रलभते तथा वञ्चयतेऽपि च ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

४८ ‘ प्रत्यभिजानात्यनुसंधत्ते प्रतिसंदधात्यपि ।
प्रतिसंधत्त प्रत्यवमृशतीमाः **प्रत्यभिज्ञाने** ’ ॥ ४० ॥
४९ ‘ **विस्मृतौ** विस्मरति च तथव प्रस्मरत्यपि’ ।
५० ‘ **मोहे** विचेतीभवति विमुह्यति च मूर्छति ॥ ४१ ॥
५१ ऋच्छत्यपि ’ ‘ **प्रमादे** तु स्रंसते विमनायते ।
प्रमाद्यतीति विमनीभवतीति चतुष्टयम् ’॥ ४२ ॥
५२ ‘ समादधात्यवदधात्यपि प्रणिदधाति च ।
आत्मने **चावधाने** स्युरवधारयतीत्यपि’ ॥ ४३ ॥
५३ ‘ **अङ्गीकारे** प्रतिशृणोत्यत्र संगिरतेऽपि च ।
अकर्मकं संशृणुते परस्मै चेत्सकर्मकम् ’ ॥ ४४ ॥
‘ ऊरर्य्युररीभ्यश्च करोति कुरुते पदे ।
अष्टो स्युः प्रतिजानीतेऽभ्युपैत्यभ्युपगच्छति ’ ॥ ४५ ॥
५४ ‘ **अनुज्ञाने**ऽनुमनुतेऽनुजानात्यनुमन्यते ।
५५ अत्रैवाभ्यनुजानाति चतस्रो ’ ‘ऽथ **विलोकने** ॥ ४६॥
निर्वर्णयति निध्यायत्यालोकयति पश्यति ।
निरूपयति संपश्यत्यात्मने स्यादकर्मकम् ॥ ४७ ॥
आलोकते लक्षयते निभालयत ईक्षते ।
निचायत्यात्मनेऽपि द्वौ निशामयति चेत्यपि ॥ ४८ ॥
लोचते लक्षयति च क्रियाः पञ्चदश स्मृताः’ ।
५६ ‘ शृणोत्याकर्णयति च तद्वन्निशमयत्यपि ॥ ४९ ॥
निशाम्यतीति **श्रवणे** ’ ‘ **घ्राणे** जिघ्रति शिङ्घति’ ।
५८ ‘ स्पृशत्यामृशति **स्पर्शे** छुपत्यालभतेऽपि च’ ॥ ५० ॥
५९ ‘ **आस्वादने** रसयति लेढि चास्वादयत्यपि ।
लीढे चेति चतुष्कं स्याद्बुद्धिवर्गीयमीरितः’ ॥ ५१ ॥

इति बुद्धिवर्गः ।

६० ‘ अभिलष्यत्यभिलषत्यात्मनेऽप्यनुरुध्यते ।
आकाङ्क्षति स्पृहयति नाथ (ध) ते वष्टि लिप्सते ॥ ५२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष०	रायः	रायोः	रायाम्
स०	रायि	,,	राषु
सं०	हे राः	हे रायौ	हे रायः

ऐकारान्तः पुंलिङ्गः कैशब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	कैः	कायौ	कायः
द्वि०	कायम्	कायौ	कायः
तृ०	काया	कैभ्याम्	कैभिः
च०	काये	,,	कैभ्यः
पं०	कायः	,,	,,
ष०	,,	कायोः	कायाम्
स०	कायि	,,	कैषु
सं०	हे कैः	हे कायौ	हे कायः

इत्यैकारान्ताः ॥

ओकारान्तः पुंलिङ्गो गोशब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	गौः	गावौ	गावः
द्वि०	गाम्	,,	गाः
तृ०	गवा	गोभ्याम्	गोभिः
च०	गवे	,,	गोभ्यः
पं०	गोः	,,	,,
ष०	,,	गवोः	गवाम्
स०	गवि	,,	गोषु
सं०	हे गौः	हे गावौ	हे गावः

इत्योकारान्ताः ॥

औकारान्तः पुंलिङ्गो ग्लौशब्दः ॥

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	ग्लौः	ग्लावौ	ग्लावः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

द्वि०	ग्लावम्	ग्लावौ	ग्लावः
तृ०	ग्लावा	ग्लौभ्याम्	ग्लौभिः
च०	ग्लावे	,,	ग्लौभ्यः
पं०	ग्लावः	,,	,,
ष०	,,	ग्लावोः	ग्लावाम्
स०	ग्लावि	,,	ग्लौषु
सं०	हे ग्लौः	हे ग्लावौ	हे ग्लावः

इत्यजन्ताः पुंलिङ्गाः ॥

आबन्तः स्त्रीलिङ्गो **रमा**शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	रमा	रमे	रमाः
द्वि०	रमाम्	,,	,,
तृ०	रमया	रमाभ्याम्	रमाभिः
च०	रमायै	,,	रमाभ्यः
पं०	रमायाः	,,	,,
ष०	,,	रमयोः	रमाणाम्
स०	रमायाम्	,,	रमासु
सं०	हे रमे	हे रमे	हे रमाः

एवं दुर्गा-गङ्गादयः ॥

आबन्तः स्त्रीलिङ्गः **सर्वा**शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	सर्वा	सर्वे	सर्वाः
द्वि०	सर्वाम्	सर्वे	सर्वाः
तृ०	सर्वया	सर्वाभ्याम्	सर्वाभिः
च०	सर्वस्यै	,,	सर्वाभ्यः
पं०	सर्वस्याः	,,	,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष०	सर्वस्याः	सर्वयोः	सर्वासाम्
स०	सर्वस्याम्	”	सर्वासु
सं०	हे सर्वे	हे सर्वे	हे सर्वाः

एवं विश्वादय आबन्ताः ॥

आबन्तः स्त्रीलिङ्ग **उत्तरपूर्वा**शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	उत्तरपूर्वा	उत्तरपूर्वे	उत्तरपूर्वाः
द्वि०	उत्तरपूर्वाम्	”	”
तृ०	उत्तरपूर्वया	उत्तरपूर्वाभ्याम्	उत्तरपूर्वाभिः
च०	उत्तरपूर्वस्यै, र्वायै	”	उत्तरपूर्वाभ्यः
पं०	उत्तरपूर्वस्याः, र्वायाः	”	”
ष०	” ”	उत्तरपूर्वयोः	उत्तरपूर्वासाम्, णाम्
स०	उत्तरपूर्वस्याम्, र्वायाम्	”	उत्तरपूर्वासु
सं०	हे उत्तरपूर्वे	हे उत्तरपूर्वे	हे उत्तरपूर्वाः

आबन्तः स्त्रीलिङ्गो **द्वितीया**शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	द्वितीया	द्वितीये	द्वितीयाः
द्वि०	द्वितीयाम्	”	”
तृ०	द्वितीयया	द्वितीयाभ्याम्	द्वितीयाभिः
च०	द्वितीयस्यै, यायै	”	द्वितीयाभ्यः
पं०	द्वितीयस्याः, यायाः	”	”
ष०	” ”	द्वितीययोः	द्वितीयानाम्
स०	द्वितीयस्याम् यायाम्	”	द्वितीयासु
सं०	हे द्वितीये	हे द्वितीये	हे द्वितीयाः

एवं तृतीयाशब्दः ॥

अम्बा-अक्का-अल्ला-शब्दानां संबोधनैकवचने 'हे अम्ब, हे अक्क, हे अल्ल' इति विशेषः । शेषं रमावत् ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आबन्तः स्त्रीलिङ्गो **जरा**शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	जरा	जरसौ, जरे	जरसः, जराः
द्वि०	जरसम्, जराम्	,, ,,	,, ,,
तृ०	जरसा, जरया	जराभ्याम्	जराभिः
च०	जरसे, जरायै	,,	जराभ्यः
पं०	जरसः, जरायाः	,,	,,
ष०	,, ,,	जरसोः जरयोः	जरसाम्, जराणाम्
स०	जरसि, जरायाम्	,, ,,	जरासु
सं०	हे जरे	हे जरसौ, हे जरे	हे जरसः, हे जराः

आबन्तः स्त्रीलिंगो **नासिका**शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	नासिका	नासिके	नासिकाः
द्वि०	नासिकाम्	,,	नसः, नासिकाः
तृ०	नसा, नासिकया	नोभ्याम्, नासिकाभ्यां	नोभिः,नासिकाभिः
च०	नसे, नासिकायै	,, ,,	नोभ्यः,नासिकाभ्यः
पं०	नसः, नासिकायाः	,, ,,	,, ,,
ष०	,, ,,	नसोः, नासिकयोः	नसाम्, नासिकानाम्
स०	नसि, नासिकायाम्	,, ,,	नस्सु, नासिकासु
सं०	हे नासिके	हे नासिके	हे नासिकाः

आबन्तः स्त्रीलिङ्गो **निशा**शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	निशा	निशे	निशाः
द्वि०	निशाम्	,,	निशः, निशाः
तृ०	निशा, निशया	निड्भ्यां,निशाभ्यां	निड्भिः, निशाभिः
च०	निशे, निशायै	,, ,,	निड्भ्यः, निशाभ्यः
पं०	निशः निशायाः	,, ,,	,, ,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष०	निशः, निशायाः	निशोः, निशयोः	निशाम्, निशानाम्
स०	निशि, निशायाम्,	,,	निट्सु, ट्त्सु, निशासु
सं०	हे निशे	हे निशे	हे निशाः

आबन्तः स्त्रीलिङ्गः **पृतना** शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	पृतना	पृतने	पृतनाः
द्वि०	पृतनाम्	पृतने	पृतः, पृतनाः
तृ०	पृता, पृतनया	पृद्भ्याम्, पृतनाभ्याम्	पृद्भिः, पृतनाभिः
च०	पृते, पृतनायै	,, ,,	पृद्भ्यः पृतनाभ्यः
पं०	पृतः, पृतनायाः	,, ,,	,, ,,
ष०	,, ,,	पृतोः, पृतनयोः	पृताम्, पृतनानाम्
स०	पृति, पृतनायाम्	,, ,,	पृत्सु, पृतनासु
सं०	हे पृतने	हे पृतने	हे पृतनाः

इत्याबन्ताः ॥

आकारान्तः स्त्रीलिङ्गो **गोपा** शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	गोपाः	गोपौ	गोपाः
द्वि०	गोपाम्	,,	गोपः
तृ०	गोपा	गोपाभ्याम्	गोपाभिः
च०	गोपे	,,	गोपाभ्यः
पं०	गोपः	,,	,,
ष०	,,	गोपोः	गोपाम्
स०	गोपि	,,	गोपासु
सं०	हे गोपाः	हे गोपौ	हे गोपाः

इत्याकारान्ताः ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

इकारान्तः स्त्रीलिङ्गो **मति**शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	मतिः	मती	मतयः
द्वि०	मतिम्	,,	मतीः
तृ०	मत्या	मतिभ्याम्	मतिभिः
च०	मत्यै, मतये	,,	मतिभ्यः
पं०	मत्याः, मतेः	,,	,,
ष०	,, ,,	मत्योः	मतीनाम्
स०	मत्याम्, मतौ	,,	मतिषु
सं०	हे मते	हे मती	हे मतयः

इकारान्तः स्त्रीलिङ्गो **द्वि**शब्दः । इकारान्तः स्त्रीलिङ्ग**त्रि**शब्दः ।

	द्विव०	बहुव०
प्र०	द्वे	तिस्रः
द्वि०	द्वे	तिस्रः
तृ०	द्वाभ्याम्	तिसृभिः
च०	,,	तिसृभ्यः
पं०	,,	,,
ष०	द्वयोः	तिसृणाम्
स०	,,	तिसृषु
सं०	हे द्वे	हे तिस्रः

इतीकारान्ताः ॥

ईकारान्तः स्त्रीलिङ्गो **गौरी**शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	गौरी	गौर्यौ	गौर्यः
द्वि०	गौरीम्	,,	गौरीः
तृ०	गौर्या	गौरीभ्याम्	गौरीभिः
च०	गौर्यै	,,	गौरीभ्यः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पं०	गौर्याः	गौरीभ्याम्	गौरीभ्यः
ष०	गौर्याः	गौर्योः	गौरीणाम्
स०	गौर्याम्	,,	गौरीषु
सं०	हे गौरि	हे गौर्यौ	हे गौर्यः

एवं क्रोष्ट्री-वाणी-नद्यादयः ॥

एवं लक्ष्मी-तन्त्री–प्रभृतयः ॥ तत्र प्रथमैकवचने 'लक्ष्मीः, तरीः, तन्त्रीः' इति विशेषः ॥

ईकारान्तः स्त्रीलिङ्गः स्त्रीशब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	स्त्री	स्त्रियौ	स्त्रियः
द्वि०	स्त्रियम्, स्त्रीम्	,,	स्त्रियः, स्त्रीः
तृ०	स्त्रिया	स्त्रीभ्याम्	स्त्रीभिः
च०	स्त्रियै	,,	स्त्रीभ्यः
पं०	स्त्रियाः	,,	,,
ष०	,,	स्त्रियोः	स्त्रीणाम्
स०	स्त्रियाम्	,,	स्त्रीषु
सं०	हे स्त्रि	हे स्त्रियौ	हे स्त्रियः

ईकारान्तः स्त्रीलिङ्गः श्रीशब्दः

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	श्रीः	श्रियौ	श्रियः
द्वि०	श्रियम्	,,	,,
तृ०	श्रिया	श्रीभ्याम्	श्रीभिः
च०	श्रियै, ये	,,	श्रीभ्यः
पं०	श्रियाः, यः	,,	,,
ष०	,, ,,	श्रियोः	श्रीणाम्, श्रियाम्
स०	श्रियि, याम्	,,	श्रीषु
सं०	हे श्रीः	हे श्रियौ	हे श्रियः

इतीकारान्ताः ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

उकारान्तः स्त्रीलिङ्गो धेनुशब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	धेनुः	धेनू	धेनवः
द्वि०	धेनुम्	,,	धेनूः
तृ०	धेन्वा	धेनुभ्याम्	धेनुभिः
च०	धेन्वै, धेनवे	,,	धेनुभ्यः
पं०	धेन्वाः, धेनोः	,,	,,
ष०	,, ,,	धेन्वोः	धेनूनाम्
स०	धेन्वाम्, धेनौ	,,	धेनुषु
सं०	हे धेनो	हे धेनू	हे धेनवः

इत्युकारान्ताः ॥

ऊकारान्तः स्त्रीलिङ्गो वधूशब्दः ।

	एकव०	द्विव०	हुव०
प्र०	वधूः	वध्वौ	वध्वः
द्वि०	वधूम्	,,	वधूः
तृ०	वध्वा	वधूभ्याम्	वधूभिः
च०	वध्वै	,,	वधूभ्यः
पं०	वध्वाः	,,	,,
ष०	,,	वध्वोः	वधूनाम्
स०	वध्वाम्	,,	वधूषु
सं०	हे वधु	हे वध्वौ	हे वध्वः

एवं चमू-शरव्वादयः ॥

ऊकारान्तः स्त्रीलिङ्गो भ्रूशब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	भ्रूः	भ्रुवौ	भ्रुवः
द्वि०	भ्रुवम्	,,	,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तृ०	भ्रुवा	भ्रूभ्याम्	भ्रूभिः
च०	भ्रुवै,वे	,,	भ्रूभ्यः
पं०	भ्रुवाः, वः	,,	,,
ष०	,, ,,	भ्रुवोः	भ्रूणाम्, भ्रुवाम्
स०	भ्रुवि,वाम्	,,	भ्रूषु
सं०	हे भ्रूः	हे भ्रुवौ	हे भ्रुवः

ऊकारान्तः स्त्रीलिङ्गः पुनर्भुशब्दः ।

प्र०	पुनर्भूः	पुनर्भ्वौ	पुनर्भ्वः
द्वि०	पुनर्भ्वम्	,,	,,
तृ०	पुनर्भ्वा	पुनर्भूभ्याम्	पुनर्भभिः
च०	पुनर्भ्वै	,,	पुनर्भूभ्यः
पं०	पुनर्भ्वाः	,,	,,
ष०	,,	पुनर्भ्वोः	पुनर्भूणाम्
स०	पुनर्भ्वाम्	,,	पुनर्भूषु
सं०	हे पुनर्भु	हे पुनर्भ्वौ	हे पुनर्भ्वः

ऊकारान्तः स्त्रीलिङ्गो वर्षाभूशब्दः ।

प्र०	वर्षाभूः	वर्षाभ्वौ	वर्षाभ्वः
द्वि०	वर्षाभ्वम्	,,	,,
तृ०	वर्षाभ्वा	वर्षाभूभ्याम्	वर्षाभूमिः
च०	वर्षाभ्वै	,,	वर्षाभूभ्यः
पं०	वर्षाभ्वाः	,,	,,
ष०	,,	वर्षाभ्वोः	वर्षाभूणाम्
स०	वर्षाभ्वाम्	,,	वर्षाभूषु
सं०	हे वर्षाभु	हे वर्षाभ्वौ	हे वर्षाभ्वः

भेक्यां तु मतान्तरेणेदृशानि रूपाणि ।

इत्यूकारान्ताः ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ऋकारान्तः स्त्रीलिङ्गः स्वसृशब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	स्वसा	स्वसारौ	स्वसारः
द्वि०	स्वसारम्	,,	स्वसॄः
तृ०	स्वस्रा	स्वसृभ्याम्	स्वसृभिः
च०	स्वस्रे	,,	स्वसृभ्यः
पं०	स्वसुः	,,	,,
ष०	,,	स्वस्रोः	स्वसॄणाम्
स०	स्वसरि	,,	स्वसृषु
सं०	हे स्वसः	हे स्वसारौ	हे स्वसारः

दुहितृ-ननान्दृ-यातृ-मातृ-शब्दाःपितृशब्दवत् ।
शसि तु दुहितॄः, ननान्दॄः, यातॄः, मातॄः ॥

ओकारान्तः स्त्रीलिङ्गो द्योशब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	द्यौः	द्यावौ	द्यावः
द्वि०	द्याम्	,,	द्याः
तृ०	द्यवा	द्योभ्याम्	द्योभिः
च०	द्यवे	,,	द्योभ्यः
पं०	द्योः	,,	,,
ष०	,,	द्यवोः	द्यवाम्
स०	द्यवि	,,	द्योषु
सं०	हे द्यौः	हे द्यावौ	हे द्यावः

ऐकारान्तः स्त्रीलिङ्गो रैशब्दः पुंवत् ॥

औकारान्त स्त्रीलिङ्गो नौशब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	नौः	नावौ	नावः
द्वि०	नावम्	,,	,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तृ०	नावा	नौभ्याम्	नौभिः
च०	नावे	”	नौभ्यः
पं०	नावः	”	”
ष०	नावः	नावोः	नावाम्
स०	नावि	”	नौषु
सं०	नौः	हे नावौ	हे नावः

॥ इत्यजन्ताः स्त्रीलिङ्गाः ॥

अकारान्तो नपुंसकलिङ्गो ज्ञानशब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	ज्ञानम्	ज्ञाने	ज्ञानानि
द्वि०	”	”	”
तृ०	ज्ञानेन	ज्ञानाभ्याम्	ज्ञानैः
च०	ज्ञानाय	”	ज्ञानेभ्यः
पं०	ज्ञानात्-द्	”	”
ष०	ज्ञानस्य	ज्ञानयोः	ज्ञानानाम्
स०	ज्ञाने	”	ज्ञानेषु
सं०	हे ज्ञान	हे ज्ञाने	हे ज्ञानानि

एवं-धन-वन-फलादयः ॥

अकारान्तो नपुंसकलिङ्गः कतरशब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	कतरत्-द्	कतरे	कतराणि
द्वि०	”	”	”
तृ०	कतरेण	कतराभ्याम्	कतरैः
च०	कतरस्मै	”	कतरेभ्यः
पं०	कतरस्मात्-द्	”	”
ष०	कतरस्य	कतरयोः	कतरेषाम्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स०	कतरस्मिन्	कतरयोः	कतरेषु
सं०	हे कतरत्-द्	हे कतरे	हे कतराणि

एवं यतरप्रभृतय इतरान्ता विश्वादिषु दर्शिताः ॥

अकारान्तो नपुंसकलिङ्गोऽजरशब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	अजरम्	अजरसी, रे	अजरांसि, राणि
द्वि०	,, रसम्	,, ,,	,, ,,
तृ०	अजरसा, रेण	अजराभ्याम्	अजरैः
च०	अजरसे, राय	,,	अजरेभ्यः
पं०	अजरसः, रात्-द्	अजराभ्याम्	अजरेभ्यः
ष०	,, रस्य	अजरसोः, रयोः	अजरसाम्, राणाम्
स०	अजरसि, रे	,, ,,	अजरेषु
सं०	हे अजर	हे अजरसी, रे	हे अजरांसि, राणि

अकारान्तो नपुंसकलिङ्गो हृदयशब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	हृत्-द् दयम्	हृदये, दी	हृदयानि, हृंदि
द्वि०	,, ,,	,, ,,	,, ,,
तृ०	हृदा, हृदयेन	हृद्भ्यां, हृदयाभ्याम्	हृद्भिः, हृदयैः
च०	हृदे, हृदयाय	,, ,,	हृद्भ्यः, हृदयेभ्यः
पं०	हृदः, हृदयात्-द्	,, ,,	,, ,,
ष०	,, हृदयस्य	हृदोः, हृदययोः	हृदाम्, हृदयानाम्
स०	हृदि, हृदये	,, ,,	हृत्सु, हृदयेषु
सं०	हे हृदय	हे हृदये	हे हृदयानि

अकारान्तो नपुंसकलिङ्ग उदकशब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	उदकम्	उदके	उदकानि
द्वि०	,,	,,	,, उदानि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तृ०	उद्ना, दकेन	उदभ्याम्, दकाभ्याम्	उदभिः, दकैः
च०	उद्ने, दकाय	” ”	उदभ्यः, दकेभ्यः
पं०	उद्नः, दकात्-द्	” ”	” ”
ष०	” उदकस्य	उद्नोः, दकयोः	उद्नाम्, दकानाम्
स०	उद्नि, दनि, दके	” ”	उदसु, दकेषु
सं०	हे उदक	हे उदके	हे उदकानि

अकारान्तो नपुंसकलिङ्ग **आस्य**शब्दः ।

	एकव०	**द्विव०**	**बहुव०**
प्र०	आस्यम्	आस्ये	आस्यानि
द्वि०	”	”	” आसानि
तृ०	आस्ना, स्येन	आसभ्यां, स्याभ्याम्	आसभिः, स्यैः
च०	आस्ने, स्याय	” ”	आसभ्यः, स्येभ्यः
पं०	आस्नः, स्यात्-द्	” ”	” ”
ष०	” स्यस्य	आस्नोः, स्ययोः	आस्नाम्, स्यानाम्
स०	आस्नि, सनि, स्ये	आस्नोः, स्ययोः	आससु, स्येषु
सं०	हे आस्य	हे आस्ये	हे आस्यानि

अकारान्तो नपुंसकलिङ्गो **मांस**शब्दः ।

	एकव०	**द्विव०**	**बहुव०**
प्र०	मान्, मांसम्	मांसी, मांसे	मांसि, मांसानि
द्वि०	” ”	” ”	” ”
तृ०	मांसा, मासेन	मान्भ्यां, मांसाभ्याम्	मान्भिः, मांसैः
च०	मांसे, मांसाय	” ”	मान्भ्यः, मांसेभ्यः
पं०	मांसः, मांसात्	” ”	” ”
ष०	” मांसस्य	मांसोः, मांसयोः	मांसाम्, मांसानाम्
स०	मांसि, मांसे	” ”	मान्सु, मांसेषु
सं०	हे मान्, मांस	हे मांसी, मांसे	हे मांसि, मांसानि

इत्यकारान्ताः ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आकारान्तो नपुंसकलिङ्गः श्रीपाशब्दो ज्ञानशब्दवत् ॥

इकारान्तो नपुंसकलिङ्गो **वारि**शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	वारि	वारिणी	वारीणि
द्वि०	,,	,,	,,
तृ०	वारिणा	वारिभ्याम्	वारिभिः
च०	वारिणे	,,	वारिभ्यः
पं०	वारिणः	,,	,,
ष०	,,	वारिणोः	वारीणाम्
स०	वारिणि	,,	वारिषु
सं०	हे वारे-वारि	हे वारिणी	हे वारीणी

इकारान्तो नपुसकलिङ्गोऽ**नादि**शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	अनादि	अनादिनी	अनादीनि
द्वि०	,,	,,	,,
तृ०	अनादिना,	अनादिभ्याम्	अनादिभिः
च०	अनादिने, दये	,,	अनादिभ्यः
पं०	अनादिनः, देः	,,	,,
ष०	,, ,,	अनादिनोः द्योः	अनादीनाम्
स	अनादिनि, दौ	अनादिनोः, द्योः	अनादिषु
सं०	हे अनादे, दि	हे अनादिनी	हे अनादीनि ।

इकारान्तो नपुंसकलिङ्गोऽ**स्थि**शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	अस्थि	अस्थिनी	अस्थीनी
द्वि०	,,	,,	,,
तृ०	अस्थ्ना	अस्थिभ्याम्	अस्थिभिः
च०	अस्थ्ने	,,	अस्थिभ्यः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

पं०	अस्थ्नः	अस्थिभ्याम्	अस्थिभ्यः
ष०	,,	अस्थ्नोः	अस्थ्नाम्
स०	अस्थ्नि अस्थनि	,,	अस्थिषु
सं०	हे अस्थे, हेअस्थि	हे अस्थिनी	हे अस्थीनि

इकारान्तो नपुंसलिङ्गो **दधि**शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	दधि	दधिनी	दधीनि
द्वि०	,,	,,	,,
तृ०	दध्ना	दधिभ्याम्	दधिभिः
च०	दध्ने	,,	दधिभ्यः
पं०	दध्नः	,,	,,
ष०	,,	दध्नोः	दध्नाम्
स०	दध्नि, दधनि	,,	दधिषु
सं०	हे दधे, दधि	हे दधिनी	हे दधीनि

एवं सक्थि—अक्षि—शब्दावपि ॥

ईकारान्तो नपुंसकलिंगः **सुधी**शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	सुधि	सुधिनी	सुधीनि
द्वि०	,,	,,	,,
तृ०	सुधिया, धिना	सुधिभ्याम्	सुधिभिः
च०	सुधिये, ने	,,	,,
पं०	सुधियः, नः	,,	,,
ष०	,, ,,	सुधियोः,नोः	सुधीनाम्
स०	सुधियि, नि	,, ,,	सुधिषु
सं०	हे सुधे,हे सुधि	हे सुधिनी	हे सुधीनि

इतीकारान्ताः ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

उकारान्तो नपुंसकलिङ्गो मधुशब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	मधु	मधुनी	मधूनि
द्वि०	,,	,,	,,
तृ०	मधुना	मधुभ्याम्	मधुभिः
च०	मधुने	,,	मधुभ्यः
पं०	मधुनः	,,	,,
ष०	,,	मधुनोः	मधूनाम्
स०	मधुनि	,,	मधुषु
सं०	हे मधो हे मधु	हे मधुनी	हे मधूनि

उकारान्तो नपुंसकलिङ्गः सानुशब्दः

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	सानु, स्नु	सानुनी, स्नुनी	सानूनि, स्नूनि
द्वि०	,, ,,	,, ,,	,, ,,
तृ०	सानुना, स्नुना	सानुभ्याम्, स्नुभ्याम्	सानुभिः, स्नुभिः
च०	सानुने, स्नुने	,, ,,	सानुभ्यः स्नुभ्यः
पं०	सानुनः, स्नुनः	,,	,, ,, ,,
ष०	,, ,,	सानुनोः. स्नुनोः	सानूनाम्, स्नूनाम्
स०	स्नानुनि, स्नुनि	,, ,,	सानुषु, स्नुषु
सं०	हे सानो, स्नो, सानु, स्नु	हे सानुनी, स्नुनी	हे सानूनि स्नूनि

उकारान्तो नपुंसकलिङ्गः प्रियक्रोष्टुशब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	प्रियक्रोष्टु	प्रिक्रोष्टुनी	प्रियक्रोष्टूनि
द्वि०	,,	,,	,,
तृ०	प्रियक्रोष्ट्रा, ष्टुना २	प्रियक्रोष्टुभ्याम्	प्रियक्रोष्टुभिः
च०	प्रियक्रोष्ट्रे, ष्टवे, ष्टुने	,,	प्रियक्रोष्टुभ्यः
पं०	प्रियक्रोष्टुः, ष्टोः, ष्टुनः	,,	,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष०	प्रियक्रोष्टुः, ष्टोः, ष्टुनः	प्रियक्रोष्ट्वोः, ष्ट्वोः	प्रियक्रोष्टूनाम्
स०	प्रियक्रोष्टरि, ष्टौ, ष्टुनि	,, ,,	,, प्रियक्रोष्टुषु
सं०	हे प्रियक्रोष्टो, ष्टु	हे प्रियक्रोष्टुनी	हे प्रियक्रोष्टूनि

ऊकारान्तो नपुंसकलिङ्गः **सुलूशब्दः** ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	सुलु	सुलुनी	सुलूनि
द्वि०	,,	,,	,,
तृ०	सुल्वा,सुलुना	सुलुभ्याम्	सुलुभिः
च०	सुल्वे, सुलुने	,,	सुलुभ्यः
पं०	सुल्वः,सुलुनः	,,	,,
ष०	,, ,,	सुल्वोः, सुलुनोः	सुलूनाम्
स०	सुल्वि, सुलुनि	,, ,,	सुलुषु
सं०	हे सुलो,सुलु	हे सुलुनी	हे सुलूनि

ऊकारान्तो नपुंसकलिङ्गो **जम्बूशब्दः** ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	जम्बु	जम्बुनी	जम्बूनि
द्वि०	,,	,,	,,
तृ०	जम्बुना	जम्बुभ्याम्	जम्बुभिः
च०	जम्बुने	,,	जम्बुभ्यः
पं०	जम्बुनः	,,	,,
ष०	,,	जम्बुनोः	जम्बूनाम्
स०	जम्बुनि	,,	जम्बुषु
सं०	हे जम्बो,म्बु	हे जम्बुनी	हे जम्बूनि

इत्युकारान्ताः ॥

ऋकारान्तो नपुंसकलिङ्गो **धातृशब्दः** ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	धातृ	धातृणी	धातॄणि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

द्वि०	धातृ	धातृणी	धातॄणि
तृ०	धातृणा, धात्रा	धातृभ्याम्	धातृभिः
च०	धातृणे, धात्रे	,,	धातृभ्यः
पं०	धातुः, धातृणः	,,	,,
ष०	,, ,,	धात्रोः, धातृणोः	धातॄणाम्
स०	धातरि, धातृणि	,, ,,	धातृषु
सं०	हे धातः, तृ	हे धातृणी	हे धातॄणि

एवं ज्ञातृकर्त्रादयः ॥

इत्यृकारान्ताः ॥

एकारान्तो नपुंसकलिङ्गः सेशब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुवं०
प्र०	सि	सिनी	सीनि
द्वि०	,,	,,	,,
तृ०	सिना	सिभ्याम्	सिभिः
च०	सिने	,,	सिभ्यः
पं०	सिनः	,,	,,
ष०	,,	सिनोः	सीनाम्
स०	सिनि	,,	सिषु
सं०	हे से, सि	हे सिनी	हे सीनि

इत्येकारान्ताः ॥

ओकारान्तो नपुंसकलिङ्गः प्रद्योशब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	प्रद्यु	प्रद्युनी	प्रद्यूनि
द्वि०	,,	,,	,,
तृ०	प्रद्युना	प्रद्युभ्याम्	प्रद्युभिः
च०	प्रद्युने	,,	प्रद्युभ्यः
पं०	प्रद्युनः	,,	,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष०	प्रद्युनः	प्रद्युनोः	प्रद्यूनान्
स०	प्रद्युनि	”	प्रद्युसु
सं०	हे प्रद्योः द्यु	हे प्रद्युनी	हे प्रद्यनि

इत्योकारान्ताः ॥

ऐकारान्तो नपुंसकलिङ्गः प्ररैशब्दः।

	एकव०	द्वि०	बहु०
प्र०	प्ररि	प्ररिणी	प्ररीणि
द्वि०	”	”	”
तृ०	प्ररिणा	प्रराभ्याम्	प्रराभिः
च०	प्ररिणे	”	प्रराभ्यः
पं०	परिणः	”	”
ष०	”	प्ररिणोः	प्ररीणाम्
स०	प्ररिणि	”	प्ररासु
सं०	हे प्ररे, रि	हे प्ररिणी	हे प्ररीणि

इत्यैकारान्ताः ॥

औकारान्तो नपुंसकलिङ्गः सुनौशब्दः।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	सुनु	सुनुनी	सुनूनि
द्वि०	”	”	”
तृ०	सुनुना	सुनुभ्याम्	सुनुभिः
च०	सुनुने	”	सुनुभ्यः
पं०	सुनुनः	”	”
ष०	”	सुनुनोः	सुनूनाम्
स०	सुनुनि	”	सुनुषु
सं०	हे सुनो,	हे सुनुनी	हे सुनूनि

इत्यजन्ता नपुंसकलिङ्गाः ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

हकारान्तः पुंलिङ्गो लिह्शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	लिट्-ड्	लिहौ	लिहः
द्वि०	लिहम्	,,	,,
तृ०	लिहा	लिड्भ्याम्	लिड्भिः
च०	लिहे	,,	लिड्भ्यः
पं०	लिहः	,,	,,
ष०	,,	लिहोः	लिहाम्
स०	लिहि	,,	लिट्सु-ट्त्सु
सं०	हे लिट्-ड्	हे लिहौ	हे लिहः

हकारान्तः पुंलिङ्गो दुह्शब्दः ।

	एक०	द्वि०	बहु०
प्र०	धुक्-ग	दुहौ	दुहः
द्वि०	दुहम्	,,	,,
तृ०	दुहा	धुग्भ्याम्	धुग्भिः
च०	दुहे	,,	धुग्भ्यः
पं०	दुहः	,,	,,
ष०	,,	दुहोः	दुहाम्
स०	दुहि	,,	धुक्षु
सं०	हे धुक्-ग्	हे दुहौ	हे दुहः

हकारान्तः पुंलिङ्गो द्रुह्शब्दः ।

	एक०	द्वि०	बहु०
प्र०	ध्रुक्-ग्-ट्-ड्	द्रुहौ	द्रुहः
द्वि०	द्रुहम्	द्रुहौ	द्रुहः
तृ०	द्रुहा	ध्रुग्भ्याम्, ध्रुड्भ्याम्	ध्रुग्भिः ड्भिः
च०	द्रुहे	ध्रुग्भ्याम, ध्रुड्भ्याम्	ध्रुग्भ्यः, ड्भ्यः
पं०	द्रुहः	,, ,,	,, ,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष०	द्रुहः	द्रुहोः	द्रुहाम्
स०	द्रुहि	,,	ध्रुक्षु-ट्सु-ट्त्सु
सं०	हे ध्रुक्-ग्-ट्-ड्	हे द्रुहौ	हे द्रुहः

एवं मुह्—स्नुह्—स्निहः ॥

हकारान्तः पुंलिङ्गो **विश्ववाह्**शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	विश्वावाट्-ड्	विश्ववाहौ	विश्ववाहः
द्वि०	विश्ववाहम्	,,	विश्वौहः
तृ०	विश्वौहा	विश्ववाड्भ्याम्	विश्ववाड्भिः
च०	विश्वौहे	,,	विश्ववाड्भ्यः
पं०	विश्वौहः	,,	,,
ष०	,,	विश्वौहोः	विश्वौहाम्
स०	विश्वौहि	,,	विश्ववाट्सु,ट्त्सु
सं०	हे विश्ववाट्-ड्	हे विश्ववाहौ	हे विश्ववाहः

हकारान्तः पुंलिङ्गोऽ**नडुह्**शदः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	अनडान्	अनड्वाहौ	अनड्वाहः
द्वि०	अनडाहम्	,,	अनडुहः
तृ०	अनडुहा	अनडुद्भ्याम्	अनडुद्भिः
च०	अनडुहे	,,	अनडुद्भ्यः
पं०	अनडुहः	,,	,,
ष०	,,	अनडुहोः	अनुडुहाम्
स०	अनडुहि	,,	अनडुंत्सु
सं०	हे अनड्वन्	हे अनड्वाहौ	हे अनड्वाहः

हकारान्तः पुंलिङ्ग**स्तुरासाह्**शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	तुराषाट्-ड्	तुरासाहौ	तुरासाहः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

द्वि०	तुरासाहम्	तुरासाहौ	तुरासाहः
तृ०	तुरासाहा	तुराषाड्भ्याम्	तुराषाड्भिः
च०	तुरासाहे	,,	तुराषाड्भ्यः
पं०	तुरासाहः	,,	,,
ष०	,,	तुरासाहोः	तुरासाहाम्
स०	तुरासाहि	,,	तुराषाट्सु-ट्त्सु
सं०	हे तुराषाट्-ड्	हे तुरासाहौ	हे तुरासाहः

वकारान्तः पुंलिङ्गः **सुदिव्शब्दः** ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	सुद्यौः	सुदिवौ	सुदिवः
द्वि०	सुदिवम्	,,	,,
तृ०	सुदिवा	सुद्युभ्याम्	सुद्युभिः
च०	सुदिवे	,,	सुद्युभ्यः
पं०	सुदिवः	,,	,,
ष०	,,	सुदिवोः	सुदिवाम्
स०	सुदिवि	,,	सुद्युषु
सं०	हे सुद्यौः	हे सुदिवौ	हे सुदिवः

रेफान्तः पुंलिङ्गश्चतुर्शब्दः ।

	एक०	द्वि०	बहु०
प्र०			चत्वारः
द्वि०			चतुरः
तृ०			चतुर्भिः
च०			चतुर्भ्यः
प०			,,
ष०			चतुर्णाम्
स०			चतुर्षु
सं०			हे चत्वारः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रेफान्तः पुंलिङ्गः **प्रियचतुर्**शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	प्रियचत्वाः	प्रियचत्वारौ	प्रियचत्वारः
द्वि०	प्रियचत्वारम्	,,	प्रियचतुरः
तृ०	प्रियचतुरा	प्रियचतुर्भ्याम्	प्रियचतुर्भिः
च०	प्रियचतुरे	,,	प्रियचतुर्भ्यः
पं०	प्रियचतुरः	प्रियचतुर्भ्याम्	प्रियचतुर्भ्यः
ष०	,,	प्रियचतुरोः	प्रियचतुराम्
स०	प्रियचतुरि	,,	प्रियचतुर्षु
सं०	हे प्रियचत्वः	हे प्रियचत्वारौ	हे प्रियचत्वारः

लकारान्तः पुंलिङ्गः **कमल्**शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	कमल्	कमलौ	कमलः
द्वि०	कमलम्	,,	,,
तृ०	कमला	कमल्भ्याम्	कमल्भिः
च०	कमले	,,	कमल्भ्यः
पं०	कमलः	,,	,,
ष०	,,	कमलोः	कमलाम्
स०	कमलि	,,	कमल्षु
सं०	हे कमल्	हे कमलौ	हे कमलः

मान्तः पुंलिङ्गः **प्रशाम्**शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	प्रशान्	प्रशामौ	प्रशामः
द्वि०	प्रशामम्	,,	,,
तृ०	प्रशामा	प्रशान्भ्याम्	प्रशान्भिः
च०	प्रशामे	,,	प्रशान्भ्यः
पं०	प्रशामः	,,	,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष०	प्रशामः	प्रशामोः	प्रशामाम्
स०	प्रशामि	,,	प्रशान्सु
सं०	हे प्रशान्	हे प्रशामौ	हे प्रशामः

मान्तः पुंलिङ्गः **किम्** शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहु०
प्र०	कः	कौ	के
द्वि०	कम्	,,	कान्
तृ०	केन	काभ्याम्	कैः
च०	कस्मै	,,	केभ्यः
पं०	कस्मात्-द्	,,	,,
ष०	कस्य	कयोः	केषाम्
स०	कस्मिन्	कयोः	केषु
सं०	हे क	हे कौ	हे के

मान्तः पुंलिङ्ग **इदम्** शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	अयम्	इमौ	इमे
द्वि०	इमम्	,,	इमान्
तृ०	अनेन	आभ्याम्	एभिः
च०	अस्मै	,,	एभ्यः
पं०	अस्मात्-द्	,,	,,
ष०	अस्य	अनयोः	एषाम्
स०	अस्मिन्	,,	एषु
सं०	अस्य प्रायः संबोधनं नास्ति त्यदादित्वात् ।		

अन्वादेशे तु इदम्शब्दस्य अमि एनम्, औटि एनौ, शसि एनान्, आङि एनेन, ओसि एनयोः, इति विशेषो बोध्यः ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अकच्सहितस्य रूपाणि तु ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	अयकम्	इमकौ	इमके
द्वि०	इमकम्	,,	इमकान्
तृ०	इमकेन	इमकाभ्याम्	इमकैः
च०	इमकस्मै	,,	इमकेभ्यः
पं०	इमकस्मात्	,,	,,
ष०	इमकस्य	इमकयोः	इमकेषाम्
स०	इमकस्मिन्	,,	इमकेषु

णकारान्तः पुंलिङ्गः **सुगण्**शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	सुगण्	सुगणौ	सुगणः
द्वि०	सुगणम्	,,	,,
तृ०	सुगणा	सुगण्भ्याम्	सुगण्भिः
च०	सुगणे	,,	सुगण्भ्यः
पं०	सुगणः	,,	,,
ष०	,,	सुगणोः	सुगणाम्
स०	सुगणि	,,	सुगण्सु,ण्ठ्सु,ण्ट्सु
सं०	हे सुगण्	हे सुगणौ	हे सुगणः

नान्तः पुंल्लिंगो **राजन्**शब्दः ।

	एक०	द्वि०	बहु०
प्र०	राजा	राजानौ	राजानः
द्वि०	राजानम्	,,	राज्ञः
तृ०	राज्ञा	राजभ्याम्	राजभिः
च०	राज्ञे	,,	राजभ्यः
पं०	राज्ञः	,,	,,
ष०	,,	राज्ञोः	राज्ञाम्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स०	राज्ञि-जनि	राज्ञोः	राजसु
सं०	हे राजन्	हे राजानौ	हे राजानः

नान्तः पुंलिंगो **यज्वन्**शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	यज्वा	यज्वानौ	यज्वानः
द्वि०	यज्वानम्	,,	यज्वनः
तृ०	यज्वना	यज्वभ्याम्	यज्वभिः
च०	यज्वने	,,	यज्वभ्यः
पं०	यज्वनः	,,	,,
ष०	,,	यज्वनोः	यज्वनाम्
स०	यज्वनि	यज्वनोः	यज्वसु
सं०	हे यज्वन्	हे यज्वानौ	हे यज्वानः

नान्तः पुंलिङ्गो **ब्रह्मन्**शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	ब्रह्मा	ब्रह्माणौ	ब्रह्माणः
द्वि०	ब्रह्माणम्	,,	ब्रह्मणः
तृ०	ब्रह्मणा	ब्रह्मभ्याम्	ब्रह्मभिः
च०	ब्रह्मणे	,,	ब्रह्मभ्यः
पं०	ब्रह्मणः	,,	,,
ष०	,,	ब्रह्मणोः	ब्रह्मणाम्
स०	ब्रह्मणि	,,	ब्रह्मसु
सं०	हे ब्रह्मन्	हे ब्रह्माणौ	हे ब्रह्माणः

नकारान्तः पुंलिंगो **वृत्रहन्**शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	वृत्रहा	वृत्रहणौ	वृत्रहणः
द्वि०	वृत्रहणम्	,,	वृत्रघ्नः
तृ०	वृत्रहा	वृत्रहभ्याम्	वृत्रहभिः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

च०	वृत्रघ्ने	वृत्रहभ्याम्	वृत्रहभ्यः
पं०	वृत्रघ्नः	,,	,,
ष०	,,	वृत्रघ्नोः	वृत्रघ्नाम्
स०	वृत्रघ्नि, हणि	,,	वृत्रहसु
सं०	हे वृत्रहन्	हे वृत्रहणौ	हे वृत्रहणः

एवम् अर्यमन्-पूषन्-शब्दौ ॥

नकारान्तः पुंलिङ्गो **मघवन्**शब्दः।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	मघवान्	मघवन्तौ	मघवन्तः
द्वि०	मघवन्तम्	,,	मघवतः
तृ०	मघवता	मघवद्भ्याम्	मघवद्भिः
च०	मघवते	,,	मघवद्भ्यः
पं०	मघवतः	,,	,,
ष०	,,	मघवतोः	मघवताम्
स०	मघवति	,,	मघवत्सु
सं०	हे मघवन्	हे मघवन्तौ	हे मघवन्तः

तृत्वाभावे **मघवन्**शब्दस्य रूपाणि तु।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	मघवा	मघवानौ	मघवानः
द्वि०	मघवानम्	,,	मघोनः
तृ०	मघोना	मघवभ्याम्	मघवभिः
च०	मघोने	,,	मघवभ्यः
पं०	मघोनः	,,	,,
ष०	,,	मघोनोः	मघोनाम्
स०	मघोनि	,,	मघवसु
सं०	हे मघवन्	हे मघवानौ	हे मघवानः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नान्तः पुंलिंगः **श्वन्**शब्दः ।

	एकव०	**द्विव०**	**बहु०**
प्र०	श्वा	श्वानौ	श्वानः
द्वि०	श्वानम्	,,	शुनः
तृ०	शुना	श्वभ्याम्	श्वभिः
च०	शुने	,,	श्वभ्यः
पं०	शुनः	,,	,,
ष०	,,	शुनोः	शुनाम्
स०	शुनि	,,	श्वसु
सं०	हे श्वन्	हे श्वानौ	हे श्वानः

नान्तः पुंलिङ्गो **युवन्**शब्दः ।

	एकव०	**द्विव०**	**बहुव०**
प्र०	युवा	युवानौ	युवानः
द्वि०	युवानम्	,,	यूनः
तृ०	यूना	युवभ्याम्	युवभिः
च०	यूने	,,	युवभ्यः
पं०	यूनः	,,	,,
ष०	,,	यूनोः	यूनाम्
स०	यूनि	,,	युवसु
सं०	हे युवन्	हे युवानौ	हे युवानः

नान्तः पुंलिङ्गोऽ**र्वन्**शब्दः ।

	एकव०	**द्विव०**	**बहुव०**
प्र०	अर्वा	अर्वन्तौ	अर्वन्तः
द्वि०	अर्वन्तम्	,,	अर्वतः
तृ०	अर्वता	अर्वद्भ्याम्	अर्वद्भिः
च०	अर्वते	,,	अर्वद्भ्यः
पं०	अर्वतः	,,	,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष०	अर्वतः	अर्वतोः	अर्वताम्
स०	अर्वति	,,	अर्वत्सु
सं०	हे अर्वन्	हे अर्वन्तौ	हे अर्वन्तः

अनर्वा: यज्ववत् ॥

नकारान्तः पुंलिङ्गः **शार्ङ्गिन्**शब्दः ।

	एक०	द्वि०	बहु०
प्र०	शार्ङ्गी	शार्ङ्गिणौ	शार्ङ्गिणः
द्वि०	शार्ङ्गिणम्	,,	,,
तृ०	शार्ङ्गिणा	शार्ङ्गिभ्याम्	शार्ङ्गिभिः
च०	शार्ङ्गिणे	,,	शार्ङ्गिभ्यः
पं०	शार्ङ्गिणः	,,	,,
ष०	,,	शार्ङ्गिणोः	शार्ङ्गिणाम्
स०	शार्ङ्गिणि	,,	शार्ङ्गिषु
सं०	हे शार्ङ्गिन्	हे शार्ङ्गिणौ	हे शार्ङ्गिणः

एवं वाग्मिन्-यशस्विन्-प्रभृतयः ।

नान्तः पुंलिङ्गः **पथिन्**शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहु०
प्र०	पन्थाः	पन्थानौ	पन्थानः
द्वि०	पन्थानम्	,,	पथः
तृ०	पथा	पथिभ्याम्	पथिभिः
च०	पथे	,,	पथिभ्यः
पं०	पथः	,,	,,
ष०	,,	पथोः	पथाम्
स०	पथि	,,	पथिषु
सं०	हे पन्थाः	हे पन्थानौ	हे पन्थानः

एवं मथिन्-ऋभुक्षिन्-शब्दौ ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

त्रिलिङ्गसमरूपः **पञ्चन्**शब्दः ।

	बहुव०
प्र०	पञ्च
द्वि०	,,
तृ०	पञ्चभिः
च०	पञ्चभ्यः
पं०	,,
ष०	पंचानाम्
स०	पञ्चसु
सं०	हे पञ्च

एवं सप्तन्-नवन्-दशन्-एकादशन्-द्वादशन्प्रभृतयः ।

नान्तः पुंलिङ्गः **प्रियपञ्चन्**शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहु०
प्र०	प्रियपञ्चा	प्रियपञ्चानौ	प्रियपञ्चानः
द्वि०	प्रियपञ्चानम्	,,	प्रियपञ्चञः
तृ०	प्रियपञ्चञा	प्रियपञ्चभ्याम्	प्रियपञ्चभिः
च०	प्रियपञ्चञे	,,	प्रियपञ्चभ्यः
पं०	प्रियपञ्चञः	,,	,,
ष०	,,	प्रियपञ्चञोः	प्रियपञ्चञाम्
स०	प्रियपञ्चञि	,,	प्रियपञ्चसु
सं०	हे प्रियपञ्चन्	हे प्रियपञ्चानौ	हे प्रियपञ्चानः

त्रिलिङ्गसमरूपोऽ**ष्टन्**शब्दः ।

	बहुवचनम्
प्र०	अष्टौ, अष्ट
द्वि०	,, ,,
तृ०	अष्टाभिः, अष्टभिः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

च०			अष्टाभ्यः, अष्टभ्यः
			,, ,,
ष०			अष्टानाम्
स०			अष्टासु, अष्टसु
सं०			हे अष्टौ, हे अष्ट

नान्तः पुंलिङ्गः **प्रियाष्टन्**शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	प्रियाष्टाः, ष्टा	प्रियाष्टानौ	प्रियाष्टानः
द्वि०	प्रियाष्टानम्	,,	प्रियाष्ट्नः
तृ०	प्रियाष्ट्ना	प्रियाष्टाभ्यां, ष्टभ्यां	प्रियाष्टाभिः, ष्टभिः
च०	प्रियाष्ट्ने	,, ,,	प्रियाष्टाभ्यः, ष्टभ्यः
पं०	प्रियाष्ट्नः	,, ,,	,, ,,
ष०	,,	प्रियाष्ट्नोः	प्रियाष्ट्नाम्
स०	प्रियाष्ट्नि	,,	प्रियाष्टासु, ष्टसु
	हे प्रियाष्टाः, ष्टन्	हे प्रियाष्टानौ	हे प्रियाष्टानः

धान्तः पुंलिङ्गो **बुध्**शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	भुत्-द्	बुधौ	बुधः
द्वि०	बुधम्	बुधौ	बुधः
तृ०	बुधा	भुद्भ्याम्	भुद्भिः
च०	बुधे	,,	भुद्भ्यः
पं०	बुधः	,,	,,
ष०	,,	बुधोः	बुधाम्
स०	बुधि	,,	भुत्सु
सं०	हे भुत्-द्	हे बुधौ	हे बुधः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

जान्तः पुंलिङ्गो युज्शब्दः ।

	एकवं०	द्विव०	बहुव०
प्र०	युङ्	युञ्जौ	युञ्जः
द्वि०	युञ्जम्	,,	युजः
तृ०	युजा	युग्भ्याम्	युग्भिः
च०	युजे	,,	युग्भ्यः
पं०	युजः	,,	,,
ष०	युजः	युजोः	युजाम्
स०	युजि	,,	युक्षु
सं०	हे युङ्	हे युञ्जौ	हे युञ्जः

जान्तः पुंलिङ्गः सुयुज्शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	सुयुक्—ग्	सुयुजौ	सुयुजः
द्वि०	सुयुजम्	,,	,,
तृ०	सुयुजा	सुयुग्भ्याम्	सुयुग्भिः
च०	सुयुजे	,,	सुयुग्भ्यः
पं०	सुयुजः	,,	,,
ष०	,,	सुयुजोः	सुयुजाम्
स०	सुयुजि	,,	हे सुयुक्षु
सं०	हे सुयुक्—ग्	हे सुयुजौ	हे सुयुजः

जान्तः पुंलिङ्गःखन्ज्शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	खन्	खञ्जौ	खञ्जः
द्वि०	खञ्जम्	,,	,,
तृ०	खञ्जा	खन्भ्याम्	खन्भिः
च०	खञ्जे	खन्भ्याम्	खन्भ्यः
पं०	खञ्जः	,,	,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष०	खञ्जः	खञ्जोः	खञ्जाम्
स०	खञ्जि	,,	खन्सु
सं०	हे खन्	हे खञ्जौ	हे खञ्जः

जान्तः पुंलिङ्गो राज्शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	राट्-ड्	राजौ	राजः
द्वि०	राजम्	,,	,,
तृ०	राजा	राड्भ्याम्	राड्भिः
च०	राजे	,,	राड्भ्यः
पं०	राजः	,,	,,
ष०	,,	राजोः	राजाम्
स०	राजि	,,	राट्सु,ट्त्सु
सं०	हे राट्,ड्	हे राजौ	हे राजः

एवं विभ्राट्, देवेट्, विश्वसृट्, परिमृजः ॥

जान्तः पुंलिङ्गः परिव्राज्शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	परिव्राट्-ड्	परिव्राजौ	परिव्राजः
द्वि०	परिव्राजम्	,,	,,
तृ०	परिव्राजा	परिव्राड्भ्याम्	परिव्राड्भिः
च०	परिव्राजे	,,	परिव्राड्भ्यः
पं०	परिव्राजः	,,	,,
ष०	,,	परिव्राजोः	परिव्राजाम्
स०	परिव्राजि	,,	परिव्राट्सु-ट्त्सु
सं०	हे परिव्राट्-ड्	हे परिव्राजौ	हे परिव्राजः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

जान्तः पुंलिङ्गो विश्वराज्शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	विश्वाराट-ड्	विश्वराजौ	विश्वराजः
द्वि०	विश्वराजम्	,,	,,
तृ०	विश्वराजा	विश्वाराड्भ्याम्	विश्वाराड्भिः
च०	विश्वराजे	,,	विश्वाराड्भ्यः
पं०	विश्वराजः	विश्वाराड्भ्याम्	विश्वाराड्भ्यः
ष०	,,	विश्वराजोः	विश्वराजाम्
स०	विश्वराजि	,,	विश्वाराट्सु-ट्त्सु
सं०	हे विश्वाराट्-ड्	हे विश्वराजौ	हे विश्वराजः

जान्तः पुंलिङ्गो भृस्ज्शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	भृट्-ड्	भृज्जौ	भृज्जः
द्वि०	भृज्जम्	,,	,,
तृ०	भृज्जा	भृड्भ्याम्	भृड्भिः
च०	भृज्जे	,,	भृड्भ्यः
पं०	भृज्जः	,,	,,
ष०	,,	भृज्जोः	भृज्जाम्
स०	भृज्जि	,,	भृट्सु-ट्त्सु
सं०	हे भृट्-ड्	हे भृज्जौ	हे भृज्जः

जान्तः पुंलिङ्गस्त्यद्शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	स्यः	त्यौ	त्ये
द्वि०	त्यम्	,,	त्यान्
तृ०	त्येन	त्याभ्याम्	त्यैः
च०	त्यस्मै	,,	त्येभ्यः
पं०	त्यस्मात्	,,	,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष०	त्यस्य	त्ययोः	त्येषाम्
स०	त्यस्मिम्	,,	त्येषु
सं०	त्यदादित्वात्संबोधनं न ॥		

दान्तः पुंलिङ्गस्तद्शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	सः	तौ	ते
द्वि०	तम्	,,	तान्
तृ०	तेन	ताभ्याम्	तैः
च०	तस्मै	,,	तेभ्यः
पं०	तस्मात्-द्	,,	,,
ष०	तस्य	तयोः	तेषाम्
स०	तस्मिन्	तयोः	तेषु
सं०	त्यदादित्वादस्य संबोधन न ॥		

दान्तः पुंलिङ्ग एतद्शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	एषः	एतौ	एते
द्वि०	एतम्	,,	एतान्
तृ०	एतेन	एताभ्याम्	एतैः
च०	एतस्मै	,,	एतेभ्यः
पं०	एतस्मात्-द्	,,	,,
ष०	एतस्य	एतयोः	एतेषाम्
स०	एतस्मिन्	,,	एतेषु
सं०	अस्य संबोधनं न ॥		

अन्वादेशे तु अमि एनम्, औटि एनौ, शसि एनान्, आङि एनेन, ओसि एनयोः ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

दान्तोयुष्मद्शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	त्वम्	युवाम्	यूयम्
द्वि०	त्वाम्, त्वा	,, वाम्	युष्मान्, वः
तृ०	त्वया	युवाभ्याम्	युष्माभिः
च०	तुभ्यम्, ते	,, वाम्	युष्मभ्यम्, वः
पं०	त्वत्	,,	युष्मत्
ष०	तव, ते	युवयोः वाम्	युष्माकम्, वः
स०	त्वयि	,,	युष्मासु
सं०	हे त्वम्	हे युवाम्	हे यूयम्

त्वामतिक्रान्त इति विग्रहे **अतियुष्मद्शब्दः ।**

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	अतित्वम्	अतित्वाम्	अतियूयम्
द्वि०	अतित्वाम्	,,	अतित्वान्
तृ०	अतित्वया	अतित्वाभ्याम्	अतित्वाभिः
च०	अतितुभ्यम्	,,	अतित्वभ्यम्
पं०	अतित्वत्	,,	अतित्वत्
ष०	अतितव	अतित्वयोः	अतित्वाकम्
स०	अतित्वयि	अतित्वयोः	अतित्वासु

युवामतिक्रान्त इति विग्रहे तु ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	अतित्वम्	अतियुवाम्	अतियूयम्
द्वि०	अतियुवाम्	,,	अतियुवान्
तृ०	अतियुवया	अतियुवाभ्याम्	अतियुवाभिः
च०	अतितुभ्यम्	,,	अतियुवभ्यम्
पं०	अतियुवत्	,,	अतियुवत्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष०	अतितव	अतियुवयोः	अतियुवाकम्
स०	अतियुवयि	,,	अतियुवासु

युष्मानतिक्रान्त इति विग्रहे तु

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	अतित्वम्	अतियुष्माम्	अतियूयम्
द्वि०	अतियुष्माम्	,,	अतियुष्मान्
तृ०	अतियुष्मया	अतियुष्माभ्याम्	अतियुष्माभिः
च०	अतितुभ्यम्	,,	अतियुष्मभ्यम्
पं०	अतियुष्मत्	,,	अतियुष्मत्
ष०	अतितव	अतियुष्मयोः	अतियुष्माकम्
स०	अतियुष्मयि	,,	अतियुष्मासु

दान्तः पुंलिंगोऽस्मच्छब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	अहम्	आवाम्	वयम्
द्वि०	माम्, मा	,, नौ	अस्मान्, नः
तृ०	मया	आवाभ्याम्	अस्माभिः
च०	मह्यम्, मे	,, नौ	अस्मभ्यम्, नः
पं०	मत्	,,	अस्मत्
ष०	मम, मे	आवयोः, नौ	अस्माकम् नः
स०	मयि	,,	अस्मासु

माम् अतिक्रान्त इति विग्रहे अत्यस्मच्छब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	अत्यहम्	अतिमाम्	अतिवयम्
द्वि०	अतिमाम्	,,	अतिमान्
तृ०	अतिमया	अतिमाभ्याम्	अतिमाभिः
च०	अतिमह्यम्	,,	अतिमभ्यम्
पं०	अतिमत्	,,	अतिमत्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष०	अतिमम	अत्यावयोः	अत्यस्माकम्
स०	अतिमयि	,,	अत्यस्मासु

आवामतिक्रान्त इति विग्रहे तु ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	अत्यहम्	अत्यावाम्	अतिवयम्
द्वि०	अत्यावाम्	,,	अत्यावान्
तृ०	अत्यावया	अत्यावाभ्याम्	अत्यावाभिः
च०	अतिमह्यम्	,,	अत्यावभ्यम्
पं०	अत्यावत्	,,	अत्यावत्
ष०	अतिमम	अत्यावयोः	अत्यावाकम्
स०	अत्यावयि	,,	अत्यावासु

अस्मान् अतिक्रान्त इति विग्रहे तु ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	अत्यहम्	अत्यस्माम्	अतिवयम्
द्वि०	अत्यस्माम्	,,	अत्यस्मान्
तृ०	अत्यस्मया	अत्यस्माभ्याम्	अत्यस्माभिः
च०	अतिमह्यम्	,,	अत्यस्मभ्यम्
पं०	अत्यस्मत्	,,	अत्यस्मत्
ष०	अतिमम	अत्यस्मयोः	अत्यस्माकम्
स०	अत्यस्मयि	,,	अत्यस्मासु

दान्तः सुपाद्शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	सुपात्-द्	सुपादौ	सुपादः
द्वि०	सुपादम्	,,	सुपदः
तृ०	सुपदा	सुपाद्भ्याम्	सुपाद्भिः
च०	सुपदे	,,	सुपाद्भ्यः
पं०	सुपदः	,,	,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष०	सुपदः	सुपदोः	सुपदाम्
स०	सुपदि	,,	सुपात्सु
सं०	हे सुपात्-द्	हे सुपादौ	हे सुपादः

खान्तः पुंलिङ्गः सुलिख्शब्दः।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	सुलिक्-ग्	सुलिखौ	सुलिखः
द्वि०	सुलिखम्	,,	,,
तृ०	सुलिखा	सुलिग्भ्याम्	सुलिग्भिः
च०	सुलिखे	,,	सुलिग्भ्यः
पं०	सुलिखः	,,	,,
ष०	,,	सुलिखोः	सुलिखाम्
स०	सुलिखि	,,	सुलिक्षु
सं०	हे सुलिक्-ग्	हे सुलिखौ	हे सुलिखः

थान्तः पुंलिङ्गोऽग्निमथ्शब्दः।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	अग्निमत्-द्	अग्निमथौ	अग्निमथः
द्वि०	अग्निमथम्	,,	,,
तृ०	अग्निमथा	अग्निमद्भ्याम्	अग्निमद्भिः
च०	अग्निमथे	,,	अग्निमद्भ्यः
पं०	अग्निमथः	,,	,,
ष०	,,	अग्निमथोः	अग्निमथाम्
स०	अग्निमथि	,,	अग्निमत्सु
सं०	हे अग्निमत्-द्	हे अग्निमथौ	हे अग्निमथः

चान्तः पुंलिङ्गः प्राञ्च्शब्दः।

गतौ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	प्राङ्	प्राञ्चौ	प्राञ्चः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

द्वि०	प्राञ्चम्	प्राञ्चौ	प्राचः
तृ०	प्राचा	प्राग्भ्याम्	प्राग्भिः
च०	प्राचे	,,	प्राग्भ्यः
पं०	प्राचः	,,	,,
ष०	,,	प्राचोः	प्राचाम्
स०	प्राचि	,,	प्राक्षु

पूजायाम् ।

प्र०	प्राङ्	प्राञ्चौ	प्राञ्चः
द्वि०	प्राञ्चम्	प्राञ्चौ	प्राञ्चः
तृ०	प्राञ्चा	प्राङ्भ्याम्	प्राङ्भिः
च०	प्राञ्चे	,,	प्राङ्भ्यः
पं०	प्राञ्चः	,,	,,
ष०	,,	प्राञ्चोः	प्राञ्चाम्
स०	प्राञ्चि	,,	प्राङ्षु-क्षु
सं०	हे प्राङ्	हे प्राञ्चौ	हे प्राञ्चः

चान्तः पुंलिङ्गः प्रत्यञ्चुशब्दः ।

गतौ ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	प्रत्यङ्	प्रत्यञ्चौ	प्रत्यञ्चः
द्वि०	प्रत्यञ्चम्	,,	प्रतीचः
तृ०	प्रतीचा	प्रत्यग्भ्याम्	प्रत्यग्भिः
च०	प्रतीचे	,,	प्रत्यग्भ्यः
पं०	प्रतीचः	,,	,,
ष०	,,	प्रतीचोः	प्रतीचाम्
स०	प्रतीचि	,,	प्रत्यक्षु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्र०	प्रत्यङ्	प्रत्यञ्चौ	प्रत्यञ्चः
द्वि०	प्रत्यञ्चम्	,,	,,
तृ०	प्रत्यञ्चा	प्रत्यङ्भ्याम्	प्रत्यङ्भिः
च०	प्रत्यञ्चे	,,	प्रत्यङ्भ्यः
पं०	प्रत्यञ्चः	,,	,,
ष०	,,	प्रत्यञ्चोः	प्रत्यञ्चाम्
स०	प्रत्यञ्चि	,,	प्रत्यङ्षु, क्षु
सं०	हे प्रत्यङ्	हे प्रत्यञ्चौ	हे प्रत्यञ्चः

चान्तः पुंलिङ्गः उदञ्च्शब्दः ।

गतौ ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	उदङ्	उदञ्चौ	उदञ्चः
द्वि०	उदञ्चम्	,,	उदीचः
तृ०	उदीचा	उदग्भ्याम्	उदग्भिः
च०	उदीचे	,,	उदग्भ्यः
पं०	उदीचः	,,	,,
ष०	,,	उदीचोः	उदीचाम्
स०	उदीचि	,,	उदक्षु
सं०	हे उदङ्	हे उदञ्चौ	हे उदञ्चः

पूजायाम्,

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	उदङ्	उदञ्चौ	उदञ्चः
द्वि०	उदञ्चम्	,,	,,
तृ०	उदञ्चा	उदङ्भ्याम्	उदङ्भिः
च०	उदञ्चे	,,	उदङ्भ्यः
पं०	उदञ्चः	,,	,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष०	उदञ्चः	उदञ्चोः	उदञ्चाम्
स०	उदञ्चि	,,	उदङ्षु-क्षु

चान्तः पुलिङ्गः सम्यञ्च्शब्दः ।

गतौ ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	सम्यङ्	सम्यञ्चौ	सम्यञ्च
द्वि०	सम्यञ्चम्	,,	समीचः
तृ०	समीचा	सम्यग्भ्याम्	सम्यग्भिः
च०	समीचे	,,	सम्यग्भ्यः
पं०	समीचः	,,	,,
ष०	,,	समीचोः	समीचाम्
स०	समीचि	,,	सम्यक्षु

पूजायाम् ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	सम्यङ्	सम्यञ्चौ	सम्यञ्चः
द्वि०	सम्यञ्चम्	,,	,,
तृ०	सम्यञ्चा	सम्यङ्भ्याम्	सम्यङ्भिः
च०	सम्यञ्चे	,,	सम्यङ्भ्यः
पं०	सम्यञ्चः	,,	,,
ष०	,,	सम्यञ्चोः	संम्यञ्चाम्
स०	सम्यञ्चि	सम्यञ्चोः	सम्यङ्षु-क्षु
सं०	हे सम्यङ्	हे सम्यञ्चौ	हे सम्यञ्चः

चान्तः पुंलिङ्गस्तिर्यञ्च्शब्दः ।

गतौ ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	तिर्यङ्	तिर्यञ्चौ	तिर्यञ्चः
द्वि०	तिर्यञ्चम्	,,	तिरश्चः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तृ०	तिरश्चा	तिर्यग्भ्याम्	तिर्यग्भिः
च०	तिरश्चे	तिर्यग्भ्याम्	तिर्यग्भ्यः
पं०	तिरश्चः	,,	,,
ष०	,,	तिरश्चोः	तिरश्चाम्
स०	तिरश्चि	,,	तिर्यक्षु

पूजायाम् ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	तिर्यङ्	तिर्यञ्चौ	तिर्यञ्चः
द्वि०	तिर्यञ्चम्	,,	,,
तृ०	तिर्यञ्चा	तिर्यङ्भ्याम्	तिर्यङ्भिः
च०	तिर्यञ्चे	,,	तिर्यङ्भ्यः
पं०	तिर्यञ्चः	,,	,,
ष०	,,	तिर्यञ्चोः	तिर्यञ्चाम्
स०	तिर्यञ्चि	,,	तिर्यङ्षु, क्षु
सं०	हे तिर्यङ्	हे तिर्यञ्चौ	हे तिर्यञ्चः

चान्तः पुंलिङ्गोऽदसञ्चुशब्दः ।

गतौ ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	अमुमुयङ्	अमुमुयञ्चौ	अमुमुयञ्चः
द्वि०	अमुमुयञ्चम्	,,	अमुमुईचः
तृ०	अमुमुईचा	अमुमुयग्भ्याम्	अमुमुयग्भिः
च०	अमुमुईचे	,,	अमुमुयग्भ्यः
पं०	अमुमुईचः	,,	,,
ष०	अमुमुईचः	अमुमुईचोः	अमुमुईचाम्
स०	अमुमुईचि	,,	अमुमुयक्षु
प्र०	अदमुयङ्	अदमुयञ्चौ	अदमुयञ्चः
द्वि०	अदमुयञ्चम्	,,	अदमुईचः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तृ०	अदमुईचा	अदमुयग्भ्याम्	अदमुयग्भिः
च०	अदमुईचे	,,	अदमुयग्भ्यः
पं०	अदमुईचः	,,	,,
ष०	,,	अदमुईचोः	अदमुईचाम्
स०	अदमुईचि	,,	अदमुयक्षु
प्र०	अदद्र्यङ्	अदद्र्यञ्चौ	अदद्र्यञ्चः
द्वि०	अदद्र्यञ्चम्	,,	अदद्रीचः
तृ०	अदद्रीचा	अदद्र्यग्भ्याम्	अदद्र्यग्भिः
च०	अदद्रीचे	,,	अदद्र्यग्भ्यः
पं०	अदद्रीचः	,,	,,
ष०	,,	अदद्रीचोः	अदद्रीचाम्
स०	अदद्रीचि	,,	अदद्र्यक्षु

पूजायाम् ।

प्र०	अमुमुयङ्	अमुमुयञ्चौ	अमुमुयञ्चः
द्वि०	अमुमुयञ्चम्	,,	,,
तृ०	अमुमुयञ्चा	अमुमुयङ्भ्याम्	अमुमुयङ्भिः
च०	अमुमुयञ्चे	,,	अमुमुयङ्भ्यः
पं०	अमुमुयञ्चः	,,	,,
ष०	,,	अमुमुयञ्चोः	अमुमुयञ्चाम्
स०	अमुमुयञ्चि	,,	अमुमुयङ्षु-क्षु
सं०	हे अमुमुयङ्	हे अमुमुयञ्चौ	हे अमुमुयञ्चः
प्र०	अदमुयङ्	अदमुयञ्चौ	अदमुयञ्चः
द्वि०	अदमुयञ्चम्	,,	,,
तृ०	अदमुयञ्चा	अदमुयङ्भ्याम्	अदमुयङ्भिः
च०	अदमुयञ्चे	,,	अदमुयङ्भ्यः
पं०	अदमुयञ्चः	,,	,,
ष०	,,	अदमुयञ्चोः	अदमुयञ्चाम्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स०	अदमुयञ्चि	अदमुयञ्चोः	अदमुयङ्षु-क्षु
सं०	हे अदमुयङ्	हे अदमुयञ्चौ	हे अदमुयञ्चः
प्र०	अदद्रयङ्	अदद्रयञ्चौ	अदद्रयञ्चः
द्वि०	अदद्रयञ्चम्	,,	,,
तृ०	अदद्रयञ्चा	अदद्रयङ्भ्याम्	अदद्रयङ्भिः
च०	अदद्रयञ्चे	,,	अदद्रयङ्भ्यः
पं०	अदद्रयञ्चः	,,	,,
ष०	,,	अदद्रयञ्चोः	अदद्रयञ्चाम्
स०	अदद्रयञ्चि	,,	अदद्रयङ्षु-क्षु
सं०	हे अदद्रयङ्	हे अदद्रयञ्चौ	हे अदद्रयञ्चः

चान्तो **विष्वद्र्यच्**शब्दः ।

गतौ

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	विष्वद्र्यङ्	विष्वद्र्यञ्चौ	विष्वद्र्यञ्चः
द्वि०	विष्वद्र्यञ्चम्	,,	विष्वद्रीचः
तृ०	विष्वद्रीचा	विष्वद्र्यग्भ्याम्	विष्वद्र्यग्भिः
च०	विष्वद्रीचे	,,	विष्वद्र्यग्भ्यः
पं०	विष्वद्रीचः	,,	,,
ष०	,,	विष्वद्रीचोः	विष्वद्रीचाम्
स०	विष्वद्रीचि	,,	विष्वद्र्यक्षु
सं०	हे विष्वद्र्यङ्	हे विष्वद्र्यञ्चौ	हे विष्वद्र्यञ्चः

पूजायाम् ।

प्र०	विष्वद्र्यङ्	विष्वद्र्यञ्चौ	विष्वद्र्यञ्चः
द्वि०	विष्वद्र्यञ्चम्	,,	,,
तृ०	विष्वद्र्यञ्चा	विष्वद्र्यङ्भ्याम्	विष्वद्र्यङ्भिः
च०	विष्वद्र्यञ्चे	,,	विष्वद्र्यङ्भ्यः
पं०	विष्वद्र्यञ्चः	,,	,,

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ष०	विष्वद्र्यञ्चः	विष्वद्र्यञ्चोः	विष्वद्र्यञ्चाम्
स०	विष्वद्र्यञ्चि	,,	विष्वद्र्यङ्षु-क्षु
सं०	हे विष्वद्र्यङ्	हे विष्वद्र्यञ्चौ	हे विष्वद्र्यञ्चः

एवं देवद्र्यञ्च्सध्र्यञ्चौ ॥

चान्तः क्रुञ्च्शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	क्रुङ्	क्रुञ्चौ	क्रुञ्चः
द्वि०	क्रुञ्चम्	,,	,,
तृ०	क्रुञ्चा	क्रुङ्भ्याम्	क्रुङ्भिः
च०	क्रुञ्चे	,,	क्रुङ्भ्यः
पं०	क्रुञ्चः	,,	,,
ष०	क्रुञ्चः	क्रुञ्चोः	क्रुञ्चाम्
स०	क्रुञ्चि	क्रुञ्चोः	क्रुङ्षु-क्षु
सं०	हे क्रुङ्	हे क्रुञ्चौ	हे क्रुञ्चः

चान्तः सुवृश्च्शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	सुवृट् ड्	सुवृश्चौ	सुवृश्चः
द्वि०	सुवृश्चम्	,,	,,
तृ०	सुवृश्चा	सुवृड्भ्याम्	सुवृड्भिः
च०	सुवृश्चे	,,	सुवृड्भ्यः
पं०	सुवृश्चः	,,	,,
ष०	,,	सुवृश्चोः	सुवृश्चाम्
स०	सुवृश्चि	,,	सुवृट्सु-ट्त्सु
सं०	हे सुवृट्-ड्	हे सुवृश्चौ	हे सुवृश्चः

तान्तो महच्छब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	महान्	महान्तौ	महान्तः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

द्वि०	महान्तम्	महान्तौ	महतः
तृ०	महता	महद्भ्याम्	महद्भिः
च०	महते	,,	महद्भ्यः
पं०	महतः	,,	,,
ष०	,,	महतोः	महताम्
स०	महति	,,	महत्सु
सं०	हे महन्	हे महान्तौ	हे महान्तः

तान्तो भवतुशब्द ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	भवान्	भवन्तौ	भवन्तः
द्वि०	भवन्तम्	,,	भवतः
तृ०	भवता	भवद्भ्याम्	भवद्भिः
च०	भवते	,,	भवद्भ्यः
प०	भवतः	,,	,,
ष०	,,	भवतोः	भवताम्
स०	भवति	,,	भवत्सु
सं०	हे भवन्	हे भवन्तौ	हे भवन्तः

एवं धीमत्-बुद्धिमत्—यशस्वत्—वेतस्वत्प्रभृतयः ॥

तान्तो भवतृशब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	भवन्	भवन्तौ	भवन्तः
द्वि०	भवन्तम्	,,	भवतः
तृ०	भवता	भवद्भ्याम्	भवद्भिः
च०	भवते	,,	भवद्भ्यः
पं०	भवतः	,,	,,
ष०	,,	भवतोः	भवताम्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स०	भवति	भवतोः	भवत्सु
सं	हे भवन्	हे भवन्तौ	हे भवन्तः

तान्तो ददत्शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	ददत्-द्	ददतौ	ददतः
द्वि०	ददतम्	,,	,,
तृ०	ददता	ददद्भ्याम्	ददद्भिः
च०	ददते	,,	ददद्भ्यः
पं०	ददतः	,,	,,
ष०	,,	ददतोः	ददताम्
स०	ददति	,,	ददत्सु
सं०	हे ददत्-द्	हे ददतौ	हे ददतः

एवं जक्षत्-जाग्रत्-दरिद्रत्-शासत्--चकासत्-दीध्यत्-वेव्यतः शतृप्रत्ययान्तजुहो-त्यादिगणपठितधातुज-दधत्-जुह्वत्-प्रभृतयश्च ॥

पान्तो गुप्शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	गुप्-ब्	गुपौ	गुपः
द्वि०	गुपम्	,,	,,
तृ०	गुपा	गुब्भ्याम्	गुब्भिः
च०	गुपे	,,	गुब्भ्यः
पं०	गुपः	,,	,,
ष०	गुपः	गुपोः	गुपाम्
स०	गुपि	,,	गुप्सु
सं०	हे गुप्-ब्	हे गुपौ	हे गुपः

तान्तस्तादृश्शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	तादृक्-ग	तादृशौ	तादृशः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आत्मने च द्वयं विप्रकरोति निकरोति च ॥ ६६ ॥
अत्रोल्लापयते चाभिसंधत्ते छलयत्यपि ।
प्रतारयति चैवाभिसंदधाति विचत्यपि' ॥ ६७ ॥
७४ 'प्रस्तोभयति तद्भेदे तथा प्रोत्साहयत्यपि ।
७५ 'दम्भक्रियायां दभ्नोति द्वितयं दम्भयत्यपि' ॥ ६८ ॥
७६ 'जिघांसति द्रुह्यति च द्रोहे व्यापादयत्यपि' ।
७७ 'अपराध्यति राध्नोति रध्यतीत्यपराधने' ॥ ६९ ॥
७८ 'अपकारेऽपकुरुते क्षिणोत्यपकरोति च' ।
७९ 'पञ्च क्रोधे संरभते रुष्यति क्रुध्यतीति च ॥ ७० ॥
भामते कुप्यतीति' '(स्यादागृह्णात्यात्मनेऽपि च ।
८० अभिपूर्वं निविशते निर्बध्नात्याग्रहे त्रयम्' ॥ ७१ ॥
८१ 'करुणायां तु दयतेऽनुगृह्णात्यात्मनेऽपि च ।
कृपायते च करुणायते चाप्यनुकम्पते ॥ ७२ ॥
८२ अनुक्रोशत्यपि स्युः षट्' 'तद्भेदे तु प्रसीदति' ।
८३ 'शोके तु शोचतीत्येकं' 'विषीदत्यनुतप्यते ॥ ७३ ॥
८४ अनुशेतेऽनुतपति पश्चात्तापे क्रिया मता' ।
८५ 'निर्विद्यते तु निर्वेदे निर्विण्णीभवतीत्यपि' ॥ ७४ ॥
८६ 'क्रियाद्वयं विलपति विलापे परिदेवते' ।
८७ 'रोदित्यस्रयति क्रन्दत्यपि बाष्पायतेऽपि च' ॥ ७५ ॥
८८ 'अनुरज्यत्यनुरजत्यात्मनेपि पदद्वयम् ।
प्रीयते स्निह्यति तथा स्नेहे पदचतुष्टयम्' ॥ ७६ ॥
८९ 'गर्वेऽभिमनुते गर्वयते दृप्यति माद्यति ।
अहंकरोत्यात्मनेऽपि क्षीबते चाभिमन्यते ॥ ७७ ॥
९० गर्वत्युद्धत्य' 'थोन्मादे लोडत्युन्माद्यतीति च' ।
९१ 'ताम्यति क्लाम्यति ग्लानौ ग्लायति क्लामतीति च' ॥ ७८ ॥
९२ 'मलिनीभवति म्लानौ म्लायत्यपि पदद्वयम्' ।
९४ 'खिद्यते ग्लपते दैन्ये' 'श्राम्यतीति परिश्रमे ॥ ७९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तथैवायस्यतीत्यत्र प्रयस्यति पदत्रयी ' ।
'क्लिश्यते व्यथते दुःखायते कृच्छ्रायतेऽपि च ॥ ८० ॥
९६ दूयते चेति दुःखित्वे' ' जुगुप्सायां जुगुप्सते ।
९७ बीभत्सते ' ' ऽथ जृम्भायां जृम्भते जम्भतेऽपि च ' ॥ ८१ ॥
९८ 'प्रमीलतीति तन्द्रायां घूर्णते प्रचलायते ' ।
'शेते निद्राति निद्रायत्यपि निद्रायतेऽपि च ॥ ८२ ॥
९९ तथा संविशति स्वापे स्वपित्यपि च षट् क्रियाः ' ।
१०० ' प्रबुध्यते तु जागर्ति जागर्यायां पदद्वयम् ' ॥ ८३ ॥
१०१ ' प्रबोधने चेतयते प्रबोधयति चेतति ' ।
१०२ ' हसत्यकर्मकं हासे' ' प्रहासे तु सकर्मकम् ' ॥ ८४ ॥
१०४ ' स्मयते हसिते मन्दे ' ' गर्ह्ये कुस्मयते स्मिते ' ।
१०५ ' मध्यमे स्याद्विहसति' ' सुप्रौढेऽपहसत्यदः ' ॥ ८५ ॥
१०७ ' सनिन्दे तूपहसति, ' ' परिहासे तु भण्डते ' ।
१०९ तथा परिहसत्यत्र ' ' विस्मये तु पदद्वयम् ॥ ८६ ॥
विस्मेरीभवतीत्यत्र तथा विस्मयतेऽपि च ' ।

इत्यन्तःकरणवर्गः ॥

११० 'आक्रुष्टे वाक्ति वदति लपत्याख्याति भाषते ॥ ८७ ॥
अभिधत्ते परस्मै च ब्रूते व्याहरतेऽत्रपम् ।
गृणात्युदीरयति च कीर्तयत्यालपत्यपि ॥ ८८ ॥
वदत्यपि भणत्यत्र कथयत्यपि वाशति (ऽ) ।
उक्तावावेदयति च क्रिया अष्टादशोदिताः ' ॥ ८९ ॥
१११ 'प्रलापे तु प्रलपति कुत्रचिज्जल्पतीति च ' ।
११२ 'आम्रेडयति तु द्विस्त्रिरुक्तौ संजागदीत्यपि' ॥ ९० ॥
११३ 'अनुवादेऽनुवदतेऽनुवक्तीत्यादयोपि च ' ।
११५ 'पठत्यधीतेऽध्ययने ' ' शिक्षणे शिक्षते त्रयम् ' ॥ ९१ ॥
११६ अभ्यस्यत्यामनति च ' ' पाठने पाठयत्यपि ।
शिक्षयत्यनुशास्तीति यतसेऽध्यापयत्यपि ' ॥ ९२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

११७ 'वेदमाचष्टे इत्यर्थे वेदापयति संमतम्'।
११९ 'सत्यापयति सत्योक्ता'' वथ मिथ्याभिशंसने ॥९३॥
आक्षारत्यभिशपत्यभ्याचष्टेऽधिशंसति।
अपशब्दयति म्लेच्छत्यपभ्रंशयतीत्यपि' ॥ ९४॥
१२० 'म्लेच्छयत्यपशब्दे स्युरपभाषत इत्यपि'।
१२१ 'शपते त्रयमाक्रोशे शपत्याक्रोशतीत्यपि' ॥ ९५॥
१२२ 'मिथ्याकारयते त्वेतदन्यथात्वे सकृत्कृते'।
१२३ 'स्खलति भ्रेषते भ्रेषे भ्रेषतीति पदत्रयम्' ॥९६॥
१२४ 'जुगुप्सते तु निन्दायां गर्हते गर्हयत्यपि।
आक्षिपत्यात्मने ऽपि द्वे उपक्रोशति निन्दति ॥ ९७ ॥
तथा भर्त्सयते कुत्सयते गञ्जति च क्वचित्'।
१२५ 'भयदे निन्दने तुर्जत्यत्र तर्जयतेऽपि च' ॥९८॥
१२६ 'पर्यपाभ्यां वदत्येव कलंकार्पणनिन्दने'।
१२७ 'उपालम्भे प्रतिभिनत्त्युपालभत इत्यपि' ॥९९॥
१२८ 'विक्रोशति तु विक्रोशे फूत्करोत्यात्मनेपि च'।
१२९ 'स्तुतौ पणायति द्वे च नौति स्तौत्यात्मनेपि च ॥ १०० ॥
अष्टौ स्तवीतीडयति वन्दते च प्रशंसति।
कश्चित्तु श्लाघत इति स्तुतावेव पदं विदुः' ॥ १०१ ॥
१३० 'कत्थने कत्थते तत्र श्लाघते शाडतेऽपि च'।
१३१ 'कवते वर्णयति च कवित्वे कवयत्यपि' ॥१०२॥
१३२ 'उपश्लोकयतीत्येषा क्रिया श्लोकैरुपस्तुतौ'।
१३३ 'स्यात्प्रत्यभिवदत्याशीर्वादे आशिषयत्यपि' ॥ १०३॥
'निबध्नाति ग्रथ्नाति च ग्रन्थति ग्रन्थयत्यपि'।
१३४ 'गुम्फने संदृभाति च गुम्फते चेति षट् क्रियाः' ॥ १०४ ॥
१३५ 'समाहरति संक्षेपे संगृह्णाति समस्यति।
१३६ संक्षिपत्यात्मनेऽऽप्येता' 'स्तद्भेदेऽथ वयत्यपि' ॥ १०५ ॥
१३७ तथा कूणयते' 'चाथ विस्तारे सप्त कीर्तिताः।
विस्तृणोति व्यस्यति च विस्तृणात्यातनोति च ॥१०६॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चतस्र आत्मनेऽप्येताः प्रपञ्चयाति पंचमी ।
ऊर्युरर्यूररीभ्यश्च करोति कुरुते क्रिय ॥ १०७ ॥
'व्याख्याति व्याकरोत्यत्र व्याचष्टेऽर्थापयत्यपि ।
तथा व्याकुरुते व्यक्ति,व्यनक्ति व्यञ्जयत्यपि ॥ १०८ ॥
१३८ एवं प्रकाशयत्यत्र विवृतौ स्फुटयत्यपि ।
उद्घाटयत्युद्घटयत्यपि व्यक्तीकरोति च' ॥१०९॥
१३९ ' आकारयत्याह्वयति स्यादाह्वाने क्रियाद्वयम् ' ।
१४१ 'स्यात्संहूतौ संह्वयते' 'स्पर्धयाह्वयते हवे ' ॥११०॥
१४२ 'अनुयुंक्ते प्रश्नयति प्रश्ने ज्ञीप्साति पृच्छाति ' ।
१४३ 'आपृच्छते तु- यात्रादौ तथाऽनुज्ञापयत्यपि ' ॥ १११॥
१४४ 'आभिमुख्येन वचनेऽभिव्रवीत्यभिवक्ति च ' ।
प्रतिवक्त्युत्तरयाति प्रत्याहेत्यादयोऽपि च ' ॥ ११२ ॥
१४५ 'विज्ञापयति विज्ञप्तौ निवेदयति च द्वयम् ' ।
'अपह्नुतेऽपजानीते निह्नुतेऽपनयत्यमी ॥ ११३॥
१४६ अपह्नवे' 'निराचष्टे प्रत्याचष्टे निरस्याति ।
सङ्घापोहाति च प्रत्यादिशत्यपि परास्यति ॥ ११४ ॥
अपाकरोत्यात्मनेपि व्युदस्यत्यपप्रपास्यति ।
प्रत्यासयाति क्षेपयाति स्यात्परानुदतीति च ॥ ११५ ॥
१४७ निराकरोति च पराकरोति च निराकृतौ' ।
१४८ 'लुम्बत्यपनयंत्येतद्भेदे व्यपनयत्यपि ॥ ११६ ॥
उपमन्त्रयते चोपवदते सान्त्वयत्यपि ।
१४९ सान्त्वने षट् सामयाति तथोपच्छन्दयत्यपि' ॥ ११७॥
१५० परस्मै चानुनयतेऽनुलोमयाति तद्विदि ।
१५१ अनुकूलयतीति द्वे सूचयत्यत्र सूचने ॥ ११८ ॥
तथा पिशुनयत्येष वाक्क्रियावर्ग ईरितः ।
इति वचनक्रियावर्गः ।
' रव्रीति रौति नदाति ध्वनाति ध्वनयत्यपि ॥ ११९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

१५२ 'शब्दायते स्वनति च ध्वनात्यष्टौ रणत्यपि' ।
१५४ 'रम्भते रेफते शब्दे गवाम्' 'उक्षणस्तु नर्दति' ॥ १२० ॥
१५५ 'मेघस्य तु स्तनयति तथा रसति गर्जति' ।
१५७ 'स्फूर्जत्यशनिनिर्घोषे' 'भीमे घुरति गर्जति' ॥ १२१ ॥
१५८ 'प्रायो मृगखगादीनां नादे कूजति गुञ्जति' ।
१६० 'वीणादेः कणति प्रायः' 'क्वते कौति कर्कशे' ॥ १२२ ॥
१६१ 'भषते बुक्कयति च बुक्कतीति शुनो ध्वनौ' ।
१६३ 'क्वनति रेभते वार्के' 'तिरश्चां वाशते ध्वनौ' ॥ १२३ ॥
१६५ 'कुवते घुरतीत्यार्ते' 'घोरे ध्वङ्क्षनि वाशिते' ।
१६७ 'हेषते ह्रेषतेऽश्वानाम्' 'हस्तिनां बृंहतीति च' ॥ १२४ ॥
१६९ 'बुक्कारयति सिंहानाम्' 'उत्कण्ठास्वन आनुते' ।
१७० 'निष्कूजति च संक्रिडत्येते शकटघोषणे' ॥ १२५ ॥
१७१ 'हिक्कते हिक्कतीति द्वे हिक्कायां' 'क्षौति तु क्षुते' ।
१७४ 'कासते कफजे शब्दे' 'सौरते मणतीत्यदः' ॥ १२६ ॥
१७५ 'कौक्षे कर्दत्य' 'पानोत्थे पर्दते शर्धते पदे' ।
१७७ 'चीत्करोति कूत्करोति रथकार्मुकयोः क्रमात्' ॥ १२७ ॥
१७९ 'द्वे आत्मनेऽपि' भूषादेः शिञ्ज' 'गीते तु गायति' ।
१८० 'उपवीणयतीत्येतदुपगाने हि वीणया' ॥ १२८ ॥
१८१ 'उद्घोषत्युत्कटे शब्दे निर्घोषति च ह्रादते' ।
१८२ 'उत्पूर्वाः शब्दवाचिन्यः क्रिया उच्चस्वने मताः' ॥ १२९ ॥
१८३ 'प्रतिपूर्वः प्रतिध्वाने' शब्दवर्गोयमादतः ।

इति ध्वनिक्रियावर्गः ।

अत्र भावविकारणां धियामिच्छादिकर्मणाम् ॥
वाचां तत्संगतानां च पर्यायाः प्राय ईरिताः ॥

इति प्रयुक्ताख्यातमञ्जर्यां प्रथमः काण्डः ॥

१ वृकसंबन्धिनि ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अथोच्यन्ते नृविप्रादिचेष्टावर्गैः समासतः ।
प्रराङ्गतोऽन्याः पर्यायैः क्रमात्पादपदात्मकैः ॥ १ ॥
१८४ 'आरम्भे तु प्रक्रमते प्रस्तौतीस्यात्मनेऽपि च' ।
तथैवारभते चोपक्रमतेऽत्र चतुष्टयम् ॥ २ ॥
१८५ 'प्रकृत्याऽनुसृतौ चानुबध्नात्युद्घाटयत्यपि' ।
१८६ 'कृतौ करोति कुरुते विधत्ते विदधाति च' ॥ ३ ॥
तनुते वितनोत्यत्र सृजत्युत्पादयत्यपि ।
निर्मिमीते भावयति निर्माति रचयत्यपि ॥ ४ ॥
निष्पादयति निर्वर्तयति साधयतीति च ॥
१८७ 'अनुतिष्ठत्याचरति' 'श्रद्धायुक्तेऽनुसृज्यते' ॥ ५ ॥
१८८ 'उत्तिष्ठते तु घटते चेष्टायां सत्त चेष्टते ॥
व्यायच्छते व्याप्रियते प्रवर्त्तेत इहेहते ॥ ६ ॥
१८९ 'विड्डुत्सर्गे तु गुवति हदते' 'ऽथावमेहते ।
१९० मूत्रणे मूत्रयति च प्रस्रवत्यपि च त्रयम्' ॥ ७ ॥
१९१ 'उन्मार्ष्टर्युद्वर्तने चोत्सादयत्युद्वर्तयत्यपि' ।
१९२ 'द्रव्यंतैलादिभिर्लेपे म्रक्षयत्यभ्यनक्ति च' ॥ ८ ॥
१९३ 'परिधाने परिदधात्यत्र संवस्त्रयत्यपि ॥
आच्छादयति वस्ते च परिधत्ते च पञ्चकम्' ॥ ९ ॥
१९४ 'कटिबन्धे घटयति तथा परिकरोत्यपि' ।
१९५ 'प्रावृतौ प्रच्छदयति तथात्र प्रावृणोत्यपि' ॥ १० ॥
१९६ 'अनुलिम्पति चर्चायामुपदेग्ध्यात्मनेऽप्युभे' ।
१९७ 'चर्चयत्यथ' भूषादिग्रहणे प्रतिमुञ्चति ॥ ११ ॥
आमुञ्चत्यात्मनेप्येताः पिनह्यत्यपि नह्यति ।
१९८ 'परिष्करोति' 'भूषायामात्मनेऽलंकरोत्यपि' ॥ १२ ॥
मण्डते मण्डयति च भूषयत्यपि भूषति ।
१९९ 'प्रसाधयत्य' 'थोत्तंसत्यवतंसेऽवतंसति' ॥ १३ ॥
२०० 'अनक्ति कज्जलयति' वीजने वीजयत्यथ ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

२०२ 'सुरभीकुरुते धूपयाति वासयतीत्यपि' ॥ १४ ॥
'चकास्ति भासते भाति रोचते च प्रकाशते ।
शोभते भ्राजते राजत्यात्मनेऽप्यत्र दीव्यति ॥ १५ ॥
२०३ दीप्यते द्योतते दीप्तौ ज्वलत्युल्लसतीत्यपि' ।
२०४ 'नटने नाटयत्यत्र त्रयं नटति नृत्यति' ॥ १६ ॥
२०५ 'हिलतीति तु हावे' 'ऽथ कुमारयति खेलति ।
विहरत्यात्मनेऽप्यत्र तथा क्रीडति दीव्यति ॥ १७ ॥
खेलायतीह ललति रमते विलसत्यपि ।
२०६ आङोऽनुसंपरिभ्यश्च क्रीडते क्रीडनार्थकाः' ॥ १८ ॥
२०८ 'कूर्दते प्लुतिखेलायाम्' 'अथानुकरणे त्रयम् ।
विडंबयत्यनुकरोत्यात्मनेऽनुहरत्यपि' ॥ १९ ॥
२०९ 'भवेत्प्रातिनिधत्ते तु सादृश्येऽत्रानुकल्पते' ।
२१० रिङ्गति स्खलतीत्येषा स्खलने स्यात्क्रियाद्वयी' ॥ २० ॥
२११ तर्षे तृष्यत्यमी धित्सत्युदन्यति पिपासति' ।
२१२ 'पिबत्याचामति धयत्यत्र पाने च पीयते' ॥ २१ ॥
२१३ 'काठिनद्रव्यसंबद्धरसपाने तु चूषति' ।
२१४ 'बुभुक्षते क्षुध्यति च जिघत्सत्यशनायति' ॥ २२ ॥
'जेमत्यश्नाति चरति भक्षयत्याति खादति ।
भुंक्ते तृणोति तर्णोति तथाऽभ्यवहरत्यपि ॥ २३ ॥
आत्मने च त्रयं प्साति जक्षिति प्रत्यवस्यति ।
२१५ उपयुंक्ते च भुक्तौ स्युः' 'दन्तच्छेदेन चर्वति' ॥ २४ ॥
२१७ 'सध्वनौ विष्वणत्यत्र तथा चावष्वणत्यपि ।'
२१८ 'निगीर्णौ तु गिलत्यत्र ग्रसते निगिरत्यपि' ॥ २५ ॥
२१९ 'दन्दश्यते दन्दशीति दन्दशत्यत्र गर्हिते ।
२२० 'दंशे विशुद्धे दशति तथा दंशयते द्वयम्' ॥ २६ ॥
२२१ 'अपस्मरत्यपस्मारे' 'विरेके तु विरिच्यते ।
कर्मकर्तर्यसौ तत्र भवेदातिसरत्यपि' ॥ २७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

२२३ वान्तौ वमत्युद्गिरति छर्दयत्युद्गिलत्यपि'।
२२४ 'निष्ठीव्यतीति थूत्कारे द्वयं निष्ठीवतीत्यपि' ॥ २८ ॥
२२५ 'शेषे परिशिनष्टीति द्वितयं शेषयत्यपि'।
२२६ 'तृप्तौ तृप्यति तृप्नोति सुहितीभवतीत्यपि' ॥ २९ ॥
२२७ 'विश्राम्यतीति विश्रान्तौ कचिद्विश्रमते मतम्'।
२२८ 'आस्ते निविशते चोपविशत्यत्र निषीदति' ॥ ३० ॥
२२९ 'ऊर्ध्वीभवति चोत्तिष्ठत्यूर्ध्वस्ते तिष्ठतीत्यपि'।
२३० 'अनुक्रामति पर्येति परीयत इति क्रमे' ॥ ३१ ॥
२३१ 'आदाने स्वीकरोत्यत्र गृह्णात्यप्यात्मने द्वयम्।
उपादत्ते गृह्यते लाति षट् स्युः प्रतीच्छति' ॥ ३२ ॥
२३२ 'त्यागे त्यजत्युत्सजति जहात्युज्झति मुञ्चति।
उत्सृज्यते विसृजति मुञ्चते रहयत्यपि ॥ ३३ ॥
आत्मने स्यात्परिहरत्यत्र मोक्षयतीत्यपि।
२३३ 'वर्जने वारयत्यत्र स्यान्निवारयतीति च ॥ ३४ ॥
तथा वृणक्ति वृंक्ते च व्यासेधति निषेधति।
२३४ वर्जयत्यपि सप्तैताः' 'वरणे वरयत्यदः' ॥ ३५ ॥
वोवृत्यते वृणोतीति वृणातीत्यात्मनेऽप्युभे।
२३५ 'आधत्ते च निधत्ते च निदधात्यादधाति च ॥ ३६ ॥
२३६ 'आरोपयत्यर्पयति निश्य (न्यस्य) तीति तथार्पणे'।
२३७ 'विन्यस्यतीति तद्भेदे संनिवेशयतीत्यपि' ॥ ३७ ॥
'करोति हस्ते पाणिभ्यां कुरुते चोपयच्छते।
२३८ विवहत्युद्वहति चोद्वाहे परिणयत्यपि ॥ ३८ ॥
२३९ चत्वारि वात्मने' ज्येष्ठेऽनूढे च परिविन्दति'।
२४० 'आचोटयत्याचुटति द्वयमेतन्नखक्षते ॥ ३९ ॥

---

१ 'वा' इति 'छन्दोनुरोधाय' इति केचिन्मन्यंते। तन्मते 'वृत्यते' इति ॥ भट्टिकाव्ये तु 'तता व वृत्यमाना सा रामशालां न्यविक्षत' इति धात्ववयव एवोपलभ्यते ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

'परिष्वजत आश्लिष्यत्यालिङ्गत्युपगूहति ।
क्रोडीकरोत्यात्मने द्वावङ्कपालयतीति च ॥ ४० ॥
२४२ सप्त स्युः परिरम्भे परिरभते' 'ऽन्यथ रिरंसायाम् ।
कामयतेऽत्र वृषस्यति रिरंसते चेत्परं योषित्' ॥ ४१ ॥
२४४ 'अश्वस्यति तु यद्यश्वा' 'चुम्बने चुम्बतीत्यदः' ।
२४५ 'व्यवैति संविशत्यत्र निधुवत्यपि मैथुने ॥ ४२ ॥
२४६ मिथुनीभवतीत्यत्र' 'संप्रयुङ्क्ते यभत्यपि' ।
२४७ 'उपभुङ्क्ते तूपभोगे संभुङ्क्ते निर्विशत्यपि' ॥ ४३ ॥
२४८ 'प्रसूयते प्रसूते च गर्भमोक्षे विजायते ।
प्रजायते जनयति प्रसौतीति षडीरिताः ॥ ४४ ॥
२४९ 'गर्भमोक्षादिसंक्लेशे द्वयं कुथ्नाति कुन्थति' ।
२५० 'शूलत्याभयतीत्यत्र रुजत्यत्र रुजि त्रयम्' ॥ ४५ ॥
२५१ 'उल्लाघयति भैषज्ये भिषज्यति चिकित्सति' ।
२५२ 'उपबर्हत्युपदधात्यात्मनेऽप्युपबर्हणे' ॥ ४६ ॥
इति मनुष्यचेष्टावर्गः ॥
२५३ 'शौचे नेनेक्ति नेनिक्ते प्रक्षालयति धावति ॥ ४७ ॥
२५४ धावते शोधयति च' 'तद्भेदे मार्ष्टि मार्जति ।
अत्रोपसंस्करोतीति चतस्रो मार्जयत्यपि' ॥ ४८ ॥
२५५ 'पाविश्ये तु पुनातीति पुनीते पवतेऽपि च' ।
२५६ 'शुध्यतीति शुचीभावे विशुध्यत्यवदायति' ॥ ४९ ॥
२५७ 'स्नाने तु स्नायति स्नाति' 'तद्विशेषे तु मज्जति ।
ब्रुडत्याप्लवते चात्र स्युश्चतस्रोऽवगाहते' ॥ ५० ॥
२५९ 'उपस्पृशति चाचामत्युभे आचमनात्मके' ।
२६० 'आभिमुख्यागमेऽभ्येति तथाभ्यायाति च द्वयम्' ॥ ५१ ॥
२६१ 'अभ्युत्थानक्रियायां तु स्यादभ्युत्तिष्ठतीत्यदः' ।
२६२ 'प्राघुणत्यतिथीभावे तथाऽभ्यागच्छतीत्यपि' ॥ ५२ ॥
२६३ 'अभिवादयति प्रणतावुपसंगृह्णाति चात्मने द्वितयम् ।
नमति नमस्यति षट् स्युः प्रणिपतति वन्दते चात्र' ॥ ५३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

२६४ 'अथार्चत्यञ्चति यजत्यपचायति चात्मने ।
चतस्रः पूजयत्यत्र महयत्यर्हयत्यपि ॥ ९४ ॥
सभाजयत्यर्चयते महत्याराधयत्यपि ।
सपर्ययति चाराध्नोत्याराध्याति तथार्हति ॥ ९५ ॥
२६५ मानयत्यपि पूजायाम्' 'आदरे सत्करोति च ।
संमन्यते चाद्रियते तथा संभावयत्यपि' ॥ ९६ ॥
२६६ 'नीराजने तु निर्मञ्छत्यत्र नीराजयत्यपि ।
'शुश्रूषते परिचरत्युपास्ते वरिवस्यति ॥ ९७ ॥
२६८ चतस्रः परिचर्यायां' 'लालयत्युपसेवने' ।
तथोपसेवते' 'चाथ यजते चोपतिष्ठते ॥ ९८ ॥
२६९ यजत्यपि सुरार्चाया' 'मथ विश्रमयत्यपि ।
२७० संवाहयति चात्र द्वे पादाद्यङ्गोपमर्दने' ॥ ९९ ॥
२७१ 'दाने ददाति दत्ते च ददते वितरत्यपि ।
प्रयच्छत्यर्पयति च दिशते दिशति क्वचित् ॥ ६० ॥
अपवर्जति स्पर्शयति विश्राणयत्यपि ।
तथा विलभते राति प्रतिपादयतीत्यपि' ॥ ६१ ॥
२७२ 'स्वधाकरोत्यात्मने द्वे पितृभ्यो निर्वपत्यपि' ।
२७३ 'जुहोति हविषामग्नौ प्रक्षेपे त्रितयं मतम् ॥ ६२ ॥
स्वाहावौषड्वषड्भ्यश्च करोति कुरुतेऽपि च' ॥
२७४ 'प्रक्षेपे तु प्रतिवश (स) त्यत्र प्रक्षिप्यतीति च ॥ ६३ ॥
मिनोतीत्यात्मनेऽपि स्युश्चतस्रः प्रक्षिपत्यपि' ।
विक्षिपत्यात्मनेऽपि स्याद्विक्षेपे विक्षरत्यदः' ॥ ६४ ॥
२७५ 'आमन्त्रणे केतयति निमन्त्रयत इत्यपि ।
२७६ 'अत्रामन्त्रयते' चाथ 'तर्पणे धिनुतेऽवति' ॥ ६५ ॥
धिनोति प्रीणयति च पञ्च तर्पयतीत्यपि' ॥
२७७ 'अनुज्ञायास्तु करणेऽनुजानात्यनुमन्यते' ॥ ६६ ॥
२७८ 'धापयत्यात्मनेऽपि द्वौ धापने पाययत्यमू ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

२७९ चूषयत्यादयोऽप्यत्र ' स्युरथो 'परिवेषणे ॥ ६७ ॥
द्रव्यं यामयतीत्यत्र परिवेवेष्टि चात्मने ' ।
२८० 'आदयत्यात्मनेऽप्यत्र भोजयत्यादि भोजने ' ॥ ६८ ॥
२८१ 'पिपर्ति पूरयति च पारयत्यपि पूरणे' ।
२८२ 'अत्राप्यायययति प्राति प्रीणातीत्य' थ 'तोषणे ॥ ६९ ॥
सुखाकरोति सुखयत्याह्लादयति चेत्यपि ।
धिनोत्यानन्दयति च मृडयत्यादयस्तथा' ॥ ७० ॥
२८४ 'इज्यारम्भे दीक्षते च ' 'जपतीति त्रिधा जपे' ।
२८५ 'जञ्जप्यते जपे निन्द्ये' 'संजपत्यत्रशोभने' ॥ ७१ ॥
२८६ 'उपाकरोत्यात्मनेपि संस्काराद्ये श्रुतेर्ग्रहे' ।
२८७ 'अभुक्तौ तूपवसति लंवते व्रतयत्यपि' ॥ ७२ ॥
२८८ 'तप्यते तु तपस्यायां तपस्यत्यप्युभे क्रिये ॥
२८९ 'करोति कुरुते मौण्ड्ये भद्राभद्रपुरःसर ॥ ७३ ॥
मुण्डयत्यत्र वपति तथा मुण्डयतेऽपि च' ॥
२९०, 'उपेक्षते तथोदास्ते पदे माध्यस्थ्यवाचिनी ' ॥ ७४ ॥
'स्युर्विरज्यत्युपरमत्यात्मने विरजत्यमू ॥
२९१ 'उपशाम्यति वैराग्ये तथा निर्विद्यतेऽपि च' ॥ ७५ ॥
२९२ 'मुमुक्षते मुमुक्षुयाम् अमृतीयति मोक्षते ।
प्रत्यञ्चति समाधत्ते निर्विकल्पीभवत्यपि' ॥ ७६ ॥
२९३ 'परिव्रजति संन्यासे संन्यस्यत्यात्मनेऽप्यदः ।
२९४ ब्रह्मीभवति कैवल्ये निर्वातीति चतुष्टयम् ॥ ७७ ॥
कर्मकर्तरि तत्र द्वे मुच्यते चापवृज्यते ' ॥

इति ब्रह्मक्रियावर्गः ॥

२९५ 'ऐश्वर्य इन्दतीष्टे च तप्यतेऽधीष्ट इत्यपि' ॥ ७८ ॥
२९६ 'प्रतिष्ठाप्तौ तु विख्याति प्रख्याति प्रतितिष्ठति ' ॥
२९७ 'रक्षणे त्रायते पाति गोपायति भुनक्ति च ॥ ७९ ॥
पिपर्ति रक्षति तथा पालयत्यवतीति च ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

२९९ शास्ति' 'शिष्टौ शिक्षयति ' 'दण्डे दण्डयतीत्यदः ॥ ८० ॥
३०० दाम्यत्य' 'थ वशीकारे धारयत्यात्मनेऽपि च ।
तथा वशीकरोतीति संगृह्णाति च पूर्ववत्' ॥ ८१ ॥
३०१ 'प्रपद्यते तु शरणागतौ शरणयत्यपि' ।
३०२ 'परिक्रीणीत इत्येतदुत्कोचादिवशीकृतौ' ॥ ८२ ॥
३०३ 'आपत्तौ स्यादापतते वशीभवति च द्वयम्' ।
३०४ 'स्थिरीकृतौ स्थापयति तथा द्रढयतीत्यपि ' ॥ ८३ ॥
३०५ धारणार्थे धारयति दधाति च बिभर्त्ति च ।
द्वे आत्मने च दधते धरतीति च पंचकम् ' ॥ ८४ ॥
'नियुक्त आज्ञापयति निदिशत्यादिशत्यपि ।
३०६ द्वावात्मनेऽपि चाज्ञायाम्' 'अथ प्रस्थापयत्यपि ॥ ८५ ॥
३०७ प्रेषणे प्रेषयति च प्रेष्यति प्रहिणोति च' ।
३०८ 'संदेशे वाचिकयते संदिशत्यात्मनेऽपि च' ॥ ८६ ॥
३०९ 'लिखत्यक्षरविन्यासे तथा लिपयति द्वयम्' ।
३१० 'उद्धालयत उद्देशकृता उद्देशयत्यपि ।'
३११ 'प्रेरणे प्रेरयत्यत्र क्षिपतीत्यात्मनेऽपि च ॥ ८७ ॥
कालयत्यस्यति तथा नुदतीति च पञ्चकम् ।'
'सेवतेऽनुसरत्यत्र भजति श्रयतीति च ॥ ८८ ॥
आत्मनेऽनुरुणद्धीति तिस्र एवानुवर्तते ।
३१२ अनुजीवति सेवायां जुषतेऽनुचरत्यपि'
३१३ 'वृणीत इति संभक्तौ वलतीत्यात्मनेऽपि च' ।
३१४ 'सजूःकरोत्यात्मनेऽपि सह्ये सत्राकरोति च' ॥ ९० ॥
३१५ 'प्रापणे लम्भयत्यत्र हरत्यपि नयत्यपि ।
वहतीत्यात्मनेऽप्येताः प्रापयत्यापयत्यपि' ॥ ९१ ॥
ये ण्यन्ता गमनार्थास्ते धातवो णीञ्समार्थकाः' ।
'विलम्बते कुण्ठति च व्याक्षिपत्यात्मनेपि च ' ॥ ९२ ॥
३१६ 'मन्दायति चिरयति विलम्बे ' 'ऽथ प्रतीक्षते ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अनुपालयतीत्यत्र प्रतिपालयतीति च' ॥ ९३ ॥
३१७ 'प्रतीहारयति द्वारप्रवेशनविधौ क्रिया' ।
३१८ 'संभ्राम्यति त्वरायां स्यात्त्वरते संभ्रमत्यपि ॥ ९४ ॥
३१९ अस्यामाविजते' 'चाथ वैक्लव्ये विक्लवत्यपि ।
३२० 'विह्वलत्यत्र टलति' क्लैब्ये तु क्लीबते क्रिया ॥ ९५ ॥
३२१ क्लीबायते' 'ऽथकौटिल्ये वङ्कते कुटतीत्यपि ।
भुजति न्युब्जति तथा कुब्जतीति समार्थकम्' ॥ ९६ ॥
३२३ 'गुप्तवादे मन्त्रयते' 'भेदे तूपजपत्यदः' ।
३२४ 'दंभेच्छायां धीप्सतीति दिदांभिषति धिप्सति' ॥ ९७ ॥
'संवर्मयति संनह्यत्यत्र संनह्यतेऽपि च ।
३२५ सज्जयत्यपि संनाहे तथा दंशयतेऽप्यदः' ॥ ९८ ॥
३२६ 'अधिशेतेऽधिशयने' 'ऽध्यासनेत्वधितिष्ठति ।
३२७ अध्यास्ते' 'ऽथाधिवसतीत्याधिवासे' 'सकर्मकाः ॥ ९९ ॥
३२८ षडमी स्युः' 'अथारोहे आरोहत्यधिरोहति ।'
३३० स्फुरति स्पन्दते स्पन्दे' 'चलने तु चतुष्टयम् ॥ १०० ॥
चलति प्रेङ्खति तथा घट्टते वेल्लतीति च' ।
३३१ 'उत्सेधति तथोन्नह्यत्युच्छ्रयत्यात्मने द्वयम्' ॥ १०१ ॥
३३२ 'क्षोभते क्षुभ्यति क्षोभे' 'गमने ऽञ्चति गच्छति ।
प्रतिष्ठते जिहीते च सरति व्रजतीयते ॥ १०२ ॥
पद्यते याति चरति सर्पत्ययति चञ्चति ।
ऋच्छति प्रवते गाते चलत्येति च टीकते ॥ १०३ ॥
अयते क्रामतयीर्ते क्रिया द्वाविंशतिर्मताः ।
३३४ 'निर्गच्छति तु निर्याति निष्क्रामति निरेति च ॥ १०४ ॥
प्रायो निःसरणार्थाः स्युर्निःपूर्वा गमनार्थकाः' ।
३३५ 'तदा त्वागमनार्थाः स्युर्यदाङ्पूर्वा भवन्त्यमी' ॥ १०५ ॥
३३६ 'स्यात्प्रत्यावर्तते प्रत्यायाति व्याघोटतेऽपि च ।
प्रत्याङ्पुरःसराः प्रत्यावृत्तौ स्युर्गमनार्थकाः' ॥ १०६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

३३७ 'अनुपूर्वास्त एव स्युः सर्वेऽनुगमनार्थकाः' ।
३३८ 'अटाति स्यान्मृदुगतौ रिङ्गतीङ्गति च त्रयम्' ॥ १०७ ॥
३३९ 'त्सरति छद्मगमने तथा ढौकत इत्यपि' ।
३४० लङ्घते तु प्लुतगतौ लंघत्युत्फलतीति च ॥ १०८ ॥
३४१ भेदे प्लुतगतेरेव वल्गति प्लवते द्वयम्' ॥
३४२ 'उड्डीयते तूड्डयते खगतावुत्पततत्यपि ॥ १०९ ॥
३४३ 'धावति द्रवति क्षिप्रगमने जवतीत्यपि' ।
३४४ 'अटाटयते चंक्रमीति द्वयं भ्रमणिकाविधौ ॥ ११० ॥
३४५ 'तद्भेदे भ्रमति भ्राम्यत्यपि पर्यटतीति च' ।
३४६ 'बंभ्रमीति तदाधिक्ये घूर्णते घूर्णतीति च' ॥ १११ ॥
चंचूर्यते जङ्गमीति पनीपद्यत इत्यपि ।
३४७ यङन्ता यङ्लुगन्ताश्च गत्यर्थाः कुटिले गमे' ॥ ११२ ॥
३४८ 'वलते परिवृत्तौ स्याद्वोटते परिवर्तते' ।
३५१ 'अग्रे पुरति' 'नीचैस्तु फक्क' 'त्यजति संतते' ॥ ११३ ॥
३५३ 'कुत्सिते द्राति' 'विकले द्वयं खञ्जति खोडति' ।
३५५ 'प्रवते' 'वाति वातस्य' 'वहति प्रवहत्यपाम्' ॥ ११४ ॥
३५७ 'धोरत्युत्तमबाहादेः' 'बत्ससस्याटीकते क्रमे' ।
३५८ 'उद्गच्छत्युदये षट् स्युरुज्जिहीत उदीयते ॥ ११५ ॥
उदञ्चत्युदयत्येतावात्मने द्वावुदेति च ।
'गत्यर्थाः प्राय उत्पूर्वा उदयस्याभिधायकाः' ॥ ११६ ॥
३५९ 'उन्मीलत्युन्नमति च मेघाद्यभ्युद्गमे द्वयम्' ।
३६० 'आक्रम्यते चाक्रमते ज्योतिःकर्तृक उद्गमे' ॥ ११७ ॥
३६१ 'स्त्यायतीति प्रसरति प्रसारे विसरत्यपि' ।
३६२ 'संचारे संचरत्येतत्तृतीयायुक्तमात्मने' ॥ ११८ ॥
३६३ 'स्रंसतेऽधोगतौ भ्रश्यत्यपि भ्रंशत इत्यपि ।
३६४ पतत्यपि' 'द्रवादेस्तु क्षरति च्यवते तथा ॥ ११९ ॥
स्कन्दति श्च्योतति तथा स्रवत्यपि गलत्यपि ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रीयते स्यन्दते चात्र श्चोततीति क्रिया नव' ॥ १२०॥
३६५ 'विलीयते द्रवति च कठोरक्षरणे द्वयम् ।
३६६ 'अस्तंगमेऽस्तमयते निम्लोचत्यस्तमेति च' ॥ १२१ ॥
३६७ 'अंतर्द्धाने तिरोऽन्तर्भ्यामुभे धत्ते दधाति च' ।
'अपक्रामत्यपैतीति नश्यत्यपि पलायते' ॥ १२२ ॥
३६८ 'प्रायोऽपपूर्वो गत्यर्था अपयाने प्रकीर्तिताः' ।
३६९ 'पराङ्मुखत्वे तु परावर्तते च पराञ्चति' ॥ १२३ ॥
'अतिक्रामत्युच्चरते तथातिचरतीत्यपि ।
३७० अत्येत्युल्लङ्घयत्याद्या धातवः स्युरतिक्रमे' ॥ १२४ ॥
३७१ 'निष्कासने तु निष्क्रामत्यवकर्षति चात्रहि ।
निष्कालयति निःसारयति चेत्यादयः क्रियाः' ॥ १२५॥
३७२ 'प्रवासे तु प्रवसति तथा विवसतीत्यपि' ।
३७३ 'रणेऽभिक्रमते शत्रून् प्रत्यभीतिमतो गतौ' ॥ १२६ ॥
३७४ 'अभियोगेऽभ्यवस्कन्दत्यभियुङ्क्ते इति द्वयम्' ।
३७५ 'सेनया त्वभियाने स्यादभिषेणयतीत्यदः' ॥ १२७॥
'संनिकर्षति तु प्रत्यासीदत्यासीदतीत्यपि ।
३७६ परस्मै संनिकृषते संनिधत्ते च संनिधौ' ॥१२८ ॥
३७७ 'प्राप्तौ प्राप्नोति लभते विन्दतेऽनुरुणाद्धि च ।
अनुरुन्धे भावयते विन्दत्यासादयत्यपि' ॥१२९॥
३७८ 'व्याप्नोति व्यश्नुते व्याप्तौ वेवेष्टीत्यात्मनेऽपि च' ।
[पर्याप्नोति तु शक्नोति क्षमते प्रभवत्यपि ॥ १३० ॥
३७९ 'कल्पते पारयति च सामर्थ्येऽत्र पदानि षट्' ।
३८० 'उद्यमे चावगुरते उद्गुरयत इत्यपि ॥१३१ ॥
उद्यच्छति तथोद्युङ्क्ते स्युः पञ्चोद्यच्छतेऽपि च' ।
३८१ 'वेष्टने वेष्टत इति परिक्षिपति चात्मने ॥ १३२ ॥
परिश्रयति चेति द्वे वेष्टयत्यादयोऽपि च' ॥
३८२ 'निरुणाद्धि निगृह्णात्यात्मने च द्वौ निरोधने' ॥ १३३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

' जयत्याक्रामति तथा धर्षयत्यपि धर्षति ।
विलङ्घयत्यभिभवत्यपि च न्यक्करोति च ॥ १३४ ॥
३८३ तथा विजयत चास्कन्दतीत्यभिभवे नव ।
३८४ ' विशेषयत्यतिशये विशिनष्टि प्रकर्षति ॥१३५ ॥
विशेषत्यतिशेते च तथोत्कर्षयतीति च ।
उत्कृष्यते द्वयं कर्मकर्तर्यत्रातिरिच्यते ॥ १३६ ॥
३८५ ' विस्मापति विस्मेरयाति चित्रीयतेऽद्भुते ' ।
३८६ ' धूनने कम्पयत्यत्र तथा वेपयतीति च ॥ १३७ ॥
त्रयं धुनोति धूनोति धुनातीत्यात्मनेऽपि च ॥
धुवत्येवं धूनयाति चलयत्यपि चाष्टकम् ' ॥ १३८॥
३८७ ' आन्दोलयति तद्भेदे तथा प्रेङ्खोलयत्यपि ।
(तथा) दोलयाति (च) प्रेङ्खयति हिन्दोलयत्यपि ' ॥ १३९ ॥
३८८ ' आविध्यति भ्रमयति विघूर्णयाति च त्रयम् ।
३८९ ' विलोडयति मथ्नाति गाहते मन्थतीति च ' ॥ १४० ॥
३९० ' त्रासने त्रासयत्यत्र भाययत्यपि खेदति ' ।
३९१ ' प्रयोजकाद्भये भीषयते भापयते च वा ' ॥ १४१ ॥
३९२ ' तथा कुहयते विस्मापयते चेति तद्भिदि ' ।
३९३ ' कम्पे तु कम्पते त्वङ्गत्येजतेऽत्र च वेपते ' ॥ १४२ ॥
लोलतीति क्रियाः षट् स्युः परिप्लवत इत्यपि ' ।
३९४ ' प्रस्विन्नीभवति स्वेदे तथा प्रस्विद्यतीति च ' ॥ १४३ ॥
३९५ ' आहन्ति ताडयाति च ताडने जासयत्यपि ।
३९६ प्रहरत्यात्मने चाथ ' ' तद्भेदे कुट्टयत्यपि ॥ १४४ ॥
आस्फालयत्यर्दयाति तथैवावट्टयत्यपि ' ॥
३९७ ' विध्यात च्छिद्रयत्यत्र वेधे ' ' भेदयाति त्रयम् ॥ १४५ ॥
आहतेऽकर्मकत्वे स्यात्स्वकीयाङ्गे च कर्माणि' ।
' युध्यते संप्रहरते संग्रामयत इत्यपि ॥ १४६ ॥
३९८ विगृह्णाति विगृह्णीते समरे कलहायते ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

३९९ 'विश्राणयति शङ्खादेर्ध्माने त्र धमयत्यपि' ॥ १४७ ॥
४०० 'वीणादेर्वादयत्यत्र तथा वादयतेऽपि च' ।
कणयत्यत्र रणयत्यपि प्रकाणयत्यपि' ॥ १४८ ॥
४०१ 'क्ष्वेडते सिंहवन्नादे' 'बाहुयुद्धे नियुध्यते' ।
४०२ 'पराक्रमे वीरयते पराक्रमत इत्यपि ॥ १४९ ॥
ओजायते शूरयते तथा विक्रमतेऽपि च' ।
४०४ 'प्रगल्भते प्रगल्भत्वे तत्र चोर्जस्वलायते' ॥ १५० ॥
४०५ 'अरुष्करोत्यात्मनेऽपि व्रणयत्यङ्गचूर्णने' ।
४०६ 'गोकर्तृकायां हिंसायां प्रस्तुम्पाति सुडागमात्' ॥ १५१ ॥
हिनस्ति संज्ञपयाति सूदते हन्ति तर्दति ।
प्रमापयत्यर्दयते निबर्हयाति हिंसति ॥ १५२ ॥
तृणेढि घातयाति च शृणात्युज्जासयत्यपि ।
प्रतिष्किरत्यालभते कषते मारयत्यपि ॥ १५३ ॥
कषत्युन्माथयत्यत्र क्षिणोतीत्यात्मनेऽपि च ।
क्षेणोति द्वे विशसाति निस्तर्हयाति रध्याति ॥ १५४ ॥
षाडिशातिः सूदयाति हिंसायां हिंसयत्यपि' ।
४०७ 'कृणोति कृणुते पुथ्यत्यपि क्रथाति तुम्फाति ॥ १५५ ॥
मीनात्युन्नाटयत्याद्या हिंसायां विरलोदयाः' ।
४०८ 'अर्दने लुम्बयत्यत्र लुम्बत्यर्दत्यपि त्रयम्' ॥ १५६ ॥
४०९ 'पीडने तु व्यथयाति क्लिश्नाति च दुनोति च ।
तपते ग्लापयत्यत्र बाधते पीडयत्यपि ॥ १५७ ॥
धूपायाति ग्लपयाति तुदाति क्लेशयत्यपि ।
दुःखाकरोत्यात्मनेऽपि तुदते खेदयत्यपि ॥ १५८ ॥
दुःखयत्युत्क्रमयाति स्यात्कदर्थयतीत्यपि ।
भनक्ति त्रोटयाति च रुजत्यामर्दयत्यपि ॥ १५९ ॥
४१० भञ्जयत्यथ' 'तद्भेदे मोटयत्यपि मोटाति ।
४११ मर्दयत्यत्र मुटत्ति माथयत्यथ' 'पेषणे ॥ १६० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

क्षुणत्ति म्रदते क्षुन्ते मृद्नाति च पिनष्टि च ।
संचूर्णयत्यथ' 'ध्वंसयति क्षपयतीत्यपि ॥ १६१ ॥
४१३ नाशने नाशयति च तिस्रो' 'ऽथोन्मूलने क्रियाः ।
उन्मूलयत्युत्खनति तथोज्जटयतीति च ॥ १६२ ॥
उत्पाटयत्युत्खनते षडुद्धरति चात्मने' ।
४१४ 'उल्लुञ्चतीति केशादेरुत्पाटनविधौ क्रियाः' ॥ १६३ ॥
४१५ 'द्विधाकृतौ पाटयति फालयत्यंशुकादिनः' ।
४१६ 'निष्पीडयति निश्च्योतयति निर्गालयत्यपि' ॥ १६४ ॥
४१७ 'वैरशुद्धौ प्रतिकरोत्यत्र निर्यातयत्यपि' ।
४१८ 'भङ्क्ते प्रसभयत्यत्र पराजयत इत्यपि' ॥ १६५ ॥
४१९ 'जयत्युत्कर्षसंप्राप्तौ द्वयं विजयतेऽपि च' ।

इति क्षत्रियचेष्टावर्गः ।

४२० 'कर्षणे तु कृषत्यत्र कृषते कर्षतेऽपि च ॥ १६६ ॥
रदत्येवं विलिखति खनत्यपि हलत्यपि' ।
४२१ 'बीजाकरोत्युप्तकृतौ' 'स्याद्वितीयाकरोत्यपि ॥ १६७ ॥
४२२ शम्बाकरोति द्विगुणाकरोति द्विःकृषौ त्रयम्' ।
४२३ 'तृतीयात्रिगुणाभ्यां च करोति त्रिःकृषौ मतम्' ॥ १६८ ॥
'आख्यातानि खनत्यादीन्यूहनीयानि चात्मने' ।
४२४ 'आलोडयति संगाहे तथा संगाहतेऽपि च' ॥ १६९ ॥
४२५ 'हालिग्रहे हलयति हालिरुक्तो महद्धलम्' ।
४२६ 'वपत्युप्तौ प्रकिरति वपतेऽप्यथ' 'रोपणे ॥ १७० ॥
४२७ मूलयत्यपि संरोहयति संरोपयत्यपि' ॥
४२८ 'स्थिरतायां ध्रुवत्यत्र मूलति प्रतितिष्ठति' ॥ १७१ ॥
४२९ 'शोषे तु शुष्यति तथा शुण्ठत्याश्यायतेऽपि च ।
४३० वायतीति च' 'सेके तु सिञ्चत्यार्द्रीकरोति च ॥ १७२ ॥
आत्मनेऽपि द्वये वर्षत्यार्द्रयत्यपि शकिते ।
उनत्ति क्लेदयति च क्नोपयत्युक्षतीति च' ॥ १७३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

४३१ 'आर्द्रीभवत्यार्द्रभावे क्लिद्यति स्तिम्यतीति च' ।
४३२ 'वर्धने वर्धयत्यत्र बृंहयत्येधयत्यपि' ॥ १७४ ॥
४३३ 'संचये संबिभर्तीति संचिनोत्यात्मने त्रयम् ।
तथैवोपचिनोत्यत्र संभाण्डयत इत्यपि' ॥ १७५ ॥
४३४ 'राशीकारे पुञ्जयति कूटयत्यत्र युग्मकम्' ।
४३५ 'उच्चिनोति शिलत्युञ्छे त्रयमुञ्छयतीत्यपि' ॥ १७६ ॥
४३६ 'अवहन्तीति वैतुष्यकरणे कण्डयत्यपि ।
फलीकरोति वितुषीकरोतीत्यात्मने द्वयम् ॥ १७७ ॥
पुरापुनात्यात्मनेऽपि प्रस्फोटयति तत्समाः' ।
४३७ 'मिमीते मायते माने तथा मातीत्यकर्मकम्' ॥ १७८ ॥
४३८ 'तोलयत्यत्र हेमादिमाने तुलयतीत्यपि' ।
'पणते दीव्यति तथात्मनेप्यवहरत्यदः ॥ १७९ ॥
४३९ व्यवहारेऽपमयते पारिवर्तयतीत्यपि' ।
४४० 'विक्रीणीते निमयतेऽवक्रीणीते च विक्रये' ॥ १८० ॥
४४१ 'सत्याकरोत्यात्मनेऽपि तुल्ये सत्यापयत्यपि' ।
४४२ 'क्रीणीते विनिमयते क्रीणातीति क्रये तिस्रः' ॥ १८१ ॥
४४३ 'स्यान्नैपुण्ये निपुणाति निष्णाति च दक्षते चात्र' ।
४४५ 'अर्जनेऽर्जत्यर्जयति' 'गणने गणयत्यपि ॥ १८२ ॥
४४६ कलयत्यपि संख्याति' 'गुणने गुणयत्यपि ।
४४७ आहन्तीति द्वयं' 'प्रोञ्छे प्रोञ्छत्युत्सारयत्यपि' ॥ १८३ ॥
४४८ 'तद्भेदे लुम्पते लुम्पत्यत्र मार्जति च त्रयम्' ।
४४९ 'विभागे वण्टयत्यत्र विभजत्यात्मनेऽप्यदः ॥ १८४ ॥
विभाजयत्यंशयति वण्टत्यपि च मञ्चकम्' ।
४५० 'तिरस्करोत्यपिदधात्यत्र व्यवदधात्यपि ॥ १८५ ॥
पिदधात्यावृणोतीति संवृणोति स्तृणोति च ।
स्तृणातीत्यात्मनेऽप्यष्टौ तथा संगोपयत्यपि' ॥ १८६ ॥
अपवारयति च्छादयति [illegible]गयतापि ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

४९१ तिरयत्यावृतौ' 'चाथ निक्षेपे निक्षिपत्यपि ॥ १८७ ॥
निक्षिपत्यात्मनेऽपि द्वौ तथोपनिदधाति च ।
न्यस्यति प्रतिदत्ते' 'ऽथ निष्क्रयीकुरुते तथा' ॥ १८८ ॥
स्यात्प्रत्युपकरोत्यत्र निर्ऋणीभवतीति च' ।
४९२ 'प्रत्यर्पयाति तु न्यासार्पणे निर्यातयत्यपि' ॥ १८९ ॥
'अपेक्षतेऽभ्यर्थयते वनुतेऽर्दति नाथति ।
४९३ 'याच्ञायां भिक्षते मार्गयते याचति याचते' ॥ १९० ॥
'मार्गत्यन्विच्छति गवेषयत्यन्विष्यतीति च ।
अन्वेषते मार्गयति विचिनोत्यात्मनेऽप्यदः ॥ १९१ ॥
४९४ अन्वेषणे मृगयते मृग्यतीति नव क्रियाः' ।
४९५ 'दोहानुकूल्ये दुग्धे गोः' 'प्रस्नुते च स्वयं स्रवे' ॥ १९२ ॥
४९६ 'दोग्धि दुग्धे त्रयमिदं प्रपूरयाति पूरणे' ।
४९७ 'स्नवे तु स्नौत्यथो' 'यौति विप्रयुङ्क्ते वियौति च ॥ १९३ ॥
४९८ वियोजयति विश्लेषयति चात्र वियोजने ।
वियुज्यते विघटते तथा विश्लिष्यतीति च ॥ १९४ ॥
विच्छिद्यते द्वयं कर्मकर्तरि व्यतिरिच्यते' ।
४९९ 'मिश्रणे मिश्रयत्यत्र तथा संयोजयत्यपि ॥ १९५ ॥
कषयत्यत्र संमेलयति च्छुरयतीत्यपि ।
संयुनक्ति च सप्तात्र क्रियाः संघट्टयत्यपि ॥ १९६ ॥
संयुज्यतेऽतिसंयौति संपृणक्त्यात्मनेऽपि च ।
संभिद्यते कर्मकर्तर्यत्र संसृज्यतीत्यदः' ॥ १९७ ॥
४१० 'संबध्नाति मिलत्यत्र संगच्छति च सगतौ ।
विना कर्मात्मने चात्र तथा संनिपतत्यपि ॥ १९८ ॥
उपसीदत्युपनमत्यत्र स्यादुपकण्ठते' ।
४११ 'तद्भेदे समवैतीति सजते चासजत्यपि ॥ १९९ ॥
व्यतिषज्यत इत्येतत्पदं स्यात्कर्मकर्तरि ।
उत्कणत्युच्छलति च तथोद्रिच्यत इत्यपि' ॥ २०० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

४६२ 'उत्सिष्यते तथोत्सेके द्वितयं कर्मकर्तरि' ।
४६३ 'उत्क्षेपणे तून्नयति तथोत्क्षिपति चात्मने' ॥ २०१ ॥
उदस्यत्युद्धरति च चत्वार्युत्तम्भयत्यपि ।
४६४ 'आनीतावानयत्येतदाहरत्यपि चात्मने' ॥ २०२ ॥
'संमार्जयति संमार्ष्टि तथा परिसमूहति ।
४६५ 'आत्मनेऽपि च संमार्गे' 'उपदेग्ध्युपलिम्पति' ॥ २०३ ॥
४६६ 'आत्मनेऽपि पदद्वन्द्वं गोमयत्युपलेपने' ।
४६७ 'संदीपने ज्वलयति तथा संदीपयत्यपि' ॥ २०४ ॥
'उद्द्योतयति संधुक्षयति च ज्वालयत्यपि' ।
४६८ 'पाके तु रन्धयत्यत्र पचतीत्यात्मनेऽप्युभे ॥ २०५ ॥
अधिश्रयति च श्राति श्रपयत्यपि रध्यति ।
'रध्यते पच्यते कर्मकर्तृकेऽत्र च राध्यति' ॥ २०६ ॥
४६९ 'भर्जते पाकभेदे स्यात्त्रयं भृज्जति भृज्जते' ।
४७० 'शूलाकरोत्यात्मनेऽपि शूलपाके पदं मतम्' ॥ २०७ ॥
४७१ 'द्रवीकृतौ लीनयति लयति द्रावयत्यपि ।
लालयत्यपि वा लाययति लापयतीत्यपि' ॥ २०८ ॥
४७३ 'संदधात्यात्मने चाभिषुणोत्याभिषवे द्वयम्' ।
४७४ 'स्वदते रोचते रुच्यां' 'संस्कृतौ संस्करोत्यदः ॥ २०९ ॥
४७५ आत्मने' 'प्रतियत्ने तु स्यादुपस्कुरुते पदम्' ।

इति वैश्यक्रियावर्गः ।

४७६ 'आत्मने वयति न्यूतावूयते' 'ऽथ विषीव्यति ॥ २१० ॥
४७७ तथा निषीव्यति स्यूतौ परिषीव्यति सीव्यति' ।
'तक्षति श्यति तक्ष्णोति कृष्यति ह्रसयत्यपि ॥ २११ ॥
४७८ तक्षणे त्वक्षति तथा परिवासयतीत्यपि' ।
४८० 'उल्लेख उल्लिखत्येकम्' 'उत्कीर्णौ तूत्किरत्यदः' ॥ २१२ ॥
४८१ 'संश्णुते तीक्ष्णकरणे क्ष्णौति चोत्तेजयत्यपि ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

निशिनोति निशीशांसत्यात्मनेऽपि पदद्वयम्' ॥ २१३ ॥
४८२ 'छेदने कृन्तति च्छिन्त्ते च्छिनति च्छेदयत्यपि ।
४८३ छ्यति वर्धयतीत्यत्र वृश्चतीत्यथ' 'तद्भिदि ॥ २१४ ॥
चोटयत्यत्र चुटति च्छुटति च्छोटयत्यपि' ।
४८४ 'प्रायो लुनीते धान्यादेश्छेदे दाति लुनाति च ॥ २१५ ॥
४८५ त्रुटति त्रुटयति च्छेदे च्छिद्यते कर्मकर्तृके' ।
४८६ 'भिन्ते विदारयति च भिनत्ति च विदारणे ॥ २१६ ॥
आखण्डयत्यपि स्फोटयति भेदयति द्यति' ।
४८७ 'परीक्षते निकषते शुद्धत्वादिविनिर्णये' ॥ २१७ ॥
४८८ 'प्लोषति प्लुष्यति दहत्योषति ज्वलयत्यपि' ।
४८९ 'मुष्णाति चोरयत्यत्रापि लुण्टयत्यपि मोषणे ॥ २१८ ॥
आत्मने चापि हरति म्लोचत्यत्र च लुंटति' ।
४९० 'उल्लुण्ठत्याच्छिनत्तीति द्वयमेतद्बलाद्धृतौ' ॥ २१९ ॥
४९१ 'प्रसहत्यात्मनेऽप्यत्र हठतीति बलात्कृतौ' ।
४९२ 'निष्कुष्णाति तु निष्कर्षे तथा निष्कर्षतीत्यपि ॥ २२० ॥
४९३ स्यान्निष्कुलाकरोत्येतदात्मने' 'ऽत्र तु सव्यथे ।
द्वे निष्पत्रासपत्राभ्यां करोति कुरुते पदे' ॥ २२१ ॥
४९४ 'लक्षयत्यङ्कयत्यत्र लाञ्छतीति च लक्षणे' ।
'संदानयति बध्नाति तथा संद्यति कीलति ॥ २२२ ॥
नह्यतीत्यात्मने त्रीणि संयच्छति शिनोति च ।
४९६ पाशयत्यथपि बन्धे' 'ऽथ विपाशयति मोचने ॥ २२३ ॥
४९७ विमोचयत्यथ' 'स्तंभे स्तम्भति स्कंभते तथा' ।
४९८ 'अथ स्तब्धीकृतौ स्तुंभयति स्कंभयतीत्यपि' ॥ २२४ ॥
४९९ 'प्रतिबध्नाति च तथा विघ्ने प्रत्यर्थयत्यदः ।
तथा विहन्त्यंतरोति प्रत्यूहत्यात्मनेऽपि च ॥ २२५ ॥
विघ्नयत्यंतरयति' 'प्रत्यवैति तु दुष्यति ।
५०० दुष्करोत्यघयत्यत्र दुष्कृते पंकयत्यपि' ॥ २२६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

९०१ 'संततौ संतनोतीति तथा संतनुतेऽपि च ।
अत्र संत्रायते संतानयतीति चतुष्टयम् ॥ २२७ ॥

इति क्षुद्रक्रियावर्गः ।

इति प्रयुक्ताख्यातमञ्जर्यां द्वितीयः काण्डः ॥ २ ॥

प्रकीर्णकसनाद्यन्तनानार्थास्तु तृतीयके ।
अकर्मकाश्च काण्डेऽस्मिन्वर्गाश्चत्वार ईरिताः ॥ १ ॥
यानि पूर्वमसंगत्या नैवाख्यातपदानि ह ।
आख्यातानि प्रवक्ष्यन्ते तानि वर्गेऽत्र कानिचित् ॥ २ ॥
९०२ 'प्रभाति व्युच्छति व्युष्टे प्रत्यूषति विभाति च ' ।
९०३ 'अवदायति शुक्लत्वे श्वेतते च क्रियाद्वयम्' ॥ ३ ॥
'रज्यति त्रीणि रजति लोहितायति चात्मने ।
९०५ शोणतीति च रक्तिम्नि' 'हरित्वे हरितायति ' ॥ ४ ॥
'नीलायते नीलति च तथा श्यामायते पदम् ' ।
९०६ 'वृष्टिरोधेऽवगृह्णाति तथावस्कन्दति द्वयम् ' ॥ ५ ॥
९०७ 'सूर्येन्दुग्रहणे तूपप्लवते चोपरज्यति ' ।
९०९ 'उत्कोचयति तूत्कोचे ' 'दरिद्राति तु दुर्गतौ' ॥ ६ ॥
९१० 'व्यभिचारे व्यभिचरत्यन्यथा भवतीत्यपि' ।
९११ 'दूरीकृतौ दवयति विप्रकर्षयतीत्यपि ' ॥ ७ ॥
९१२ 'द्राघयत्यायमयति स्याद्दीर्घीकरणे द्वयम् ' ।
९१३ 'उद्वासे तूद्वसत्यत्र तथोच्छिन्नीभवत्यपि ॥ ८ ॥
९१४ उत्सीदत्युज्जटति च' 'शेषे तु परिशिष्यते ।
अत्रावशिष्यत इति द्वितयं कर्मकर्तरि ' ॥ ९ ॥
९१५ 'संघाते पिण्डयत्यत्र स्त्यायत्यपि समूहति ' ।
९१७ 'कण्डूयति तु कण्डूतौ' 'घृष्टौ कर्षति घर्षति ' ॥ १० ॥
९१८ 'उपसंहरतीति स्यात्तथा निगमयत्यपि' ।

इति प्रकीर्णवर्गः ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धातोस्तुमर्थादिच्छायां सनि रूपं बुभूषति ॥ ११ ॥
इषिचिच्छिषत इत्यादि पूर्ववच्चात्मनेपदम् ।
नाम्नो मान्ताव्ययान्यस्मात्काम्योयिनि च कर्मणा ॥ १२ ॥
आत्मनस्तत्तदिच्छायामर्थे स्यातामुभे क्रिये ।
पुत्रकाम्यति पुत्रीयत्यृक्काम्यत्यृच्यतीति दिक् ॥ १३ ॥
एवं कर्मण आचार आधार उपमार्थकात् ।
यथा पुत्रीयति च्छात्रं मञ्चे सौधीयतीति दिक् ॥ १४ ॥
'उपमानात्तथा कर्तुराचारार्थे क्रियाद्वयम्' ।
आये लोपेऽस्य च यथा 'गर्दभोऽश्वायतेऽश्वति' ॥ १५ ॥
'स ओजोप्सरसोर्नित्यं पयआदेश्च वा सलुक् ।
कन्याप्सरायते चोजायते हि कं पयायते ॥ १६ ॥
पयस्यते तथाऽन्यस्मात्सलोपे वा दिगूह्यताम्' ।
'भृशादेश्च भवत्यर्थेऽच्व्यर्थे रूपं भृशायते' ॥ १७ ॥
सुमनायत इत्यन्यदूह्यं व्यञ्जनलोपतः ।
सुमना उन्मना ओजश्चपलः पण्डितः शुचिः ॥ १८ ॥
मन्दभद्रोत्सुका नीलशीघ्राद्याश्च भृशादयः ।
'तत्रैव लोहितादेः स्याद्विकल्पेनात्मने पदम् ॥ १९ ॥
लोहितायति पूर्वा दिक् सूर्योऽयं लोहितायते ।
लोहितः श्यामजिह्मौ च गर्वो दुःखं सुखं कृपा ॥ २० ॥
मूर्छा निद्रा च करुणा हर्षाद्या लोहितादयः' ।
'पापार्थक्रमणे कष्टादिभ्यः कष्टायतेमुखाः' ॥ २१ ॥
'बाष्पोष्मफेनधूमादुद्वान्तौ बाष्पायतेमुखाः' ।
'सुखादेरनुभूत्यर्थे शब्दाः सुखायतेमुखाः ॥ २२ ॥
सुखदुःखास्रकृपणकरुणालीककृत्स्नवत् ।
प्रतिपाद्यं च विद्वाद्भिः सुखादिकमुदीरितम्' ॥ २३ ॥
'शब्दादिभ्यः कृतौ शब्दायते वैरायतेमुखाः' ।
शब्दो वैरं च कलहमेघवेगाभ्रदुर्दिनम्' ॥ २४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धात्वर्थाः	क्रियाकलापे पृष्ठ	क्रियाकलापे श्लो०	धातुरूपभेदे श्लोकाङ्काः	आख्यातचं० पृष्ठ	आख्यातचं० श्लो०
गोदोहानुकूल्ये				५२	११२
गोशब्दे				३७	१२०
ग्लानौ				३३	७८
घूर्णने	१०	८०			
घृष्टौ	१९	७		५५	१०
घोरवासिते				३७	१२४
घ्रातौ	१६	२९		३१	५०
चर्चने				३८	११
चर्वणे				३९	२८
चलने				४५	१००
चुम्बने	१३	१२१		४१	४२
चेष्टायाम्	१६	२६		३८	६
छन्नगतौ	१९	१९		४६	१०८
छेदने	४	७		५४	२१४–१६
जन्मनि				२८	२
जपे				४३	७१
जरायां				२८	१२
जागर्यायां	१३	११९	३५	३४	८३
जीवने	१९	९		२८	५
जुगुप्सायां				३४	८१
जृम्भायां	१६	२९		३४	८१
ज्ञाने	९	२२–२३			
	१८	१२–१३	७	२९	२२–२४
ज्योतिसद्गमने				४६	११७
ज्वालने				५३	२०४
तक्षणे	१६	३०		५३	२१२
तन्द्रायाम्				३४	८२
तपस्यायाम्	७	४४		४३	७३
तरणे	१७	३७			

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धात्वर्थाः	क्रियाकलापे पृष्ठ	क्रियाकलापे श्लो०	धातुरूपभेदे श्लोकाङ्काः	आख्यातचं० पृष्ठ	आख्यातचं० श्लो०
तर्पणे	११	८९-९०	३६	४२	६९
तर्षे	८	५१		३९	२१
ताडने				४८	१४४
तिर्यग्ध्वनौ				३७	१२३
तीक्ष्णकरणे	१२	२८		५३	२१३
तुलनायां	२०	३१		४०	८९
तृप्तौ				४३	२९
तोषणे				३८	८
तलादिलेपे					
त्यागे	८	२३-२४	२१	४०	३३
त्रासने	२०	३९		४८	१४१
त्रिःकृषौ					
त्रोटने	१६	२८		५०	१६८
त्वरायाम्	१७	४२		४६	९४
थूत्कारे				४०	२८
दंशने	१७	३८		३९	२६
दण्डे				४४	८०
दम्भे				३३	६८
दम्भेच्छायाम्				४६	२७
दाने	७	४८		४२	६०
दाहे	९	७४		५४	२१८
दीर्घीकरणे				५५	८
दीप्तौ				४२	१६
दुःखित्वे	१४	१२९ १३०	१५	३४	८१
दुर्गतौ				५६	६
दुष्कृते				५४	२२६
दूरीकृतौ				५५	७
दैन्ये			१७	३३	७९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धात्वर्थाः	क्रियाकलापे पृष्ठ	क्रियाकलापे श्लो०	धातुरूपभेदे श्लोकाङ्काः	आख्यातचं० पृष्ठ	आख्यातचं० श्लो०
पाके	१५	११		५३	२०५-७
पाठने	६	३७		३४	१२
पादादिसंमर्दे	१३	११७		४२	५९
पाने	८	५१		३९	२१
पावित्र्ये	१४	१३२		४१	४९
पीडने	१०	८५-८६			
	१९	२१		४९	१५७-६०
पुनर्जीवने	१९	२७		२८	५
पुष्टौ	१	३			
पुष्पप्रादुर्भावे	१७	३६	२०		
पूजायाम्	७	४१	३३	४२	५६
पूरणे	१६	२५		५२	१९३
दोहने			२७	४३	६९
पेषणे	९	७४		४९	१६०
प्रकाशने	१२	१०९-११०			
प्रक्षेपे				४२	६२
प्रगल्भत्व				४९	१५०
प्रणतौ	७	४२		४१	५३
प्रतिक्रियायाम्	१६	२२			
प्रतिध्वाने				४७	१३०
प्रतिबिम्बे	१६	२१			
प्रतियत्ने				५३	२१०
प्रतिष्ठाप्तौ				४३	७९
प्रतीक्षणे	१५	१६			
प्रतिष्ठौ	१६	३१			
प्रत्यक्षे				३०	३५
प्रत्यभिज्ञायाम्				३१	४०
प्रत्यये	१५	१०			

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धात्वर्थाः	क्रियाकलापे पृष्ठ	क्रियाकलापे श्लो०	धातुरूपभेदे श्लोकाङ्काः	आख्यातचं० पृष्ठ	आख्यातचं० श्लो०
प्रत्यावृत्तौ				४५	१०६
प्रबोधने				३४	८४
प्रमादे	१७	४२		३१	४२
प्रमायाम्				३०	३७
प्रयत्ने				३२	५५
प्रयोजकभये	१९	१०५		४८	१४१
प्रलापे				३४	९०
प्रवासे				४७	१२६
प्रवेशे	१६	३१			
प्रश्ने	६	२८		३६	१११
प्रसरणे				४६	१२८
प्रस्तवे	१६	२५			
प्रस्थाने	५	१५		४४	९१
प्रापणे	५	११			
प्राप्तौ	४	९-१०	७	४७	१२९
प्रावृत्तौ				३८	१०
प्रीणने	११	८९-९०	३६		
	१९	२२			
प्रीतौ	११	११			
	१८	१६			
प्रेरणे	४	२	९	३२	५९
प्रेषणे	५	१२	२६	[illegible]	८७
प्रोञ्छे				४६	८६
प्लुतगतौ				५३	१८३
प्लुतौ				४६	१०८
फक्के	१७	३५		३९	१९
फेनकृतौ	१७	३६			
बन्धे	१४	३	१०	५४	२२३
बलात्ककृतौ	९	७३		५४	२२०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धात्वर्थाः	क्रियाकलापे पृष्ठ	क्रियाकलापे श्लो०	धातुरूपभेदे श्लोकाङ्कः	आख्यातचं० पृष्ठ	आख्यातचं० श्लो०
बलाद्धृतौ				५४	२१९
बाष्पोद्गमने	१७	३६			
बुभुक्षायाम्				३९	२९
बोधने			२		
भङ्गे	१२	१०४		६०	१६५
भये	११	१८		३२	६१
भावनायाम्	११	२४			
भीमशब्दे				३७	१२९
भूषणध्वनौ				३७	१२८
भूषादिग्रहणे				३८	११५
भूषायाम्	१४	१२१	२१	३८	१२०
भेदे			२४	४५	९७
भोजनायाम्				४३	६८
भोजने	७	४९-५०		३९	२४
भैषज्ये	१५	१७		४१	४६
भ्रमणिकाधिक्ये	५	१५		४६	१११
भ्रमणिकायाम्	१६	२७	११	४६	११०
भ्रेषे				३५	९६
मदे	२	१६			
मनस्वित्वे				२९	२५
मनसागोचरीभावे				२९	२५
मरणे				२९	१८
माध्यस्थ्ये	१७	४२		४३	७४
माने				५१	१७८
मितौ				३०	३६
मिथ्याख्याने, मिथ्याभिशंसने				३८	९३
मिश्रणे				५२	१५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धात्वर्थाः	क्रियाकलापे पृष्ठ	क्रियाकलापे श्लो०	धातुरूपभेदे श्लोकाङ्काः	आख्यातचं० पृष्ठ	आख्यातचं० श्लो०
मुमुक्षायाम्				४३	७६
मूत्रणे				३८	७
मृगरमणे	१७	३७			
मगशब्दे				३७	१२२
मृदुगतौ				४६	१०७
मेघशब्दे	६	३४		३७	१२१
मेघाद्युद्गमे				४६	११७
मोचने				५४	२२३
मोषणे (चोरीकरना)	९	७१		५४	२१८
मोहे	१५	१४		३१	४१
मैथुने				४१	५२
मौण्ड्ये				४३	७३
म्लानौ				३३	७९
याच्ञायाम्	१६	२४		५२	१९०
योजनायाम्	१६	२२			
रक्तिम्नि	१७	४१		५५	४
रक्षणे	७	३९			
रणेगतौ				४३	७९
रथशब्दे				४७	१२६
रागे				३७	१२७
राशीकृतौ			१२	५१	१७६
रिरंसायाम्				४१	४१
रिषणे	१६	२९			
रुच्याम्	१५	१६		५३	२०९
रोगे				४१	४५
रोदने				३१	७५
रोपणे				५०	१७०
लक्षणे	१२–१०६			५४	२२२
लज्जायाम्	११–१९			३२	६१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धात्वर्थाः	क्रियाकलापे पृष्ठ	क्रियाकलापे श्लो०	धातुरूपभेदे श्लोकाङ्काः	आख्यातचं० पृ४	आख्यातचं० श्लो०
लोभे	४	९			
लालने	१७	३९			
लेखने	१७	३९		४६	८७
लोभे				३२	६४
वज्रशब्द				३७	१२१
वञ्चने	९	७२		३२	६६
वत्सगतौ				४६	११९
वमने				४०	३८
वरणे				४०	३९
वर्जने			३४	४०	३४
वलने	१४	४		५१	१८४
वशीकारे					
वाचने	१७	३७		४४	८१
वाञ्छायाम्	७-४९, ७-४७			३२	५३
वातगतौ	१९	९		४६	११४
वाहगतौ				४६	११६
बाहुयुद्धे				४९	१४९
विकलगतौ				४६	११४
विकासने	११	९३			
विकासे	११	९२	११	२८	१०-११
विक्रये	१७	३४		५१	१८०
विक्रोशे				३९	१००
विक्षेपे	१९	१०		४२	६४
विग्रहे	१९	७			
विघ्ने				५४	२३९
विचारे			७	३०	२८
विज्ञप्तौ				३६	११३
विद्युत्सर्गे				३८	७२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

धात्वर्थाः	क्रियाकलापे पृष्ठ	क्रियाकलापे श्लो०	धातुरूपभेदे श्लोकाङ्काः	आख्यातचं० पृष्ठ	आख्यातचं० श्लो०
वितर्के				३०	३१
विदारणे	९	७९	२४	५४	२१६
विदीर्णत्वे	१०	८१		२९	१३
विनाशे	८	५६		२९	१७
विभागे	१७	१४	२१	५१	१८४
विभ्रमे				३०	२६
विमतौ	२	६६		३०	२६
विजायते				५१	१९४
विरेचने				३९	२७
विलम्बे				४४	१३
विलापे	१३	१२४		३३	७५
विलेखने			६		
विलोकने विलोडने	} ५ १७	२०-२१ २-४		२१	४०-४८
विवृतौ	७	३८	८	४८ ३६	१४० १०९
विवेचने	६	२५-२६		३०	३१
विश्रान्तौ	१७	३३		४०	३०
विश्वासे	१९	१९		३०	३३
विसर्गे			५	४०	३३
विस्तारे	४	३		३५	१०६
विमृश्ये	११	२०		३४	८६
विस्मापने	११	२६		४८	१४२
विस्मृतौ				३१	४१
वीजने	१५	९		३८	१४
वीणादिशब्दे				३७	१२२
वीणावादने				४९	१४
वीणोपगाने	१६	३२		३७	१२८
वृकध्वनौ				३७	१२३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धात्वर्थाः	क्रियाकलापे		धातुरूपभेदे	आख्यातचं०	
	पृष्ठ	श्लो.	श्लोकाङ्काः	पृष्ठ	श्लो०
वृद्धिकृतौ	११	९६			
वृद्धौ	११	९४-९५	१९	२८	७-९
वृष्टिरोधे				५५	५
वेदाख्याने				३५	९३
वेधे	१४	५		४८	१४५
वेष्टने				४७	१३२
वैक्लव्ये				४५	९५
वैतुल्यकरणे				५१	१७७
वैरशुद्धौ				५०	१६५
वैराग्ये				४३	७५
वैरे	१७	३८		३२	५७
व्यभिचारे	१६	२०		५५	७
व्यये	१७	३५			
व्यवहारे				५१	१८०
व्याप्तौ	१३	११५		४७	१३०
व्युष्टे				५५	३
व्यूतौ	१७	३४		५३	२१०
शकटघोषणे				३७	१२५
शंखध्माने				४९	१४७
शब्दकृतौ	१७	३६			
शमने	{ ८ { २०	५८-५९ ३७ ३८			
शरणागतौ			१३	४४	८२
शातने				३४	२२
शिक्षणे				४४	८०
शिष्टौ				५५	३
शुक्लत्वे				४१	४९
शुचीभावे					
शुद्धत्वादिनिर्णये (परीक्षा)	१६	२६		५४	२१७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धात्वर्थाः	क्रियाकलापे पृष्ठ	श्लो०	धातुरूपभेदे श्लोकाङ्काः	आख्यातचं० पृष्ठ	श्लो०
शलपाके				५३	२०७
शेषे				४०	२९
				५५	९
शोके	१६	२७		३३	७३
शोधने	१४	१२७			
शोभनजपे				४३	७१
शोषे	१६	३०	२२	५०	१७२
शौचे				४१	४७
श्यामत्वे				५५	५
श्रद्धयाकृतौ				३८	५
श्रवणे	१२	१०७		३१	५०
	१८	८			
आद्धकृतौ				४२	६२
श्लोकैरुपस्तवे	१७	४०		३५	१०३
श्वध्वनौ			२२	३७	१२३
संकल्पे				३०	३४
संकोचे	९	७३		२८	११
संक्षेपे				३५	१०५
संगतौ	१४	६		५२	१९८–२००
संगाहे				५०	१६९
संघाते			२३	५५	१०
संचये				५१	१७५
संचरणे	५	१५		४६	११८
सज्जने	१६	२६			
सत्तायाम्	४	८	७	२८	२
सत्याख्याने				३५	९३
सत्यापने				५१	१८१
सध्वानिचर्वणे				३९	२५
संततगतौ				४६	११३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धात्वर्थाः	क्रियाकलापे पृष्ठ	क्रियाकलापे श्लो०	धातुरूपभेदे श्लोकाङ्काः	आख्यातचं० पृष्ठ	आख्यातचं० श्लो०
संततौ				५५	२२७
संदीपने	१७	३५		५३	२०४
संदेशे				४४	८६
संदेहे	७	२७		३०	२७-२८
संनाहे	१६	१९		४५	९८
संनिधौ				४७	१२८
संन्यासे				४३	७७
संपर्के			१८		
सभाजने	१७	३३			
समरे	१६	३१		४८	१४७
समाप्तौ	१५	८		२९	११
संभक्तौ				४६	९०
संभवे	१५	१७			
संमार्जने				५३	२०३
सव्यथकर्षणे				५४	२२१
संस्कृतौ				५३	२०९
संहृतौ				३६	११०
संह्य				४६	९०
सादृश्ये				३९	२०
सान्त्वने	११	१००		३६	११७
सामर्थ्ये	११	९८	३७	४७	१३१
सिद्धौ				२८	३
सिंहवन्नादे				४२	१४२
सिंहशब्दे				३७	१२५
सीवने				५३	२११
सुरभीकृतौ	१३	११८		३९	१४
सुराचार्याम्				४२	५२
सूचने				३६	११८
सूर्येन्दुग्रहणे				५५	६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धात्वर्थाः	क्रियाकलापे पृष्ठ	क्रियाकलापे श्लो०	धातुरूपभेदे श्लोकाङ्काः	आख्यातचं० पृष्ठ	आख्यातचं० श्लो०
सेके				५०	१०२
सनाभियान	१७	३१		४७	१२७
सेवायाम्	५	१८-१९		४६	८१
सौरतशब्दे				३७	१२६
स्खलने				३९	७०
स्तब्धीकृतौ				५४	२२४
स्तम्भे				५४	२२४
स्तुतौ	७	४३	३२	३५	१००
स्थापने	१३-१२०			४४	८३
स्थितौ	२०-४०			२८	४
स्थिरतायाम्				५०	१७१
स्थिरीकृतौ				४४	८३
स्नवे				५२	५०
स्नानविशेषमज्जने (डूवना)	१५	१८		४१	५०
स्नाने	७	४०		४१	५०
स्नापने	१४	१२७			
स्नेहे	१६	२८	८	३३	७६
स्पन्दे				४५	१००
स्पर्धायाम्	१५	१२		३२	५८
स्पर्धाह्वाने				३६	११०
स्पर्शे	१३	११८		३१	५०
स्फूर्तौ				२९	२१
स्मरणे	७	४२		३०	३८
स्वयंस्नवे				५२	११२
स्वेदे				४८	१४३
हरित्वे				५५	४
हलिग्रहे				५०	१७०
हरितशब्दे	१६	३०		३७	१२४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धात्वर्थाः	क्रियाकलापे पृष्ठ	श्लो०	धातुरूपभेदे श्लोकाङ्काः	आख्यातचं० पृष्ठ	श्लो०
हस्तेनातिक्रमे	१७	४०			
हावे				३९	७०
हासे सविशेषे	१६	२९		३४	८४-८६
हिक्कायाम्				३६	१२६
हिंसायाम्	१०	१६-८०		४१	१५२-५६
हेमादिमाने				५१	१७९
होमे	१६	२१		४२	६२
ह्रस्वत्वे				२९	१४
ह्रपणे	१९	२५			

इत्यनुक्रमणिका समाप्ता ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्रीः ।

रूपमालायां ।

क्रियाकलापः ।

जयति चतुर्दशभुवनाधिपत्यलक्ष्मीविभूषितोत्संगः ।
भक्तैकपक्षपाती कृपार्णवः श्रीमहादेवः ॥ १ ॥
अस्खलितखेलगतिना विद्यानन्देन सत्प्रबन्धेषु ।
धातुप्रयोगकदलीवनमनघं रोप्यते तदिदम् ॥ २ ॥
अस्मादुपजीव्यजनो धातुव्युत्पत्तिविविधविस्तारम् ।
शतशाखमतिविलासस्त्वरितकविर्भवति न भ्रान्तिः ॥ ३ ॥
निपुणं निश्चित्य चिरं न धातुपारायणश्रुता एव ।
इह नाम धातवोऽपि श्रुतप्रयोगाः प्रयुज्यन्ते ॥ ४ ॥
क्वचिदभिहितोपि धातुः पुनरावर्तिष्यतेऽप्यत्र ।
अर्थविभेदाच्चिन्त्यो न पुनः पुनरुक्तिजो दोषः ॥ ५ ॥
इह यद्यप्येकस्मिन्नर्थे तास्ताः क्रियाः प्रयुज्यन्ते ।
औचित्यं नतु कथमपि परिहर्तव्यं प्रयुञ्जानैः ॥ ६ ॥
इह दृश्यते हि केवलमार्या सामान्यलक्षणोपेता ।
क्वचिदपि गीतिः क्वचिदप्युपगीतिः क्वचिदनुष्टुबपि ॥ ७ ॥
वदति कुतोप्युपसर्गात्क्रिया यमर्थस्य भेदमन्यार्था ।
यदि च तमेवापरतस्तद्द्वयमपि वच्मि सूत्रेषु ॥ ८ ॥
एकद्वैरुपसर्गैर्विशेषितः स्वार्थ एव यो धातुः ।
तस्य प्रपञ्चमुचितं विवरणमिव तत्प्रवक्ष्यामः ॥ ९ ॥
संघटिताः सूरिभिरुपसर्गैः प्राद्यैर्विवृण्वते स्वार्थम् ।
आनन्त्यादिह न च ते ग्रथितुं सूत्रेषु शक्यन्ते ॥ १० ॥

---

१ अन्यार्था क्रिया कुतोप्युपसर्गात् यम् अर्थस्य भेदं वदति कथयति च पुनः सैव क्रिया यदि अपरतः अन्योपसर्गयोगात्तमेवार्थभेदं वक्ति, तद्द्वयमपि वच्मि कथयामि ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

[1]रीतिः पुनरनवद्या तेषामपि कल्पवल्लिरिव फलदा ।
संकीर्त्यते कविभ्यो धातुव्युत्पत्तिरसिकेभ्यः ॥ ११ ॥
प्रेण परिणा समोदा निरा विनाङाऽभिना च संघटिताः ।
बहवो बहवः प्रायो विवृण्वते धातवः स्वार्थम् ॥ १२ ॥
तदुदाहरणशतानि स्वयमपि सूत्रेषु घटयितव्यानि ।
भातीक्षते तनोतीत्यादिषु बहुलं[2] प्रयोगेषु ॥ १३ ॥
भाव्यं सभा स्वराद्यादुपसर्गादादितो धनं यद्वत् ।
समुदेति समधिगच्छति समुपादत्ते समभ्येति ॥ १४ ॥
[3]प्रपदे संप्रौ युगपन्निदधीत तथाहि संप्रजानाति ।
संप्रापयति च संप्रेक्षते च संप्रेषयत्यपि च ॥ १५ ॥
अभिरभियोज्यो विज्ञैरुपसर्गादस्वरादितोऽपि यथा ।
अभ्यनुजानात्यभ्युपगच्छत्यभिवीक्षतेऽभिनिर्माति ॥ १६ ॥
[4]यत्र भवति प्रोदौ युगपन्निवेशयेत यथा ।
प्रोद्भवति प्रोच्चरति प्रोल्लसति प्रोन्मिषत्यपि[5] च ॥ १७ ॥
नि[6]पदे विनी तु युगपद्विनिरौ तु निरः पदे दधीत यथा ।
विनिमीलति विनिहन्ति च विनिर्मिमीते विनिर्याति ॥ १८ ॥
आङः प[7]दे तु युक्त्या व्याङौ युगपन्निवेशयेत यथा ।
व्यादिशति व्याहन्ति व्याक्षिपति व्याधुनोत्यपि च ॥ १९ ॥
यत्र व्यपौ तु युगपद्व्यपात्रपि न्यासमर्हतस्तु यथा ।
व्यपनयति व्यपनुदति व्यपाकरोति व्यपास्यति च ॥ २० ॥
युक्तिवशाद्वि[8]स्थाने प्रवीयुतावेव योजयेत यथा ।
प्रवितरति प्रविचरति प्रविकिरति प्रवितनोत्यपि च ॥ २१ ॥
यत्राङो विनिवेशो युगपदुपाङौ निवेशयेद्युक्त्या ।

---

१ पद्धतिः ॥ २ बाहुल्येन ॥ ३ प्रउपसर्गस्थाने ॥ ४ यत्र क्रियादौ उद्उपसर्गः स्यात्, तत्र प्र उद् इत्युपसर्गौ समकालं स्थापयेत् ॥ ५ प्रोल्लिखति ॥ ६ निउपसर्गस्य स्थाने ॥ ७ स्थाने ॥ ८ विउपसर्गस्थाने ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तत्र यथोपायच्छत्युपाजिहीतेऽप्युयादत्ते ॥ २२ ॥
न्युपसर्गौ यत्र मतस्तत्र स्थाने बुधैर्युगपत् ।
न्यस्यौ प्रणी तथाहि प्रणिहन्ति प्रणिगदत्यपि च ॥ २३ ॥

एकोपि धातुरेवं स्त्रयमौचित्येन योजितः कृतिभिः ।
कल्पद्रुम इव फलदः सहस्रशाखस्तमायाति ॥ २४ ॥

प्रथमं करणं तननं ग्रथनाधाने च भावसत्ते च ।
ग्रहणमवाप्तिर्नयनं प्रेरणसंप्रेपणे गतागमने ॥ २५ ॥
संचरणाटनयात्रा धारणसेवे च दर्शनं ज्ञानम् ।
निश्चयाविमर्शसंशयपृच्छाह्वानं निदेशगणने च ॥ २६ ॥
कथनं ध्वानः शिक्षा शास्तिव्याख्यानगणनरक्षाश्च ।
स्नानपरिधानपूजास्मरणानि प्रणमनं चैव ॥ २७ ॥
स्तवनतपस्यावाञ्छा याच्ञा दानाशने तृषा पाने ।
उपवेशनं च नृत्यं त्यजनस्वीकारविरतिशमनानि ॥ २८ ॥
अनुकृतिपरिभवनिन्दाविलङ्घनावगणने निषेधश्च ।
चौर्यद्रोहनिमीलनहठकरणप्रोषप्रेषणच्छेदाः ॥ २९ ॥
हननं च ताडनभिदे श्रमदुःखाधिगमदुःखजननानि ।
उदयश्च सुखप्राप्तिः सुखजननं विकसनं विकासकृतिः ॥ ३० ॥
वृद्धिश्च वृद्धिजननं दर्पः शक्तिस्ततोऽप्युपालम्भः ।
संरम्भानुनयौ च क्षमादयानुग्रहाभियोगभियः ॥ ३१ ॥
गायनलज्जाकर्णनरञ्जनचित्रातिचित्रजननानि ।
प्रकटीकरणपिधाने व्यापनमुपयोगपरिणयाभिगमाः ॥ ३२ ॥
संवाहनपरिरम्भौ स्पर्शः परिमलनजागरौ निद्रा ।
स्थानाधिरोहकम्पाः कम्पकृतिर्भ्रंशनं विलम्बश्च ॥ ३३ ॥
निर्गमनं निर्वाणं स्वेदश्चसेकशोधनालेपाः ।
कर्बुरणदीप्तिमण्डनपावनक्रीडाः क्रमेण कीर्त्यन्ते ॥ ३४ ॥
अथ मुक्तकाश्च काश्चित्ततः क्रिया वच्मि काश्चिदेकैकाः ।
कथयिष्यन्ते काश्चिद्वैचित्र्यात्तदनु कथनीयाः ॥ ३५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सुव्यक्तमखिलमेतास्त्रिभिरध्यायैरतः परं वक्ष्ये ।
दिङ्मात्रमस्मि कथयन्कः पारं वाङ्मयाम्बुधेर्बुबुधे ॥ ३६ ॥
अमुकार्था निर्दिष्टा इत्यादि विभक्तिमत्पदं यदिह ।
दोषो नैष यतस्तद्बुद्धिस्तं धातुशब्दमधिकृत्य ॥ ३७ ॥
अभिधानादौ सुलभं सुललितबन्धत्वमिह पुनर्ग्रन्थे ।
न हि सुलभमयतरे तत्तथापि कियदप्युदीक्षध्वम् ॥ ३८ ॥

इति श्रीविजयानन्दकविविरचिते क्रियाकलापे प्रथमोऽध्यायःसमाप्तः॥१॥

१ 'सृजति करोति प्रणयति घटयति निर्माति निर्मिमीते च ।
अनुतिष्ठति विदधाति च रचयति कल्पयति चेति **करणार्थाः** ॥ १ ॥
आचरति साधयति निर्वर्तयति प्रयुङ्क्ते च ।
संपादयति निष्पादयतीति च विरलमेव **कृतौ** ' ॥२ ॥
२ '**विस्तारणे** तनोति प्रस्तारयति प्रपञ्चयत्यपि च ।
विस्तारयति प्रथयति विस्फारयति विसारयति ' ॥ ३ ॥
३ 'ग्रथ्नाति ग्रन्थयति ग्रन्थति संदभति च प्रबध्नाति ।
संदर्भयति च गुम्फति सूत्रयतीति स्मृता **ग्रथने**' ॥ ४ ॥
४ '**उत्पादने** प्रसूते प्रसौति प्रसुवति प्रवर्तयति ।
उत्पादयति च जनयत्युद्भमयत्यादधात्यपि च ' ॥ ५ ॥
'कथिताः करणे तनने ग्रथने चोत्पादने च ये पूर्वम् ।
ते धातवः स्पृशन्ति प्रायस्तुल्यार्थतामेव ' ॥ ६ ॥
५ '**भावे** भवत्युदेति प्रवर्तते जायते च सिध्यति च ।
उत्पद्यते च संपद्यते च निष्पद्यते फलति ' ॥ ७ ॥
६ '**सत्तायाम**स्त्यास्ते जागर्ति विद्यते ध्रियते ' ।
७ '**ग्रहणे** पुनरादत्ते गृह्णाति ग्रह्यते लाति ' ॥ ८ ॥
८ 'विन्दत्यासादयति प्रपद्यते चाश्नुतेऽधिगच्छति च ।
प्रतिपद्यते च लभते प्राप्नोत्यासीदतीति **लाभार्थाः** ' ॥ ९ ॥
प्रोक्ता भावे च सत्तायां ग्रहणेऽपि च याः पुरा ।
क्रियास्ता अपि युज्यन्ते प्राप्त्यर्थे लक्षणावशात् ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

९ 'लम्भयति प्रापयति च गमयति नयतीति **नयनार्थाः** स्युः' ।
१० '**प्रेरण**विधौ प्रयुङ्क्ते नुदति प्रेरयति च प्रवर्तयति' ॥ ११ ॥
११ 'विसृजति च विसर्जयति प्रहिणोति प्रेषयत्यपि च ।
प्रस्थापयतीति बुधैः **संप्रेषण**विषयिणः ख्याताः' ॥ १२ ॥
१२ 'ऋच्छति विचरति याति विसर्पत्ययत्ययते ।
एतीयर्ति जिहीते सरति व्रजतीति कीर्तिता **गमने**' ॥ १३ ॥
१३ '**आगमने** गमनार्थाः समभ्युपाङ्भ्यः पराः कथिताः ।
आपतति चोपतिष्ठत्युपनयति तथोपसादयति' ॥ १४ ॥
१४ '**संचरणे** संचरति क्रामति' 'चानन्तरं **परिभ्रमणे** ।
१५-१६ भ्राम्यत्यटति' '**प्रस्थाने** तु प्रतिष्ठते चलति' ॥ १५ ॥
१७ 'दधते दधाति धरति च धारयति बहति कलयति च ।
आलम्बते बिभर्ति च भलते चेत्यधिकृता **धरणे**' ॥ १६ ॥
'ग्रहणे प्रापणे याने प्यायने सेवनेऽपि याः ।
क्रियास्ता अपि युज्यन्ते धारणे लक्षणावशात्' ॥ १७ ॥
१८ 'भजति श्रयत्युपास्ते शीलत्युपतिष्ठते च शीलयति ।
उपचरति च परिचरति निषेवते च प्रसादयति ॥ १८ ॥
वरिवस्यत्यन्वास्ते जुषते शुश्रूषतेऽनुकूलयति ।
आराध्नोत्याराध्यत्याराधयतीति **सेवायाम्**' ॥ १९ ॥ युग्मम् ।
१९ 'पश्यति विभावयत्यपि विलोकते वीक्षते विलोकयति ।
निध्यायत्यन्विष्यत्यन्वेषयति च गवेषयति ॥ २० ॥
ज्ञापयति निभालयत्यपि निरूपयत्यपि निशामयति ।
मार्गयति मगयतेऽपि च मार्गति चेत्याहुरीक्षार्थाः' ॥ २१ ॥ यु०
२० '**ज्ञाने** मनुते बोधत्यवधरति च बुध्यतेऽवधारयति ।
अवयाति चावगच्छत्यवैति लक्षयति वेत्ति जानाति' ॥ २२ ॥
'ज्ञानार्था दर्शनार्थाश्च सन्ति ये केऽपि धातवः ।
ते वहन्ति यथौचित्यमविभेदं परस्परम्' ॥ २३ ॥
२१ '**द्रढने** निर्धारयति प्रमाति निर्णयति संप्रधारयति ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

द्रढयति च निश्चिनोति च परिच्छिनत्ति प्रमाणयति' ॥ २४ ॥

२२ 'विमृश्यत्यालोचयति च वितर्कयत्यूहते विचारयति ।
आलोचते च मनुते विशंकते मन्यते च सूचयति ॥ २५ ॥
विन्ते चानुमिमीतेऽनुमाति मीमांसते विकल्पयति ।
उन्नयति च विचिकित्सति विविनक्तीति विचारार्थाः' ॥ २६ ॥ यु०

२३ 'दोलायते विमुह्यति संदिग्धे दोलयत्यपि च ।
संशेते च भ्रमति भ्राम्यति चेत्यभिहिता भ्रान्तौ' ॥ २७ ॥

२४ 'प्रश्नप्रकाशके चार्थेऽनुयुंक्ते पृच्छतीत्यपि' ।

२५ 'आह्वानव्यञ्जकेऽर्थे तु ह्वयत्याकारयत्यपि' ॥ २८ ॥

२६ 'आदिष्टावाज्ञपयत्याज्ञापयति च नियोजयति ।
व्यापारयति नियुङ्क्ते निदिशत्यपि शास्ति चादिशति' ॥ २९ ॥

२७ 'आलपति रपति जल्पत्युदीरयत्यनुपसर्गेऽपि ।
उच्चरति व्याहरति च बदति च निगदत्युदाहरति ॥ ३० ॥
वक्ति ब्रवीति चाचष्टे भाषतेऽभिदधाति च ।
गृणाति भणतीत्येवं जल्पनार्थस्य वाचकाः' ॥ ३१ ॥ युग्मम्

२८ 'कथने तु निवेदयते कथयति निदिशति च प्रकीर्तयति ।
आख्यात्यावेदयति शंसति सूचयति पिशुनयति' ॥ ३२ ॥
'धातवः कथनस्यार्थे ये केऽपि परिकीर्तिताः ।
यथौचित्यं प्रकल्प्यन्ते जल्पनार्थेऽपि ते बुधैः' ॥ ३३ ॥

२९ 'नादे पटहादीनां स्वनति ध्वनति च रणत्यपि च' ।
'निनदे जलदादीनां रसति स्वनयति च गर्जयति' ॥ ३४ ॥
'रटतीति कुत्सितरवे' 'भृंगरवे झंकरोति गुञ्जति च' ।
'प्रायः कूजति नदति क्वणति विरौतीति पक्षिणां निनदे' ॥ ३५ ॥

३० 'पठने पठितः प्राज्ञैरभ्यस्यति गृणाति च ।
अधीते शिष्यते तद्वत्पठत्यामनतीत्यपि' ॥ ३६ ॥

३१ 'अध्यापनेऽभिधेया विनयत्यध्यापयत्यपि च ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

व्युत्पादयति च शास्ति च पाठयति शिक्षयत्यपि च' ॥ ३७ ॥

३२ '**व्याख्याने** व्याख्याति व्याचष्टे व्याकरोति विवृणोति' ।

३३ '**संख्याने** संचष्टे गणयति संख्याति संख्ययति' ॥ ३८ ॥

३४ '**रक्षार्थ**विषये पाति गोपायति भुनक्ति च ।
रक्षति त्रायते शास्ति पालयत्यवतीत्यपि' ॥ ३९ ॥

३५ '**आप्लवने**ऽभिषुणोति स्नातीति **स्नाननिर्माणे**' ।

३६ '**परिधानविधौ** वस्ते संव्ययति च परिदधाति च' ॥ ४० ॥

३७ '**अर्चायां** पुनरर्चत्यर्चयति तथार्चते च पूजयति ।
अर्हति महति महयत्यञ्चति चेत्याहुरर्चायाम्' ॥ ४१ ॥

३८ '**स्मरणे** स्मरति ध्यायत्यध्येति च चिन्तयत्यथ **प्रणतौ**' ।

३९ 'प्रणमति नमस्करोति प्रणिपतति च वन्दते नमस्यति च' ॥ ४२॥

४० '**स्तवने** नौति स्तौति प्रशंसते श्लाघते च वर्णयति ।
ईट्टे कवयति कवते विकत्थते चाभिनन्दति च' ॥ ४३ ॥

४१ 'तपस्यति तपःशब्दे सत्यसत्यपि कर्मणि ।
तप्यते तु तपःशब्दे कर्मणीति **तपःकृतौ**' ॥ ४४ ॥

४२ 'इच्छति वाञ्छति काङ्क्षति कामयते लिप्सते वष्टि ।
ईप्सत्यपेक्षते च स्पृहयति गृध्यति च लुभ्यति च ॥ ४५ ॥
आशंसते धनायति समीहते तद्वदाशास्ते ।
अन्विष्यभिलषतीत्य**भिलाषे** कविभिरुद्दिष्टाः' ॥ ४६ ॥ युग्मम् ।

४३ 'अभ्यर्थयते नाथति वृणोति वरयति वृणीते च ।
अर्दति मार्गति मार्गयति याचति याचतेऽ**र्थनार्थाः** स्युः' ॥ ४७ ॥

४४ 'ददते ददाति दिशति च विश्राणयति प्रयच्छति च ॥
उत्सृजति राति वितरत्यर्पयतीति स्मृता **दाने**' ॥ ४८ ॥

४५ 'कवलयति भक्षयति च प्सति च कवलीकरोति खादति च ।
आहरति चाभ्यवहरत्यत्ति च भुंक्ते च विष्वणत्ति ॥ ४९ ॥
अश्नाति गिलति जक्षिति चर्वति च प्रत्यवस्यति ग्रसते ।
अवलेढि वल्भते च खादयति जेमति **ग्रासे**' ॥ ५० ॥ युग्मम् ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

४६ 'तृष्णात्युदन्यति तथा पिपासतीत्यपि च पातुमिच्छायाम् ।
४७ 'पानविधौ पिबति धयत्याचमति पीयते रसत्यपि च' ॥ ५१ ॥
४८ 'उपवेशने निषीदत्युपविशति निविशते चास्ते' ।
४९ 'नृत्यविधाने नृत्यति नटति च रङ्गति विलसति च' ॥ ५२ ॥
५० ' त्यजति जहाति विमुञ्चत्युज्झत्युत्सृजति परिहरत्यपि च ।
वर्जयति रेचयत्यपि रहयति विरहयति विघटयति ॥ ५३ ॥
विश्लेषयति संन्यस्यत्यपास्यति निरस्यति ।
वियुङ्क्ते विप्रयुङ्क्ते च वियौतीत्युज्झने मताः' ॥ ५४ ॥ युग्मम् ॥
५१ 'स्वीकारे परिगृह्णात्यूरीपूर्वं करोत्युरीपूर्वम् ।
उररीकरोति चाङ्गीकरोति च स्वीकरोति चाद्रियते' ॥ ५५ ॥
५२ 'विरमत्यपैति शाम्यत्युपरमति च तद्वदारमति ।
नश्यति निवर्तते च व्येतीति च विरतीविषयाः स्युः' ॥ ५६ ॥
५३ 'शमयति हरत्यपोहति विनत्यपनयति नदति नाशयति ।
विरमयति चोपरमयत्यपगमयति चापसारयति ॥ ५७ ॥
लुम्पति च निवर्तयति च मार्जयति मार्जति मार्ष्टि दूरयति ।
अपसर्पति च क्षपयत्यस्यति च प्रोञ्छतीति शमनार्थाः' ॥ ८ ॥
धातवः संति ये केऽपि निराकारार्थवाचकाः ।
शमनार्थे यथौचित्यं तेषामपि समुद्भवः ॥ ५९ ॥
५४ 'अनुपूर्वा गत्यर्था हरति विदधते करोति विदधाति ।
संवदति विडंबयति च तुलयति चेत्यनुकृतौ कथिताः' ॥ ६० ॥
५५ 'वर्जयति जयति लवयति तर्जयते हसति चैव भर्त्सयते ।
अधरयति व्यर्थयति गलहस्तयति च तृणीकरोत्यपि च ॥ ६१ ॥
नीचैःकरोति पश्चात्करोति च न्यक्करोति निकरोति ।
अपि धिक्करोत्यपकरोत्यधस्करोत्यपि तिरस्करोत्यपि च ॥ ६२ ॥
अंधरीकरोति च लघूकरोति विफलीकरोति विफलयति ।
ह्रेपयति त्रपयति च व्रीडयति च लज्जयति च ॥ ६३ ॥
निम्नयति न्यञ्चयति च नमयति वितथीकरोति वितथयति ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अभिभवति पराभवति च परिभवतीत्यपि पराभवने' ॥ ६४ ॥

चतुर्भिः कालापकम् ॥

५६ 'निन्दायामाक्रोशति गर्हति गर्हयति गर्हते द्वेष्टि ।
आक्षिपति शपति निन्दत्यपवदति जुगुप्सते विगायति च ' ॥६५॥

५७ 'ज्ञेया विलङ्घनायां विलङ्घते कारकान्वितश्चासौ ।
अत्युपसर्गोपेतः क्रामति शेते च गत्यर्थाः ' ॥ ६६ ॥

५८ 'विधुतौ विधुनोति विनाऽवेन समं मन्यते च मानयति ।
जानाति धीरयत्यपि गणयति हेलयति चेत्यवेन युताः' ॥ ६७॥

५९ 'प्रतिषेधे निरुणद्धि प्रत्यादिशति च निवारयति ।
प्रतिहन्त्यपाकरोति च निकरोति च नियन्त्रयति ॥ ६८॥
विघ्नयति निषेधयति प्रत्याख्याति च निषेधतीत्यपि च ।
प्रतिषेधति नियमयति प्रतिषेधयति च नियच्छति च ' ॥६९॥

युग्मम् ॥

' परिभवने निन्दायां विलङ्घने विगणने निराकरणे ।
ये धातवोऽत्र कथिताः प्रायस्तेषामभेदोऽस्ति' ॥ ७० ॥

६० ' चोरयति स्तेनयति च मुष्णाति, क्वचन मुष्यतीत्यपि च ।
अपहरति लुण्ठयत्यपि लुण्ठति चेति स्मृताः स्तेये' ॥ ७१ ॥

६१ द्रोहविधाने द्रुह्यति वञ्चत्यपि संदधाति वञ्चयति ।
छलयति च विप्रलभते प्रतारयति च निमीलयति ' ॥ ७२ ॥

६२ ' मुकुलयति मुद्रयति च संकोचयति च निर्मीलयति ।
६३ मीलाकृतौ ' ' हठकृतौ त्वपकर्षत्याच्छिनत्ति हरतीति ' ॥ ७३ ॥

६४ ' दाहे दहति प्लोषत्योषति च पुष्यतीत्यथ ' 'क्षोदे ।
६५ मृद्नाति म्रदयति च क्षुनत्ति दलयति पिनष्टि चूर्णयति ' ॥ ७४ ॥

६६ ' द्यति शकलयति भिनत्ति च्छिनत्ति कृन्तति विदारयत्यपि च ।
छ्यति वृश्चति च लुनाति च खण्डयति भिनत्ति चेति भेदा-
र्थाः ' ॥ ७५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

६७ ' हन्ति हिनस्ति निशुम्भति हिंसयति ध्वंसते निगृह्णाति ।
नाशयति निबर्हयति निबर्हते सूदने च सूदयति ॥ ७६॥
संहरति च निर्दलयति निर्वासयति प्रवासयति ।
उद्वासयति च शास्ति विशसति शमयति च दमयति च ॥ ७७ ॥
उन्मूलयति शृणाति च लभ्यति निर्मूलयत्यपि च ।
उत्खनति चोद्धरति च व्यापादयति च विपादयति ॥७८॥
उज्जासयति मथ्नाति मारयत्युच्छिनत्ति च ।
तृणढि च क्षिणोतीति हननार्थप्रकाशकाः' ॥ ७९ ॥ चतुर्भिः ॥
' द्रोहे निमीलने च प्रसभहतौ प्लोषणे च दलने च ।
हनने च धातवो ये हिंसार्थेऽप्युद्भवस्तेषाम् '॥८०॥
६८ ' आहन्ति ताडयति चेत्याहतौ च ' ' भिदोदये ।
६९ विदीर्यते च दलति स्फुटत्यपि च भिद्यते ' ॥ ८१ ॥
७० ' आयस्यति ताम्यति च श्राम्यति परिखिद्यते प्रयस्यति च ।
ग्लायति म्लायति च क्रामति चेति श्रमे कथिताः ' ॥ ८२ ॥
७१ ' दुःखायते विषीदति विखिद्यते तप्यते तथोद्विजते ।
निर्विद्यते च विमनभिवति च मिमनायते व्यथते ' ॥ ८३ ॥
' क्लिश्यति क्लिश्यते चैव दूयते दुर्मनायते ।
दुर्मनाभवतीत्येवं वेदनार्थनिवेदकाः ॥८४॥ युग्मम् ॥
७२ ' पडियति नुदति रुजति व्यथयति दुःखाकरोति दुःखयति ।
अर्दयति कदर्थयति क्लिश्नाति च बाधतेऽर्दतेऽर्दति च ॥ ८५ ॥
विधुरयति विह्वलयति ग्लपयति खेदयति तापयति ।
उन्मनयति दुनोति च दुर्मनयति चेति पीडनार्थाः स्युः' ॥८६ ॥
युग्मम् ॥
७३ ' अभ्युद्गतावुद्भवति प्रादुरस्त्याविरस्ति च ।
उन्मीलत्याविरास्ते च प्रादुरास्ते प्रकाशते ॥ ८७ ॥
उदयत्युदेत्युदयते रोहत्युन्मिषति चोज्जिहीते च ।
प्रादुर्भवत्युदञ्चत्याविर्भवति च तथोच्चरति '॥ ८८॥
युग्मम् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

७४ ‘ **हर्षे** हृष्यति तुष्यति रमते च प्रीयते च नन्दति च ।
निर्वाति निर्वृणोति च सुखायते मोदते च माद्यति च ’ ॥ ८९ ॥
७५ ‘ सुखायति सुखाकरोति च निर्वापयति प्रियाकरोत्यपि च ।
आप्यायते धिनोति च रमयति तोषयति तर्पयति ’ ॥ ९० ॥
प्रह्लादयति च मदयत्यानन्दयति प्रमोदयति ।
प्रीणाति प्रीणयति च पृणातीति **प्रीणनार्थाः** स्युः ’ ॥ ९१ ॥
युग्मम् ॥

७६ ‘ **उन्मीलने** विकसति प्रबुध्यते भिद्यते च विदलयति ।
उन्मीलत्युन्मिषति च विजृम्भते स्फुटति बोच्छ्वसिति ’ ॥ ९२ ॥
७७ ‘ **विकसनकृतौ** भिनत्ति प्रबोधयत्यपि विकासयति ।
उन्मीलयति च दलयत्युन्निद्रयति च विनिद्रयति ’ ॥ ९३ ॥
७८ ‘ **वृद्ध्यर्थं** कथिता वृद्धैर्वर्धते तद्वदेधते ।
ऋध्नोति ऋध्यते द्वे च स्फायते चोपचीयते’ ॥ ९४ ॥
प्ररोहते विसरति प्रक्षरत्यतिरिच्यते ।
भृशायते तथा मूर्छत्युत्सर्पति विसर्पति ’ ॥ ९५ ॥ युग्मम् ॥
७९ ‘ **वृद्धिकृतौ** मेदुरयति कन्दलयत्युपचिनोति विशिनष्टि ।
उद्वेलयति च पुष्यति पुष्णाति प्रचुरयत्यपि च ’ ॥ ९६ ॥
८० ‘ दृप्यत्यहंकरोति च गर्वति गर्वायते च गर्वयते ।
अवलिप्यते च माद्यत्येवंरूपाः स्मृता **दर्पे** ’ ॥ ९७ ॥
८१ ‘ **शक्तौ** प्रभवति विभवत्युत्सहते च प्रगल्भते तरति ।
शक्नोति समर्थयते पारयतीष्टेऽध्यवस्यति क्षमते ’ ॥ ९८ ॥
८२ ‘ तुल्यं पर्यनुसंयोगे युङ्क्ते प्रतिभिनत्ति च ।
उपालभत इत्येवमुपालम्भार्थवाचकाः ’ ॥ ९९ ॥
८३ ‘ क्रुध्यति कुप्यति रुष्यति संरभते चेति **संरम्भे** ’
८४ **अनुनयने** सान्त्वयति प्रसादयत्यनुनयत्यपि च ’ ॥ १०० ॥
८५ ‘ सहते मृष्यति मर्षति मषयति मर्षते चैव ।
क्षमते तितिक्षते च क्षाम्यति चेति **क्षमा**विषयाः ’ ॥ १०१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

८६ 'करुणाकरणे दयतेऽनुकम्पते चेति निर्दिष्टौ' ॥
८७ 'परितोषे परितुष्यत्यनुगृह्णाति प्रसीदति च ॥ १०२ ॥

८८ 'उद्यच्छते प्रयततेऽभियुङ्क्ते च व्यवस्याति ।
उत्तिष्ठते तथोद्युङ्क्ते इत्युद्यमसमर्थकाः' ॥ १०३ ॥

८९ 'त्रासप्रकाशकेऽर्थे तु त्रस्यत्याशङ्कते तथा ।
प्रकम्पते च चकते बिभेति क्षुभ्यतीति च' ॥ १०४ ॥

९० 'भयजनने कम्पयति त्रासयति क्षोभयत्यपि च ।
यदि नस्यात्करणभयं तद्भापयते च भीषयति' ॥ १०५ ॥

९१ 'व्रीडनार्थे तु जिह्रेति लज्जते त्रपते तथा ।
ह्णीयते व्रीडयते च व्रीडते विरलं क्वचित्' ॥ १०६ ॥

९२ 'आकर्णयति निशाम्यत्युपवर्णयति च शृणोति निशामयति ।
९३ 'श्रवणेऽनुरञ्जनविधौ पुनरावर्जयति रञ्जयन्ति' ॥ १०७॥

९४ 'चित्राप्तौ विस्मयते चमत्करो' त्यथाद्भुतस्य कृतौ ।
९५ विस्मापयते चित्रीयते चमत्कारयत्यपि च' ॥ १०८ ॥

९६ 'प्रकटयति व्यञ्जयति च व्यनक्ति च व्यञ्जते प्रकाशयति ।
उद्गिरति द्योतयति स्फुटयत्याविष्करोत्यपि च' ॥ १०९ ॥
स्फुटीकरोति प्रकटीकरोति विवृणोति च ।
वृणीते च तथा व्यक्तीकरोति प्रकाशने' ॥ ११० ॥ युग्मम् ॥

९७ 'निह्नुतेऽपह्नुते चैव संवृणोत्यावृणोति च ।
स्थगयत्यावृणीते च संवृणीते निगूहति' ॥ १११ ॥
अपलपति गोपयत्यपि गोपायत्यपिदधाति पिदधाति ।
पिधत्तेऽन्तर्दधाति च तिरोदधाति च व्यवदधात्यपि च' ॥ ११२ ॥
निचुलयति निस्तृणाति च स्तृणोति च च्छादयत्यपि च ।
अन्तरयति तिरयति चेत्याच्छादनविषयिणः समाख्याताः' ॥ ११३ ॥
त्रिभिः ॥

---

१ 'करणभये तु कुञ्चिकयैनं भाययति'

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

९८ ' पूरयति पूर्यते च व्याप्नोति व्यश्नुते पिपर्त्यपि च ।
भरते विगाहते चेत्यर्थोऽव्याप्तिसंबन्धे ' ॥ ११४ ॥
९९ ' आस्वादयत्यनुभवत्युपजीवति चोपयङ्क्ते च ।
उपभुङ्क्ते निर्विशतीत्युपयोगे योग्यतां याताः ' ॥ ११५ ॥
१०० ' उपयच्छति च परिणयत्युद्वहति विवहतीति परिणयने ' ।
१०१ ' अभिसरणे त्वाभिगच्छत्यभिसरति तथाभिसारयति ' ॥ ११६ ॥
१०२ ' संवाहयति करोतीत्युक्तौ संवाहने ' ' ऽथ परिरम्भे ।
१०३ आलिङ्गत्याश्लिषति परिरभति चोपगूहते स्वजते ' ॥ ११७ ॥
१०४ ' आमृशति परामृशति स्पृशतीति स्पर्शसंबन्धे ' ।
१०५ सुरभीकरणे सुरभीकरोति सुरभयति वासयति ' ॥ ११८ ॥
१०६ ' जागरणे जागर्ति प्रबुध्यते ' चाप्यनन्तरं ' स्वापे ।
१०७ शेते निद्रायति च स्वपिति च निद्रायते च निद्राति ' ॥ ११९ ॥
१०८ ' निवसति निलीयतेऽपि च तिष्ठति चेति स्थिता' 'वथोध्यास्तौ ।
१०९ आरोहत्यधिशेतेऽध्यास्तेऽधिवसति तथाऽधितिष्ठति च ' ॥ १२० ॥
११० ' चलने चलति प्रेंखति विक्रमते वेपते च वेल्लति च ।
त्वङ्गति रङ्गति वल्गति लोलति च स्पन्दते परिस्फुरति ' ॥ १२१ ॥
१११ ' कम्पयति प्रेङ्खयति च लुलयति दोलयति धुवति तरलयति ।
धूनोत्यपि च धुनोति च धुनाति धूनयति चेति कम्पकृतौ' ॥१२२॥
११२ ' च्यवते पतयति पतति भ्रश्यति च भ्रंशते तथा क्षरति ।
विस्रंसते च विगलति विशीर्यते चेति पतनार्थाः ' ॥ १२३ ॥
११३ ' कालक्षेपे चिरयति विलम्बते ' ' चाथ निर्गमने ।
११४ क्षपयत्यतिवाहयति च निस्तरयति नयति नियमयति ' ॥ १२४॥
११५ ' निर्वातिऽविध्यायति चेत्यर्चिर्नाशेऽ ' 'ऽथ तेमने ।
११६ ' तिम्यति स्ति (स्ती) म्यति स्विद्यत्युनत्ति क्लिद्यतीत्यपि'॥१२५॥
११७ ' स्रवणव्यञ्जकेऽर्थे तु श्च्योतति स्यन्दते तथा ।
वमत्यपि क्षरति च स्रवति द्रवतीत्यपि ' ॥ १२६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

११८ 'स्नापनविधौ प्रयोज्या स्नपयत्युक्षाति च सिञ्चति च'।
११९ 'नेनेक्ति शोधयाति च प्रक्षालयतीति शोधने वाच्याः' ॥ १२७ ॥
१२० 'छुरयाति देग्धि च लिम्पत्युद्वर्त्तयतीति लेपनार्थाः स्युः'।
१२१ 'कर्बुरयति शबलयाति किर्मीरयतीति कर्बुरणे' ॥ १२८ ॥
१२२ 'द्योतते शोभते भाति भ्राजते च विराजते ।
रोचते दीप्यते तद्वद्भासते च प्रकाशते ॥ १२९ ॥
चकास्ति चञ्चति लसत्युल्लसत्यपि शोभते ।
विलसत्येवमाद्याः स्युर्भ्राजनार्थप्रकाशकाः' ॥ १३० ॥
युग्मम् ।
१२३ 'नेपथ्यविरचनायां मण्डति भूषत्यलंकरोत्यपि च ।
मण्डयाति भूषयत्यपि परिष्करोति प्रसाधयाति' ॥ १३१ ॥
१२४ 'पावयाति पवित्रयाति च पवते च पुनाति चेति पवनार्थाः स्युः'।
१२५ 'क्रीडति विहराति रमते खेलाति चेति खेलार्थाः' ॥ १३२ ॥
इति काव्यकौतुकितया त्वरिततरं वृत्तवर्णपरिपूर्त्यै ।
एकैकस्मिन्नर्थे संकलिता धातवोऽनेके ॥ १३३ ॥

इति श्रीविजयानन्दकविविरचिते क्रियाकलापे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

इदानीं धातवः केपि कीर्त्यन्तेऽत्र प्रकीर्णकाः ।
ये नाययुः संकलनां द्वितीयाध्यायसंग्रहे ॥ १ ॥
१२६ 'अनुजानात्यनुमनुतेऽनुमन्यते चेत्यनुज्ञायाम्'।
१२७ 'न्यासे न्यस्यति निदधात्यारोपयाति च निवेशयाति' ॥ २ ॥
१२८ 'परिवेष्टने प्रादिष्टा वलयाति वेष्टयाति परिवृणोत्यपि च'।
१२९ 'संयच्छत्यामुञ्चति नह्यति बध्नाति चेति बन्धार्थाः' ॥ ३ ॥
१३० 'नमयत्यावर्जयति च नामयतीत्यपि च नामार्थाः'।
१३१ 'व्यावर्त्तते च वलते विवर्तते वलयतीति वलनार्थाः' ॥ ४ ॥
१३२ 'निर्गच्छति निष्क्रामति निरेति निःसरति निर्याति ।
१३३ निस्सरणे' 'ऽथ प्रहृतौ प्रहरति विध्यति शरव्ययति' ॥ ५ ॥
१३४ 'सक्तौ मिलति श्लिष्यत्यासज्जति युज्यते लगति'।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

१३५ 'घर्षणविधौ तु घर्षति विलिखत्युल्लिखति कषति घटयति च' ॥६॥
१३६ 'विरुणद्धि विगृह्णातीत्युक्तौ विग्रहकृता' वथारम्भे ।
१३७ आरभते प्रस्तौति प्रक्रमते चाप्युपक्रमते' ॥ ७ ॥
१३८ 'उपनयति ढौकयत्युपहरतीत्युपहृतौ' समाप्तौ तु ' ।
१३९ 'अवसाययति समापयति निःशेषयति चाप्यशेषयति' ॥ ८ ॥
१४० 'प्राणधारणे प्रदिष्टाः प्राणित्युच्छ्वसिति जीवति च' ।
१४१–१४२ ' वायौ प्रवहति वाति ' 'व्यजने तु व्यजयति बीजयति ' ॥ ९ ॥
१४३ 'विकिरति विक्षिपतीति च विक्षिप्तौ' 'प्रत्यये तु मानयति
१४४ संभावयति तथैव प्रत्येति श्रद्दधात्यपि च' ॥ १० ॥
१४५ 'ईर्ष्याधिगतावीर्ष्यत्यसूयतीत्येतयोर्विभेदोस्ति' ।
१४६ 'पाकप्रकाशकेऽर्थे रन्धयति तथैव सेधयति' ॥ ११ ॥
१४७ 'आप्रच्छने सहाङा मन्त्रयते पृच्छते च 'संहर्षे ।
१४८ प्रतिगर्जति संह्वयत्याह्वयति स्पर्धते भिषति' ॥ १२ ॥
१४९ 'आहरति चानयति चेत्यानयनार्थौ विनिर्दिष्टौ' ।
१५० ' अवरोहत्यवतरतीत्यवतरणे वाहनादिभ्यः' ॥ १३ ॥
१५१ 'विद्राति विद्रवत्यपि पलायते नश्यतीति विद्रवणे' ।
१५२–१५३ 'मोहे मुह्यति मूर्छति' 'परिचयने परिचिनोति संस्तौति' ॥ १४ ॥
१५४ 'विश्रम्भते विश्वसितीत्युक्तौ विश्रम्भवाचकौ' ।
१५५ 'ईहते चेष्टते चेति चेष्टायां परिकीर्तितौ' ॥ १५ ॥
१५६ 'स्वदते रोचते चेति स्वदने' 'ऽथ प्रतीक्षणे ।
१५७ पालयत्यनुना सार्धं प्रतिना च प्रतीक्षते' ॥ १६ ॥
१५८ 'युज्यते घटते चैव संभवत्युपपद्यते ।
१५९ संभवेऽथ' ' चिकित्सायां चिकित्सति भिषज्यते' ॥ १७ ॥
१६० ' मज्जति ब्रुडतीत्युक्ता मज्जने' 'ऽयापराधने ।
१६१ विराध्नोत्यपराध्नोति विराध्यत्यपराध्यति' ॥ १८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

१६२ 'अनुतापाविधौ प्राहुरनुशेतेऽनुतप्यते' ।
१६३ 'संनह्यते संनहने तथा संवर्मयत्यपि' ॥ १९ ॥
१६४ 'कथितौ कर्षणविधौ कर्षति कृषतो' 'त्यथो विसंवादे ।
१६५ व्यभिचरति विघटतेऽपि च विसंवदत्यपि विपर्यति' ॥ २० ॥
१६६ 'प्रतिबिंबे प्रतिफलति स्फुरति संक्रामती' 'त्यथाहुत्याम् ।
१६७ स्वाहाकरोति तद्वद्वषट्करोति च जुहोत्यपि च' ॥ २१ ॥
१६८ 'कथितो प्रतिक्रियायां प्रतिबिदधाति प्रतिकरोत्यपि च' ॥
१६९ 'योज्याश्च योजनायां युनक्ति योजयति घटयति च' ॥ २२ ॥
१७० एकैकसंभवाः काश्चिदर्थमर्थं प्रति क्रियाः ।
अप्रसिद्धाः प्रसिद्धाश्च संप्रति व्याहरामहे ॥ २३ ॥
१७१ 'कथयति कथनस्यार्थे' 'भिक्षार्थे भिक्षते पुनः' ।
१७३ 'क्षुत्क्रियायां क्षौतीति' 'कासनार्थे तु कासते' ॥ २४ ॥
१७५ 'दोग्धीति दोहनस्यार्थे' 'प्रस्तौति प्रस्तवे पुनः' ।
१७७ 'कण्डूयते तु कण्डूयत्याघ्राणार्थे तु जिघ्रति' ॥ २५ ॥
१७९ 'धमति ध्मानवाच्येर्थे' 'सज्जनार्थे तु सज्जति' ।
१८१ 'परीक्षते परीक्षायाम्' 'चुम्बनार्थे तु चुम्बति' ॥ २६ ॥
१८३ 'घूर्णते घूर्णनस्यार्थे' 'शोचनार्थे तु शोचति' ।
१८५ 'अनक्तीत्यञ्जने प्राहु' 'रभ्यक्तावभ्यनक्ति च' ॥ २७ ॥
१८७ 'दीव्यति द्यूतखेलायां' 'स्निह्यति स्नेहधारणे' ।
१८९ त्रुटयति त्रोटनस्यार्थे' 'निरुञ्छति निरुञ्छने' ॥ २८ ॥
१९१ 'हसतीति हसस्यार्थे' 'स्मयते ऽल्पहसे पुनः' ।
१९३ जृम्भते जृम्भणस्यार्थे 'रिषणार्थे तु रिषति' ॥ २९ ॥
१९५ 'हेषते हेषणेऽश्वस्य','बृंहते द्विपबृंहणे' ।
१९७ तक्ष्णोति तक्षणस्यार्थे' 'शोषणार्थे तु शुष्यति' ॥ ३० ॥
१९९ 'युध्यते योधनस्यार्थे' 'तृप्तिप्राप्तौ तु तृप्यति' ।
२०१ 'प्रवेशार्थे प्रविशति' 'प्रतीष्टौ तु प्रतीच्छति' ॥ ३१ ॥
२०३ 'गानस्यार्थे तु गायत्यु' 'पवीणयतीति वीणया गाने' ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

२०५ 'व्यापारे व्याप्रियते' 'संदेशार्थे तु संदिशति' ॥ ३२ ॥
२०७ 'उड्डयने तूड्डयते' 'परिवेषयतीति परिवेषे' ।
२०९ 'विश्रामे विश्राम्यति' 'सभाजयति सभाजनस्यार्थे' ॥ ३३ ॥
२११ 'क्रीणाति स्यात्क्रीतौ' 'विक्रीणीते विक्रयस्यार्थे' ।
२१३ 'विभजति बिभागकरणे' 'तन्तुग्रथने स्मृतो वयति' ॥ ३४ ॥
२१५ 'निःश्वासे निःश्वसिति' 'व्ययने तु व्ययति चेति प्राहुः ।
२१७ 'संधुक्षणविषयार्थे संधक्षयतीति' 'फलति फलनार्थे ' ॥ ३५ ॥
२१९ 'पुष्पप्रादुर्भावे पुष्प्यति' 'शब्दायते च शब्दकृतौ' ।
२२१ 'बाष्पायते बाष्पोद्गमने' 'फेनायते तु फेनकृतौ' ॥ ३६ ॥
२२३ 'उत्तिष्ठत्युत्थाने' 'तरणस्यार्थे पुनस्तरति' ।
२२५ 'वाचयति वाचनविधौ' 'मृगरमणे रजयतीत्याहुः ' ॥ ३७ ॥
२२७ 'वपतीत्युप्तिविधाने' 'गजप्रहारे तु परिणमति' ।
२२९ 'वैरायते तु वैरप्रवर्तने' 'दशति दशनार्थे' ॥ ३८ ॥
२३१ 'लालयति लालनविधौ' 'अभिषेणयतीति सेनया याने' ।
२३३ 'कलहायते च कलहप्रवर्तने' 'लेखने लिखति' ॥ ३९ ॥
२३४ 'अतिहस्तयतीत्याहुर्हस्तेनातिक्रमे सति' ।
२३५ 'उपश्लोकयतीत्याहुः सति श्लोकैरुपस्तवे ॥ ४० ॥
२३६ 'अर्थे तु लोहितीभावसंबद्धे लोहितायते' ।
२३७ 'ऊष्मायत इति प्राहुरूष्मणोद्गमने सति' ॥ ४१ ॥
२३९ 'अवधानेऽवदधाति' 'प्रमाद्यतीत्यनवधाने तु ' ।
२४१ 'त्वरते पुनस्त्वरायाम्' 'उदसता इति विदुरुदास्तौ तु' ॥ ४२ ॥

अत्र ये धातवो नोक्ता विस्मृत्याऽज्ञयाऽपि वा ।
ज्ञेयाः कवीन्द्रसंबद्धे धातुपारायणे च ते ॥ ४३ ॥

इति श्रीविजयानन्दकविविरचिते क्रियाकलापे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

ये धातवो यदर्थाः समर्थितास्ते विहाय निजमर्थम् ॥
प्रथयन्त्यन्यार्थानां धातूनामर्थमुक्तिवैचित्र्यात् ॥ १ ॥
' प्राघुणिकातिथिगोचरविषयादिषु बहुविधेषु शब्देषु ।
दक्पर्यायैः शब्दैः संबद्धेषु श्रितेषु कर्मत्वम् ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

प्रेक्षणार्थप्रवृत्तानां धातूनमर्थसंगतिम् ।
उदीरयन्ति सुव्यक्तं करणार्था अपि क्रियाः' ॥ ३ ॥ युग्मम् ॥
'दृक्पर्यायेषु शब्देषु करणत्वं गतेषु च ।
यान्त्यर्थप्रेक्षणार्थानां पानार्था अपि धातवः ॥ ४ ॥
नयनातिथिं विधत्ते, नेत्रप्राघुणकमातनुते ।
दृग्गोचरी करोति च, लोचनविषयं च निर्माति ॥ ५ ॥
नयनातिथिं च गमयति, नेत्रप्राघुणकतां च लम्भयति ।
दृग्गोचरतां नयति, लोचनविषयत्वमापयति ॥ ६ ॥
दृष्टिमुपनयति, च दृशोरुपहरति, नेत्रयोश्च ढौकयति ।
पिबति दृशा, नयनाभ्यां रसयति चेत्याद्युदाहृतयः ॥ ७ ॥
आकर्णनार्थधातूनां व्युत्पत्तिः पूर्ववद्भवेत् ।
इह तु श्रोत्रपर्यायाः शब्दा योज्याः, तथा गिरः ॥ ८ ॥
सत्सु पर्यायशब्देषु प्रतिपन्नेषु कर्मताम् ।
यान्त्यर्थं जल्पनार्थानां ग्रहणार्था अपि क्रियाः ॥ ९ ॥
अथवा वाक्यपर्याये शब्दौघे कर्मतां गते ।
यान्त्यर्थं जल्पनार्थानां करणार्था अपि क्रियाः ॥ १० ॥
गिरमादत्ते, वाचं गृह्णाति, भारतीं प्रकाशयति ।
प्रकटीकरोति वाणीमित्यादि स्यादुदाहरणम् ॥ ११ ॥
' अप्यादानगतायातसेवाप्तिधारणार्थकैः ।
अपि स्वीकारवद्वृत्तिश्चुम्बनालिङ्गनादिभिः ॥ १२ ॥
प्रबोधनार्थधातूनां सम्यगर्थः प्रतीयते ।
हर्षवाचिषु शब्देषु प्रतिपन्नेषु कर्मताम् ॥ १३ ॥ युग्मम् ॥
मुदमादत्ते, संमदमधिगच्छति, निर्वृतिं च विवृणोति ।
परिशीलति परितोषं, प्रमुदं याति, प्रमोदमायाति ॥ १४ ॥
आलिङ्गत्यानन्दं, प्रीतिं चुम्बति, धृतिं च धारयति ।
स्वीकुरुते हर्षमिति प्रत्येतव्या उदाहृतयः ॥ १५ ॥
शब्दौघे मुदितादौ वा प्राप्त कर्तृविशेषणम् ॥
यान्त्यर्थं मोदनार्थानां संपत्त्यर्था अपि क्रियाः ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

संपद्यते प्रहृष्टः, संतुष्टो भवति जायते प्रीतः ।
निष्पद्यते प्रमुदितः स्यादेवंविधमुदाहरणम्' ॥ १७ ॥

'धातूनां तु भयार्थानां व्युत्पत्तिः पूर्ववद्भवेत् ।
योज्याः शब्दा भयाद्याश्च भीताद्याश्च क्रमादिह' ॥ १८ ॥

' धातूनां लज्जनार्थानां व्युत्पत्तिः पूर्ववद्भवेत् ।
योज्यास्तु ह्रीमुखाः शब्दा ह्रीणाद्याश्च क्रमादिह ॥ १९ ॥
धातूनां विस्मयार्थानां व्युत्पत्तिः पूर्ववद्भवेत् ।
चित्राद्या विस्मया (स्मिता) द्याश्च योज्याः शब्दाः क्रमात्पुनः' २०
'धातूनां व्यथनार्थानां व्युत्पत्तिः पूर्ववद्भवेत् ।
व्यथार्था व्यथितार्थाश्च शब्दा योज्याः क्रमेण तु ॥ २१ ॥
हर्षादौ शब्दगणे कर्मणि वा संप्रदानिते पात्रे ।
विश्राणकाथकैरपि युज्यन्ते प्रीणनार्थमतः' ॥ २२ ॥
उत्पादयति प्रमुदं, प्रीतिं जनयति, च हर्षमादत्ते ।
प्रमुदं ददाति, हर्षं दिशति, मुदं यच्छतीत्युदाहृतयः ॥ २३ ॥
' धातूनां भावनार्थानां व्युत्पत्तिः पूर्ववद्भवेत् ।
इह तु ते सपर्यायाः शब्दा योज्या यथाक्रमम्' ॥ २४ ॥
' धातूनां ह्रेपणार्थानां व्युत्पत्तिः पूर्ववद्भवेत् ।
ह्रीपर्यायान्पुनः शब्दानिह न्यस्येद्यथायथम्' ॥ २५ ॥
' विस्मापनार्थधातूनां व्युत्पत्तिः पूर्ववद्भवेत् ।
इह विस्मायपर्यायाञ्शब्दांश्च विनियोजयेत्' ॥ २६ ॥
' धातूनां व्यथनार्थानां व्युत्पत्तिः पूर्ववद्भवेत् ।
वेदनावाचिनः शब्दानिह न्यस्येद्यथायथम्' ॥ २७ ॥
' औपम्योपमितितुलातुलनासाम्योपमानादौ ।
कर्मणि शब्दसमूहे प्रतिमाद्याः कलितसंबन्धे' ॥ २८ ॥
' धातूनां तुलनार्थानां सम्यगर्थः प्रतीयते ।
दशभिः पूर्वमाख्यातैरादानार्थमुखैरपि' ॥ २९ ॥ युग्मम् ॥
' शब्दौघे सौहृदादौ वा कर्मत्वमभिगच्छति ।
सहयोगतृतीयायां प्रतिमल्ले समीयुषि' ॥ ३० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यान्त्यर्थतुलनार्थानां करणार्था अपि क्रियाः ।
अथवा दश पूर्वोक्ता आदानार्थमुखा अपि '॥ ३१ ॥ युग्मम् ॥
उदाहरणविन्यासः स्वयमेव विचक्षणैः ॥
तत्र तत्र विधातव्यः कियदत्र निगद्यते ॥ ३२ ॥
' विभ्रमविलासलक्ष्मीश्रीरुचिलावण्यकान्तिसुषमाद्यैः ।
कर्माणि शब्दसमूहे संबन्धमवाप्यते विपक्षे च' ॥ ३३ ॥
धातूनां निर्जयार्थानां सम्यगर्थः प्रतीयते ।
चूर्णच्छेदनविध्वंसस्तेयापनयनार्थकैः ' ॥ ३४ ॥ युग्मम् ॥
शब्दौघगुणसौभाग्यमहिमादौ च कर्मणि ।
धातूनां निर्जयार्थानां व्युत्पत्तिः पूर्ववद्भवेत् ॥ ३५ ॥
शब्दौघे कीर्तिपर्याये दर्पवाच्ये च कर्मणि ।
'धातूनां निर्जयार्थानां व्युत्पत्तिः पूर्ववद्भवेत् ॥ ३६ ॥
उदाहरणविन्यासः–
शमनार्थाः कचिद्गम्याः पानार्थैरपि धातुभिः ।
तथाहि पवनःस्वेदमाचामति मुखे तव ॥ ३७ ॥
' शमनार्थाः कचिद्गम्याः स्तेयार्थैरपि धातुभिः ।
यथा मुष्णाति धीरत्वं मधुमासस्तपस्विनाम' ॥ ३८ ॥
' त्यजनार्थाः प्रतीयन्ते प्रेषणार्थैरपि कचित् ।
सखि प्रहीयतां मान इत्यादि स्यादुदाहृतिः ' ॥ ३९ ॥
' धातुभिर्नृत्यविश्रामक्रीडनार्थैरपि कचित्' ।
प्रतीयन्ते निवासार्थास्तदुदाहरणं यथा ॥ ४० ॥
त्वदुरसि नृत्यति लक्ष्मीर्विश्राम्यति भारती भवद्वक्त्रे ।
क्रीडति च कल्पवल्लिर्दानैकरसे करे भवतः ॥ ४१ ॥
जातु पूजासमुचिते कचिद्गौरवयोगतः ।
अन्यार्थधातुमादध्याद्धातोः कस्याचिदास्पदे ॥ ४२ ॥
विभूषय ममावासं ममावासं कृतार्थय ।
सनाथय ममावासं ममावासं पवित्रय ॥ ४३ ॥
विभूष्यतामिदं पीठमदं पीठं कृतार्थ्यताम् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सनाथ्यतामिदं पीठमिदं पीठं पवित्र्यताम् ॥ ४४ ॥
इहागमनसंबन्धमुपवेशनवार्ति च ।
व्यक्तमेवार्थसामर्थ्यं यथाक्रममवाप्यते ॥ ४५ ॥
नाम्नोऽनन्ताः क्रियाः काश्चिदिदानीमभिदध्महे ।
व्युत्पाद्याः सुन्दरैः शब्दैः कवित्वार्थवशादिमाः ॥ ४६ ॥
अंकुरयति कोरकयति पल्लवयति बहुलयत्यपि च ।
आकुलयति कुण्डलयति कण्टकयति कुटिलयत्यपि च ॥ ४७ ॥
मन्थरयति दन्तुरयत्यधरयति च बधिरयत्यपि च ।
विफलयति च सफलयति च वर्तुलयति सकलयत्यपि च ॥ ४८ ॥
अङ्कुशयति वागुरयति निगडयति च निबिडयत्यपि च ।
स्थपुटयति ताण्डवयति स्तबकयति तरङ्गयत्यपि च ॥ ४९ ॥
धवलयति गौरवयति च पाटलयत्यरुणयत्यपि च ।
मेचकयति पिञ्जरयति धूसरयति मलिनयत्यपि च ॥ ५० ॥
उज्ज्वलयति निर्मलयत्युत्तंसयत्यवतंसयति ।
मधुरयति विधुरयति पुलकयति तिलकयत्यपि च ॥ ५१ ॥
सामस्त्यादभिवक्तुं नाम्नोऽनन्ताः के नाम पार्यन्ते ।
अभिधानशास्त्रदृष्टाच्छब्दादेव स्वयं योज्याः ॥ ५२ ॥
पूर्वं पूर्वकविप्रणीतविविधग्रन्थेषु दृष्टास्ततो
निर्णीता हृदये निरूप्य निपुणं ये धातुपारायणम् ।
धातूनां तनुधीरपि व्यरचयंस्तेषामिमं संग्रहं
विद्यानन्दकविर्विशुद्धहृदयः कायस्थवंशोद्भवः ॥ ५३ ॥
व्युत्पत्तिवर्त्मन्यकृतप्रवेशैः शास्त्रं जडैर्नेदमुदीक्षणीयम् ।
धात्वर्थतन्मात्रनिरूपणेन यतो मतिर्मोहमुपैति तेषाम् ॥ ५४ ॥
इमाः प्रत्यक्षपीयूषसमृद्धिमधुराः क्रियाः ।
समस्ताः सन्तु धीराणामुपयोगादुपक्रियाः ॥ ५५ ॥

इति सारस्वतोद्धारकायस्थकुलावतारविजयानन्दकृतौ क्रियाकलापे चतुर्थोऽध्यायः ४ ॥

॥ इति श्रीक्रियाकलापः संपूर्णः ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

॥ श्रीः ॥

धातुरूपभेदः ।

ये धातवः सन्ति गणान्तरेषु वर्णार्थनिर्देशपदैरभिन्नाः ।
विभिन्नशब्दप्रतिपादनार्थं रूपाणि तेषां समुदाहरिष्ये ॥ १ ॥
भूवादिषूभयपदी ' बुध बोधने ' ऽस्ति
रूपद्वयं भवति बोधति बोधते च ।
दैवादिकोऽपि स बुधिर्गदितोऽनुदात्ते-
द्रूपं तृतीयमपि बुध्यत इत्यमुत्र ॥ २ ॥
' पुष्टो पुषिः ' पृथुंगणे प्रथमोपदिष्टः
क्रैयादिकः स च दिवादिषु संप्रदिष्टः ।
रूपत्रयं त्रिषु गणेषु पुषेः प्रवेशा-
त्पुष्णाति पुष्यति कृते शपि पोषतीति ॥ ३ ॥
धातुः ' ष्ठिवुर्निरसने ' गदितो दिवादौ
भौवादिरप्यभिहितोऽथ समानरूपः ।
निष्ठीव्यतीति भवति श्यनि रूपमेकं
निष्ठीवतीत्यपरमस्य वदन्ति रूपम् ॥ ४ ॥
तौदादिकः ' सृज विसर्गे ' इति प्रसिद्धो
दैवादिकोपि स सृजिः पठितोऽनुदात्तेत् ।
रूपद्वयं सृजति सृज्यत इत्यमुत्र
तद्वल्लिशेर्लिशति लिश्यति लिश्यते वा ॥५ ॥
भौवादिकः ' कृष विलेखने ' इत्युदात्ते-
त्तौदादिकोपि कृषतिः स्वरितानुबन्धः ।
रूपं ततोऽस्य कृषते कृषतीति पक्षे
जाते लघूपधगुणे शपि कर्षतीति ॥६॥

---

१ भ्वादिगणः । २ लिश अल्पीभावे ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

वेत्ति रूपं 'विद ज्ञाने' विन्ते 'विद विचारणे' ।
विद्यते 'विद सत्तायां' लाभे विदन्ति विदन्ते[1] ॥ ७ ॥
भौवादिको 'लुठ विलोडन' इत्यमुष्मि-
न्दैवादिकेऽपि सति लुठ्यति लोठते च ।
स्नेहार्थकस्य 'ञिमिदे' स्तु मिदेर्गुणेन
रूपद्वयं भवति मेद्यति मेदते च ॥ ८ ॥
धातोः 'क्षिप प्रेरण' इत्यमुष्य तौदादिकस्य स्वरितानुबन्धात् ।
रूपद्वयं स्यात्क्षिपते क्षिपन्ति क्षिप्यन्ति रूपं च दिवादिपाठात् ॥
'षिञ्बन्धने' स्वादिगणोपदिष्टो निर्दिश्यते क्र्यादिगणेऽपि तस्य ।
सिनोति ञित्त्वात्सिनुते सिनीते सिनाति रूपाणि भवन्त्यमूनि ॥ १० ॥
यो भूवादिर्भ्रमणवचने घोणतिः सोऽनुदात्ते-
त्तद्वद्घूर्णिः 'स्फुट विकसने' यस्तुदादौ त्रयोऽपि ।
निर्दिश्यन्ते स्फुटति घुणति स्फोटते घोणते च ।
द्वे द्वे रूपे शपि च भवतो घूर्णते घूर्णतीति ॥ ११ ॥
यद्वद्रञ्जेरुभयपदिता शप्यतेस्तद्वदेव
तौ भौवादी मुनिभिरुदितौ तुल्यरूपौ दिवादी ।
एकैकस्मिञ् शपति शपते शप्यते शप्यतीति
चातूरूप्यं रजति रजते रज्यते रज्यतीति ॥ १२ ॥
यो भूवादौ शदिरभिहितः शातनेऽसौ तुदादि-
ष्वप्येतौ विहितशशपावप्यभिन्नस्वरूपौ ।
शायादेशः सति शपि भवेच्छीयते शीयते च
रूपाभेदे पठनमुभयोर्यद्द्वयोश्च स्वरार्थः ॥ १३ ॥
स्पष्टं दृष्टो दिवादौ नभि-तुभि सहितः क्षुभ्यतिः क्र्यादिवर्गे
भूवादौ चानुदात्तेदिह शपि नभते तोभते क्षोभते च ।
नभ्यत्यन्यत्र वर्गे श्यनि भवति सदा तुभ्यति क्षुभ्यतीति
क्षुभ्नातीति प्रयोगो नभि-तुभिविषयेऽपीदृशः श्नाविधानात् ॥ १४ ॥

---

१ छन्दोनुरोधाद्बहुवचनमुदाहृतम् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भूवादौ 'काशृ दीप्ताबि' ति परिपठितो योनुदात्तेत्स एव
प्रोक्तस्तद्वद्दिवादौ क्षमिरपि सहने योनुदात्तेद्दिवादौ.।
काशेस्तावत्सकाशाच्छ्यनि शपि भवतः काश्यते काशते वा
द्वे द्वे रूपे क्षमेस्तु क्षमत इति शपा क्षाम्यतीति श्यना च ॥ १५ ॥

'कड मद' इति धातुः पठ्यते भूतुदादौ
कडति कडति रूपं तूभयोस्तुल्यमेव ।
किमुभयगणपाठे कार्यमेतन्न वाच्यं
स्वरकृत इह भेदः शप्शयोरस्ति यस्मात् ॥ १६ ॥

खिदिरयमनुदात्तेद्दैन्यवाची दिवादिः
स च भवति रुधादिस्तादृशः सुप्रसिद्धः ।
श्नमि सति कृतलोपे खिन्त इत्येकरूपं
श्यनि कृत इदमन्यत्खिद्यते चास्य रूपम् ॥ १७ ॥

संपर्के पृचिरात्मनेपदितयाऽदादौ गणे संमतः
पृक्ते तस्य पृणक्ति रूपमपरं रौधादिकस्य श्नमि ।
ण्यन्तात्पर्चति पर्चयत्यपि तथा स्यादाधषीयात्ततो
व्यञ्जेरेवं विचेस्तु तद्वदखिलं हिंसे दाद त्रिना ॥ १८ ॥

क्र्यादौ चापि दिवादिमन्थतिरयं भौवादिकोपि स्मृत-
स्तस्मान्मन्थति मथ्यति प्रकृतितो मथ्नाति तुल्यक्रियः ।
वृद्धौ धातुऋधिर्दिवादिपठितः स्वादिः स एवापि य-
च्श्नावृध्नोति, समृध्यति श्यनि कृते, रूपद्वयं सिध्यति ॥ १९ ॥

ये भूवादिषु धातवः कतिपये तेषां चुरादिष्वथो
पाठात्स्वार्थणिचां णिजन्तमपि यद्रूपं तदाख्यायते ।
पूजायां पठिताद्यर्हातर्णिचि कृते, तस्यार्हयत्यर्हति
म्लेच्छेर्म्लेच्छयतीति रूपमपरं म्लेच्छत्यभिन्नार्थता ॥ २० ॥

त्यागे तस्य रहेर्यथा रहयतीत्येवं च रूपद्वयं
तद्वद्वौ चह कम्पने मति (१) तथा तत्र प्रयोगद्वयम् ।
भूषायां तु विभाजने माडि वटीत्यद्वयं पठ्यत

१ एवकारोऽपरेर्थे । २ कल्कने । ३ महि ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मण्डेर्मण्डयतीति मण्डति तथा वण्टेस्तथैव द्वयम् ॥ २१ ॥
लुम्बिस्तुम्बि रिहार्दने निगदितः कुम्बिस्तथाच्छादने ।
लुम्बेर्लुम्बयतीति लुम्बति तथा तुम्बेश्च कुम्बेरपि ॥
निर्दिष्टः 'शुषि शोषणे' गुणकृतो बुक्किस्तथा भाषणे ।
बुक्केर्बुक्कयतीति बुक्कति भवत्येषैव गुण्ठेर्गतिः ॥ २२ ॥
संघाते पिडिधातुरेष ऋषिभिर्भौवादिको भाषितो ।
'भाम क्रोध' इति प्रयोगनिपुणैश्चौरादिकावप्ययम् ॥
पिण्डेः पिण्डयतीति पिण्डत इति द्वैरूप्यमाभाष्यते
भामेर्भामयतीति भामत इति ज्ञेयं तथैव द्वयम् ॥ २३ ॥
भूवादावयमेव 'भूषतिरलंकारे' चुरादौ पुन-
स्तद्वच्चापि 'विदारणे दलि' रतः प्रत्येकमेकार्थकौ ।
रूपं दालयतीति सिध्यति दलत्यत्रैव पाठेच्छया
भूषेर्भूषयतीति भूषति तथा भौवादिकोऽपि स्मृतः ॥ २४ ॥
भूवादौ सहिरात्मनेपदितया ख्यातो गणे मर्षणे
दृष्टो यः स चुरादिधातुषु तथा स्याद्राधृषीयस्त्वयम् ।
पक्षेऽन्यत्सहतीति साहयति च द्वौ तु प्रयोगौ तथा
किं चान्यत्र निपातनात्सहत इत्येकः प्रयोगोऽपरः ॥ २५ ॥
रोषे यो रुषि रोषणेऽप्ययमपि क्षेपे तिपिस्तावुभौ
पठ्येते प्रथमं दिवादिषु तथा पश्चाच्चुरादिष्वपि ।
रूपं तिप्यति तेपयत्यपि पुनस्त्वत्रैव चौरादिके
रोषे रोषयतीति रुष्यति तथा भूते सतां संभवे ॥ २६ ॥
यश्चौरादिषु पठ्यते 'पद गतौ' 'पूरी य आप्यायने'
तत्रैकः पदिरात्मनेपदितया ख्यातौ दिवादौ गते ।
एतौ द्वावपि पद्यते पदयते ण्यन्तस्य रूपं पदेः
पूरेः पूरयतीति पूर्यत इति ज्ञेयं तु रूपद्वयम् ॥ २७ ॥
क्र्यादौ च 'ध्रस उञ्छ' इत्यपि पुनश्चौरादिको भाषितो
रूपं ध्रासयतीति चापरमिदं ध्रस्नाति रूपं ध्रसेः ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

उत्पूर्वस्य गणद्वयेऽपि पठनं तेषां पुनः श्नाविधा-
वुद्ध्रस्नाति तथैव रूपमपरं चोद्ध्रासयत्यत्र च ॥ २८ ॥
चौरादिको यस्तृपिराधृषीयः स्वादौ दिवादौ पठितः स एकः ।
तृप्नोति संतृप्यति तर्पयन्ति तर्प्यन्ति रूपाणि भवन्त्यमूनि ॥ २९ ॥
'**मृषि** तितिक्षावचनश्चु' रादिः स्मृतो दिवादौ स्वरितानुबन्धः ।
पदद्वयं मृष्यति मृष्यते च रूपं तृतीयं णिचि मर्षयन्ति ॥ ३० ॥
आदादिको यो '**वच** भाषणे'ऽस्ति चौरादिको यो वचिराधृषीयः ।
तस्मिण्णिचा वाचयतीति रूपं पक्षे वचन्त्यन्यगणे च वक्ति ॥ ३१ ॥
'**ईड** स्तुतौ' यः पठितश्चुरादावादादिकोप्येष तथानुदात्तेत् ॥
णिचीडयत्यस्य शपो लुकीट्टे द्वैरूप्यमेकार्थमिदं वदन्ति ॥ ३२ ॥
भूवादौ पठितोऽर्चतिः स च चुरादावाधृषीयः स्मृत-
स्तस्मिन्नर्चयतीदमर्चति शपो यद्येवमाद्ये गणे ।
पाठे किं फलमर्चतेः कथमयं धातुः परस्मैपदी
सत्यं कि भम तस्य तत्र पठनं येनान्यथा युज्यते ॥ ३३ ॥
वृजिरयमनुदात्तेद्वर्जनेऽदादिरिष्टः
स हि भवति रुधादिश्चाधृषीयश्चुरादिः ।
णिचि सति पदमेकं वर्जयत्यस्य वर्ज-
त्यपरमपि च वृङ्क्ते (क्ते) रूपमन्यद्वृणक्ति ॥ ३४ ॥
चरमगणनिविष्टो जॄ वयोहानिवाची
स च भवति चुरादिश्चाधृषीयस्ततोऽस्मिन् ।
णिचि सति पदमेकं जारयत्येतदेकं
जरति च शपि पक्षे श्नाविधानाज्जृणाति ॥ ३५ ॥
धूञ्प्रीञावाधृषीयौ दशमगणगतौ कम्पने तर्पणे यौ
त्र्यादा तौ तत्र धूञो णिचि नुकि च कृते धूनयत्येकरूपम् ।
चातूरूप्यं च जित्त्वाद्भवति च धवते वा धुनीते धुनाति
प्रीणीत प्रीणयन्ति प्रयत इति पदे द्वे पदे वेदितव्ये ॥ ३६ ॥
यः 'शक्ल शक्तौ' पठितो दिवादौ स तु प्रसिद्धौ स्वरितानुबन्धः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

रूपद्वयं शक्यति शक्यते च शक्नोति तद्वयस्य च शक्नुते च ॥ ३७ ॥

षट्त्रिंशता श्लोकनिबन्धनेन धातूनसौ स्वीकृतवान्महाधीः ।
अध्यापको यः सुतरां प्रसिद्धो बलोत्तरो विंशतितुल्यभागः ॥ ३८ ॥

प्रबलगुणनिकायैरादृता सर्वदेशे दशबलकृतिरेषा धातुरूपैकसारा ॥
विरचितपदभागा शास्त्रकण्ठैकहारा जयति विषमकाव्ये संशय-
च्छेदहेतुः ॥ ३९ ॥

दृष्टिस्ते विषमा तनौ विरचिता भूतिर्मुखे पञ्चता
पाणौ ब्रह्मशिरो गले च गरलं दोषाकरो मस्तके ।
एतैरेव परिच्छदैः पशुपते के त्वां नमस्कुर्वते
यद्येषा सुरवृन्दवन्दितपदा मौलौ न भागीरथी ॥ ४० ॥

इति दशबलकारिकारूपो धातुरूपभेदः समाप्तः ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

॥ श्रीः ॥

आख्यातचन्द्रिका ।

भट्टमल्लैर्विरचिता याऽद्भुताख्यातचन्द्रिका ।
ततः संगृह्यते प्रायः प्रयुक्तो धातुसंचयः ॥ १ ॥

१ **सत्तायामस्ति** भवति विद्यते ' ' चाथ **जन्मनि** ।
उत्पद्यते जायते च संभवत्युद्भवत्यपि ' ॥ २ ॥

३ ' **अङ्कुराद्युद्भवे** प्रायः प्ररोहति विरोहति ' ।

४ ' निष्पद्यते फलति च ' ' **सिद्धौ** सिध्यति राध्यति ॥ ३ ॥

५ निर्वर्तते च ' ' पश्चाथ **स्थितौ** वसति तिष्ठति ।
वर्तते निवसत्यास्ते ध्रियते वावतिष्ठते ' ॥ ४ ॥

६ ' जीवति श्वसिति प्राणित्यूर्जयत्यपि **जीवने** ' ।

७ ' स्यात्प्रत्युज्जीवतिपदं **पुनर्जीवन**वाचकम् ' ॥ ५ ॥

८ ' प्रश्वसित्यत्र **निःश्वासे** तथा निःश्वसितीत्यपि ' ।

९ ' **परिणामे** परिणमत्यात्मनेपि विवर्तते ' ॥ ६ ॥

१० ' संपद्यते कल्पतेऽथ **वृद्धौ** बृहति वर्धते ।
विपोलत्येधते स्थूलयते पुष्यति चेति षट् ' ॥ ७ ॥

११ ' **वृद्धिभेदे** समृद्ध्याख्ये समृद्ध्यति महीयते ।
आप्यायते स्फायते च क्रमते प्रथतेऽपि च ॥ ८ ॥
ऋद्ध्यत्यृध्नोति च तथा पूर्यते च नव क्रियाः ' ।

१२ ' **वृद्धौ तु सविकारायां** श्वयत्युच्छ्वयतीत्युभे ' ॥ ९ ॥
' स्फुटति **स्फोटने** फुल्लत्युन्मीलयति पुष्प्यति ।

१३ ' विजृम्भते विकचते **विकासे** विकसत्यपि ' ॥ १० ॥

१४ ' उच्छ्वसित्यपि **तद्भेदे** द्वयमुद्घटतेऽपि च ' ।

१५ ' **संकोचे** निमिषत्यत्र मुकुलीभवतीति च ॥ ११ ॥
संकुचत्यपि पञ्च स्युर्मीलत्यपि निमीलति ' ।

१६ ' **अथो जरायां** जरति जीर्यत्यपि जिनात्यपि ' ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

१७ 'विदीर्णत्वे विदलति विशीर्यति च सीदति ।
विदीर्यति स्फोटति च फलतीति च षट् क्रियाः' ॥ १३ ॥
१८ 'ह्रस्वत्वे खर्वति ह्रस्वत्यत्र न्यञ्चत्यवञ्चति' ।
१९ 'निकृष्यते त्वनुत्कर्षे हीयते चापकृष्यते ॥ १४ ॥
कर्मकर्तरि' 'पंचापक्षीयते चापचीयते ।
कुंचत्यल्पाभिवत्यत्र घटते च त्रिदस्यति ॥ १५ ॥
२० दीयते क्षयतीत्येतत्पदाष्टकमपक्षये' ।
२१ 'अवघट्टत इत्येतन्निम्नगादेरपक्षये' ॥ १६ ॥
'सप्त प्रध्वंसते व्येति विनश्यति विलीयते ।
२२ प्रलीयते विनाशे स्युः प्रणश्यति विपद्यते' ॥ १७ ॥
२३ 'परैति प्रैति मरणे म्रियते च प्रमीयते ।
संतिष्ठते समाप्नोति विरमत्यारमत्यपि ॥ १८ ॥
पर्यवस्यत्युपरमत्यात्मनेपि क्रियाद्वयम् ।
विविधायां क्रियाषट्कं समाप्ताविदमीक्ष्यते' ॥ १९ ॥
२४ 'निर्वायत्यर्चिषः शान्तौ निर्वात्यप्यत्र शाम्यति'
इति भावविकाराः षट् सभेदाः प्राय ईरिताः ॥ २० ॥

इति षड्भावविकारवर्गः ॥

२५ 'स्फूर्तौ सत्ताविरस्यत्याविर्भवति प्रादुरस्ति च ।
प्रादुर्भवति निर्माति स्फुरति प्रतिभासते ॥ २१ ॥
२६ 'ज्ञाने जानाति जानीते वेत्ति वेदावबुध्यते ।
प्रत्योति मनुते चोपलभते प्रतिपद्यते ॥ २२ ॥
अवगच्छति चावैति मन्यते चाधिगच्छति ।
विना कर्मात्मनेऽपि स्यात्संवेत्तीति चतुष्टयम्' ॥ २३ ॥
२७ 'गृह्णाति च कश्चिज्ज्ञाने नीवदी च कश्चिद्यथा ।
विद्यासु नयते प्राज्ञो वदते वा सुपण्डितः ॥ २४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

चित्ते मनस्युरन्निषु करोति कुरुते पदे ।
२८ **मनसा गोचरीभावे** 'मनस्वित्वे मनस्यति' ॥ २५ ॥
२९ 'विभ्राम्यति विपर्येति विपर्यस्यति **विभ्रमे** ।
३० 'भ्रमति भ्रम्यतीत्येता' '**विमतौ** तु विमन्यते ॥ २६ ॥
क्रियात्रयं विवदते तथा विप्रतिपद्यते ।
संदिग्धेऽपि च संदेग्धि संशेते विचिकित्सति' ॥ २७ ॥
३२ 'क्रियाचतुष्कं **संदेहे**' '**विचारे** तु क्रिया दश ।
मीमांसते चर्चयति चिन्ते च विमृशत्यपि ॥ २८ ॥
तथा परामृशति च विचारयति चात्मने ।
अन्वीक्षतेऽनुसंधत्ते स्यात्परस्मैपदेऽप्यसौ' ॥ २९ ॥
'इत्यप्युपालोचते द्वौ पर्यालोचत इत्ययम् ।
वितर्कयत्युन्नयति यथोत्प्रेक्षत ऊहते' ॥ ३० ॥
३४ 'उत्पश्यति **वितर्के**' 'ऽथ विविनक्ति **विवेचने** ।
वेवेक्त्यप्यात्मनेऽप्येतौ स्याद्विवेचयतीत्यपि' ॥ ३१ ॥
३५ 'निश्चिनुते निर्णयते निर्णयति च **निर्णये**ऽध्यवस्यति च ।
निष्टङ्कयति च सप्त च निर्धारयतीह निश्चिनोति स्युः' ॥ ३२ ॥
३६ 'विस्रम्भते तु प्रत्येति विश्वसित्याश्वसित्यपि ।
श्रद्धत्ते श्रद्दधातीति **विश्वासे** षट् क्रिया मताः' ॥ ३३ ॥
३७ 'संकल्पयति **संकल्पे**ऽभिसंधत्त इति द्वयम्' ।
३८ 'अपध्यायत्यप**ध्याने** दुःसंकल्पयतीति च' ॥ ३४ ॥
३९ 'लक्षीकरोत्युद्दिशति **स्यादुद्देशे** क्रियाद्वयी' ।
४० 'साक्षात्करोत्यात्मनेऽपि **प्रत्यक्षे**ऽध्यक्षयत्यपि' ॥ ३५ ॥
साक्षयत्यपि चाध्यक्षीकरोत्यनुभवत्यपि ।
४१ 'मिमीते मायते माति मिनोति मिनुते **मितौ**' ॥ ३६ ॥
४४ '**प्रमानुमोपमासु** स्युः क्रमात्प्रानूपपूर्वकाः' ।
४५ '**ध्याने** चिन्तयति ध्यायत्यमी भावयति त्रयः' ॥ ३७ ॥
४६ '**स्मरणे** त्वभिजानाति स्मरत्यध्येति च त्रयम्' ।
४७ 'उत्कण्ठते तथोत्कण्ठत्युत्कण्ठयति चेत्यपि ॥ ३८ ॥
पञ्चैवोत्कलिकायां स्युराध्यायत्युन्मनायते' ॥ ३९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ऊकारपूर्वोदाहरणदिक्—

वधू+अलंकारः	वध्वलंकारः
स्वभू+आसनम्	स्वभ्वासनम्
पुनर्भू+इष्टिः	पुनर्भ्विष्टिः
वर्षाभू+ईक्षणम्	वर्षाभ्वीक्षणम्
स्वयंभू+उत्सवः	स्वयंभूत्सवः
वामोरू+ऊरीकृतम्	वामोरूरीकृतम्
दिधिषू+ऋजुत्वम्	दिधिष्वृजुत्वम्
चमू+एकतानः	चम्वेकतानः
तनू+ओजः	तन्वोजः
सरयू+ऐन्द्रियकम्	सरय्वैन्द्रियकम्
कद्रू+औरसः	कद्र्वौरसः

ऋकारपूर्वोदाहरणदिक्—

पितृ+अभ्युदयः	पित्रभ्युदयः
मातृ+आज्ञा	मात्राज्ञा
यातृ+इङ्गितम्	यात्रिङ्गितम्
भ्रातृ+ईरितः	भ्रात्रीरितः
ननान्दृ+उक्तिः	ननान्द्रुक्तिः
स्वसृ+ऊरीकृतम्	स्वस्रूरीकृतम्
देवृ+ऋजीषम्	देवृजीषम्
होतृ+एकगुरुः	होत्रेकगुरुः
नप्तृ+ओषधीशः	नप्त्रोषधीशः
उद्गातृ+ऐक्यम्	उद्गात्रैक्यम्
क्षत्तृ+औरस्यः	क्षत्त्रौरस्यः

ॠकारपूर्वोदाहरणदिक्-कृशब्दवत् ।

ऌकारपूर्वोदाहरणदिगपि न प्रायः, केवलमनुकरणशब्देषु ॥

एकारपूर्वोदाहरणदिक्—

तत्र पूर्वैकारस्य पदान्ते तु वर्तमानत्वे आदेशो यकारोच्चारणं नापि भवति ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

-अनम्	नयनम्
-आगताः	{ त आगताः तयागताः
-इह	{ य इह ययिह
+ईशितारः	{ क ईशितारः कयीशितारः
राज्ये+उद्धताः	{ राज्य उद्धताः राज्ययुद्धताः
इमे+ऊहिताः	{ इम ऊहिताः इमयूहिताः
वने+ऋषयः	{ वन ऋषयः वनयृषयः
वृक्षे+एधांसि	{ वृक्ष एधांसि वृक्षयेधांसि
ग्राम+ओकांसि	{ ग्राम ओकांसि ग्रामयोकांसि
आपणे+ऐलेयम्	{ आपण ऐलेयम् आपणयैलेयम्
शास्त्रे+औपयिकत्वम्	{ शास्त्र औपयिकत्वम् शास्त्रयौपयिकत्वम्

अत्र विशेषः

हरे+अव हरेऽव ॥ 'एङः पदान्तादति' पूर्वरूपम् ॥

यत्र एकारस्य यकारे परे स्तित ऽयू, तथ्दर्शते ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आधि+ओषधी	आध्योषधी
हरि+ऐरावण:	हर्यैरावण:
कृषि+औक्षकम्	कृष्यौक्षकम्

इकारपूर्वोदाहरणदिक्–

गीरी+अत्र	गौर्यत्र
नदी+आयाति	नद्यायाति
वाणी+इह	वाणीह
वाग्मी+ईश्वर:	वाग्मीश्वर:
शशी+उदित:	शश्युदित:
क्षोणी+ऊषरा	क्षोण्यूषरा
बली+एतु	बल्येतु
पत्नी+ओक:	पत्न्योक:
मृगी+ऐणेयम्	मृग्यैणेयम्
भोगी+औषधम्	भोग्यौषधम्

उकारपूर्वोदाहरणदिक्–

मधु+अमृतम्	मध्वमृतम्
जतु+आमरणम्	जत्वाभरणम्
त्रपु+इतरत्	त्रप्वितरत्
अम्बु+ईहताम्	अम्बीहताम्
भानु+उपराग:	भानूपराग:
विधु+ऊरू	विधूरू
वसु+ऋते	वस्वृते
वस्तु+एकदा	वस्त्वेकदा
जिष्णु+ओज:	जिष्ण्वोज:
तरु+ऐंगुदम्	तर्वैंगुदम्
प्रभु+ओदनम्	प्रभ्वोदनम्
सुष्ठु+औदनिक:	सुष्ठ्वौदनिक:

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मेधा+इष्टा	मेधेष्टा
पिता+ईहते	पितेहते
माता+उत्सुका	मातोत्सुका
ज्ञाता+ऊहते	ज्ञातोहते
वर्षा+ऋतुः	वर्षर्तुः
त्वया+ऋकारायते	त्वयर्कारायते
विद्या+ऌकारः	विद्यल्कारः
भार्या+एति	भार्यैति
गंगा+ओघः	गंगौघः
कथा+ऐतिह्यम्	कथैतिह्यम्
रक्षा+औचित्यम्	रक्षौचित्यम्

अत्रविशेषः—

आ+इन्दन्	ऐन्दन्
आ+ईहिष्ट	ऐहिष्ट
आ+उज्झत	औज्झत
आ+ऊषिष्यत्	औषिष्यत्
आ+ऋच्छत्	आर्छत्

(आडागमात् आटश्च)

इकारपूर्वोदाहरणदिक्—

दधि+अच्छम्	दध्यच्छम्
वारि+आनय	वार्यानय
मति+इच्छा	मतीच्छा
बुद्धि+ईषः	बुद्धीषः
गिरि+उपलः	गिर्युपलः
भूमि+ऊषः	भूम्यूषः
कपि+ऋषभः	कप्यृषभः
कवि+एकत्वम्	कव्येकत्वम्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अक्ष+ऊहिनी	अक्षौहिणी	॥ अक्षादूहिन्याम्
सुख+ऋतः	सुखार्तः	ऋते च तृतीयासमासे ॥
दुःख+ऋतः	दुखार्तः	
प्र+ऋणम्	प्रार्णम्	प्रवत्सतरकम्बलवसनार्णदशानामृणे
वत्सतर+ऋणम्	वत्सतरार्णम्	
कम्बल+ऋणम्	कम्बलार्णम्	
वसन+ऋणम्	वसनार्णम्	
ऋण+ऋणम्	ऋणार्णम्	
दश+ऋणः	दशार्णः	
प्र+ऋच्छति	प्रार्छति	अवर्णान्तोपसर्गादृकारादौधातौ
उप+ऋतीयते	उपार्तीयते	
क्व+एव	क्वेव	॥ एवे चानियोगे ॥
अव+एटति	अवेटति	अवर्णान्तोपसर्गादेङादौधातौ
उप+एजते	उपेजते	
अव+एति	अवैति	एकारादाविण्धातौ, एधधातौ च
उप+एधते	उपैधते	
प्र+एषः	प्रैषः	प्रादूहोढोढ्येषैष्येषु
प्र+एष्यः	प्रैष्यः	
अव+एहि	अवेहि	ओमाङोश्च
शिवाय+ॐनमः	शिवायोंनमः	
स्थूल+ओतुः	स्थूलोतुः	ओत्वोष्ठयोः समासे (वा) ॥
बिम्ब+ओष्ठः	बिम्बोष्ठः	

आकारपूर्वोदाहरणदिक्—

श्रद्धा+अस्ति	श्रद्धास्ति
राजा+आस्ते	राजास्ते

---

१ समासोत्तरं षकारात्परत्वेन नकारस्य णकारः ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तव+ऋकारः	तवर्कारः
मम+ऌकारः	ममल्कारः
शुष्क+एधः	शुष्कैधः
शुद्ध+ओदनः	शुद्धौदनः
शुक्ल+ऐरावतः	शुक्लैरावतः
वित्त+औत्सुक्यम्	वित्तौत्सुक्यम्

अकारपूर्वोदाहरणेषु यत्र विशेषः तानि वक्ष्यन्ते—

असिद्धरूपाणि	सिद्धरूपाणि	
शक+अन्धुः	शकन्धुः	शकन्ध्वादिषु पररूपं वाच्यम् ।
कर्क+अन्धुः	कर्कन्धुः	
कुल+अटा	कुलटा	
मार्त+अण्डः	मार्तण्डः	
सीम+अन्तः	सीमन्तः (केशवेशे)	
सार+अङ्गः	सारङ्गः (पशुपक्षिणोः)	
हल+ईषा	हलीषा	
लाङ्गल+ईषा	लाङ्गलीषा	
स्व+ईरम्	स्वैरम्	स्वादीरेरिणोः
स्व+ईरी	स्वैरी	
स्व+ईरिणी	स्वैरिणी	
प्रष्ठ+ऊहः	प्रष्ठौहः	ऊठि
विश्व+ऊहः	विश्वौहः	
प्र+ऊहः	प्रौहः	प्रादूहोढोढ्येषैष्येषु
प्र+ऊढः	प्रौढः	
प्र+ऊढिः	प्रौढिः	

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

ऋ	र	रा	रि	री	रु	रू	ऋ	ॠ	ऋ	रे	रो	रै	रौ
ऌ	ल	ला	लि	ली	लु	लू	ऋ	ॠ	ऋ	ले	लो	लै	लौ
ए	अय	अया	अयि	अयी	अयु	अयू	अयृ	अयॄ	अय्ऌ	अये	अयो	अयै	अयौ
ओ	अव	अवा	अवि	अवी	अवु	अवू	अवृ	अवॄ	अव्ऌ	अवे	अवो	अवै	अवौ
ऐ	आय	आया	आयि	आयी	आयु	आयू	आयृ	आयॄ	आय्ऌ	आये	आयो	आयै	आयौ
औ	आव	आवा	आवि	आवी	आवु	आवू	आवृ	आवॄ	आव्ऌ	आवे	आवो	आवै	आवौ

अकारपूर्वकोदाहरणदिक् ।

असिद्धरूपम्	सिद्धरूपम्
दैत्य+अरिः	दत्यारिः
जल+आनयनम्	जलानयनम्
देव+इन्द्रः	देवेन्द्रः
नर+ईशः	नरेशः
सूर्य+उदयः	सूर्योदयः
अर्थ+ऊहः	अर्थोहः
द्रव्य+ऋद्धिः	द्रव्यर्द्धिः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

धातुः–'भू' प्रभृतिगणपठितः सन् क्रियावाची ॥

निपातः-'च, वा, ह, अह, एव, एवम्, नूनम्, शश्वत्, युगपत्, भूयस्, कूपत्, सूपत्, कुवित्, नेत्, चेत्, चन, चित्, हन्त माङ्, नञ्, यावत्, तावत्, वौषट्, स्वाहा, स्वधा, अथ, किल, सुष्ठु, स्म, ' उपसर्गाकाराः, सुबन्ताकाराः, तिङन्ताकाराः, स्वराकाराः' अव, अहम्, अस्ति, अ, आ, इ, ई, उ, ऊ, ऋ, ॠ, ऌ, ए, ऐ, ओ, औ । पाट्, प्याट्, अङ्ग, है, हे, भोः, अये, एकपदे' एवमादयः ॥

पदम्–सुबन्तं, तिङन्तं, भ्यामादौ हलादौ सुपि प्रत्यये परे प्रकृतिभागः, यकारादिभिन्नहलादौ कावधिकतद्धितप्रत्यये प्रकृतिभागः । मत्वर्थीये तान्तदान्तसान्तान्प्रकृतिभागान्वर्जयित्वा ॥

प्रगृह्यः–अदस ईकारोकारौ, ईदन्तमूदन्तमेदन्तं च द्विवचनान्तम्, एकस्वरमात्रो निपातः, ओदन्तो निपातः, संबुद्धौ ओकारान्त इति शब्दे परे–वा, ॥ सत्यामस्यां संज्ञायां प्रकृतिभावः ॥

प्लुतः–त्रिमात्रः अच् ॥ स च निकृष्टेनाभिवादे कृते उत्कृष्टेन य आशीर्वादो दीयते तत्र वाक्ये टेः, दूरादाह्वाने वाक्ये टेः, हे है, एतयोरेव च विधीयते ॥

लघुः–ह्रस्वः ॥

लोपः–विद्यमानस्य दर्शनाभावः ॥

विभाषा–निषेधविकल्पौ ॥

वृद्धिः–आ, आर्, आल्, ऐ, औ ॥

सवर्णः–यस्य येन आभ्यन्तरप्रयत्नः, स्थानं, च तुल्यं, तस्य सः ॥ "ऋलृवर्णयोर्मिथः सावर्ण्यं वाच्यम् ॥" अकुहविसर्जनीयानां कण्ठः । इचुयशानां तालु । ऋटुरषाणां मूर्धा । लृतुलसानां दन्ताः । उपूपध्मानीयानामोष्ठौ । ञमङणनानां नासिका च । एदैतोः कण्ठतालु । ओदौतोः कण्ठोष्ठम् । वकारस्य दन्तोष्ठम् । जिह्वामूलीयस्य जिह्वामूलम् । नासिकाऽनुस्वारस्य ॥ इति स्थानानि ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अचां भेदज्ञापकयन्त्रम् ।

१ अ इ उ ऋ ऌ	१ आ ई ऊ ॠ ए ओ ऐ औ	१अ३इ३उ३ऋ३ऌ३ ए ३ ओ ३ ऐ३औ३
ह्रस्वोदात्तानुनासिकः	दीर्घोदात्तानुनासिकः	प्लुतोदात्तानुनासिकः
ह्रस्वोदात्ताननुनासिकः	दीर्घोदात्ताननुनासिकः	प्लुतोदात्ताननुनासिकः
ह्रस्वानुदात्तानुनासिकः	दीर्घानुदात्तानुनासिकः	प्लुतानुदात्तानुनासिकः
ह्रस्वानुदात्ताननुनासिकः	दीर्घानुदात्ताननुनासिकः	प्लुतानुदात्ताननुनासिकः
ह्रस्वस्वरितानुनासिकः	दीर्घस्वरितानुनासिकः	प्लुतस्वरितानुनासिकः
ह्रस्वस्वरिताननुनासिकः	दीर्घस्वरिताननुनासिकः	प्लुतस्वरिताननुनासिकः

अनुनासिकाननुनासिकभेदेन य-व-ला द्विधा ॥

अनुनासिकः—मुखेन नासिकया चोच्चार्यमाणः ॥ तच्चिह्नं ञम् प्रत्याहार-संज्ञकवर्णान्विहाय (ँ) इति बोध्यम् ॥

अनुस्वारः-(ं) एतादृशः शिरोबिन्द्वाकारो बोध्यः ॥

उपध्मानीयः—पकार-फकारप्राग्वर्ति—विसर्गार्धाकारः (ᳵ) ॥

जिह्वामूलीयः-ककार-खकारप्राग्वर्ति-विसर्गार्धाकारः (ᳵ) ॥

विसर्जनीयः-अच्प्रत्याहारसंज्ञकवर्णतः परो (:) बिन्दुद्वयात्मकः ॥

अनुदात्तः—ताल्वादिषु स्थानेष्वधोभागे निष्पन्नः अच्

अवसानम्—यस्मात्परो वर्णानामभावः ॥

आम्रेडितम्—एकार्थकस्य द्विरुच्चारितस्य परम् ॥

उदात्तः—ताल्वादिषु स्थानेषूर्ध्वभागे निष्पन्नः अच् ॥

उपसर्गः—धातुना सहोच्चारितः प्र, परा, अप, सम्, अनु, अव, निस्, निर्, दुस्, दुर्, वि, आङ्, नि, अधि, अपि, अति, सु, उद्, अभि, प्रति, परि, उप॥

गुणः—अ, अर्, अल्, ए, ओ ॥

गुरुः—दीर्घः, संयोगपरको ह्रस्वश्च, सविसर्गः, सानुस्वारो ह्रस्वश्च ॥

दीर्घः—द्विमात्रः ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

२५ हल्–'ह्, य्, व्, र्, ल्, ञ्, म्, ङ्, ण्, न्, झ्, भ्, घ्, ढ्, ध्, ज्, ब्, ग्, ड्, द्, ख्, फ्, छ्, ठ्, थ्, च्, ट्, त्, क्, प्, श्, ष्, स्, ह्' इति वर्णानां संज्ञा॥

२६ अम्–'ञ्, म्, ङ्, ण्, न्' इति वर्णानां संज्ञा ॥

२७ मय् 'म्, ङ्, ण्, न्, झ्, भ्, घ्, ढ्, ध्, ज्, ब्, ग्, ड्, द्, ख्, फ्, छ्, ठ्, थ्, च्, ट्, त्, क्, प्' वर्णानां संज्ञा ॥

२८ ङम्-'ङ्, ण्, न्' वर्णानां संज्ञा ॥

२९ झष्-'झ्, भ्, घ्, ढ्, ध्' वर्णानां संज्ञा ॥

३० झश्-'झ्, भ्, घ्, ढ्, ध्, ज्, ब्, ग्, ड्, द्' इति वर्णानां संज्ञा ॥

३१ झय्-'झ्, भ्, घ्, ढ्, ध्, ज्, ब्, ग्, ड्, द्, ख्, फ्, छ्, ठ्, थ्, च, ट् त्, क्, प्' इति वर्णानां संज्ञा ॥

३२ झर्-'झ्, भ्, घ्, ढ्, ध्, ज्, ब्, ग्, ड्, द्, ख्, फ्, छ्, ठ्, थ्, च्, ट्, त्, क् प्, श् ष्, स्' इति वर्णानां संज्ञा ॥

३३ झल्-'झ्, भ्, घ्, ढ्, ध्, ज्, ब्, ग्, ड्, द्, ख्, फ्, छ्, ठ्, थ्, च्, ट्, त्, क्, प्, श्, ष्, स्, ह्' इति वर्णानां संज्ञा ॥

३४ भष्-'भ्, घ्, ढ्, ध्' इति वर्णानां संज्ञा ॥

३५ जश्-'ज्, ब्, ग्, ड्, द्' इति वर्णानां संज्ञा ॥

३६ बश्-'ब्, ग्, ड्, द्' इति वर्णानां संज्ञा ॥

३७ खय्-'ख्, फ्, छ्, ठ्, थ्, च्, ट्, त्, क्, प्' इति वर्णानां संज्ञा ॥

३८ खर्-'ख्, फ्, छ्, ठ्, थ्, च्, ट्, त्, क्, प्, श्, ष्, स्' इति वर्णानां संज्ञा ॥

३९ छव्-'छ्, ठ्, थ्, च्, ट्, त्' इति वर्णानां संज्ञा ॥

४० चय्-'च्, ट्, त्, क्, प्' इति वर्णानां संज्ञा ॥

४१ चर्-'च्, ट्, त्, क्, प्, श्, ष्, स्' इति वर्णानां संज्ञा ॥

४२ शर्-'श्, ष्, स्' इति वर्णानां संज्ञा ॥

४३ शल्-'श्, ष्, स्, ह्' इति वर्णानां संज्ञा ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

८ अल्-'अ, इ, उ, ऋ, ऌ, ए, ओ, ऐ, औ, ह्, य्, व्, र्, ल्, ञ्, म्, ङ्, ण्, न्, झ्, भ्, घ्, ढ्, ध्, ज्, ब्, ग्, ड्, द्, ख्, फ्, छ्, ठ्, थ्, च्, ट्, त्, क्, प्, श्, ष्, स्, ह्' इति वर्णानां संज्ञा ॥

९ इक्-'इ, उ, ऋ, ऌ' एषां वर्णानां संज्ञा ॥

१० इच् 'इ, उ, ऋ, ऌ, ए, ओ, ऐ, औ' वर्णानां संज्ञा।नामिसंज्ञापि ॥

११ इण्-'इ, उ, ऋ, ऌ, ए, ओ, ऐ, औ, ह्, य्, व्, र्, ल्'वर्णानां संज्ञा॥

१२ उक्-'उ, ऋ, ऌ' इति वर्णानां संज्ञा ॥

१३ एङ् 'ए, ओ' वर्णयोः संज्ञा ॥

१४ एच् 'ए, ओ, ऐ, औ' वर्णानां संज्ञा ॥

१५ ऐच्-'ऐ, औ' वर्णयोः संज्ञा ॥

१६ हश्-'ह्, य्, व्, र्, ल्, ञ्, म्, ङ्, ण्, न्, झ्, भ्, घ्, ढ्, ध्, ज्, ब्, ग्, ड्, द्' वर्णानां संज्ञा ॥

१७ हल्-'ह्, य्, व्, र्, ल्, ञ्, म्, ङ्, ण्, न्, झ्, भ्, घ्, ढ्, ध्, ज्, ब्, ग्, ड्, द्, ख्, फ्, छ्, ठ्, थ्, च्, ट्, त्, क्, प्, श्, ष्, स्, ह्'इति वर्णानां संज्ञा व्यञ्जनसंज्ञापि ॥

१८ यण्-'य्, व्, र्, ल्,' वर्णानां संज्ञा ॥

१९ यम्-'य्, व्, र्, ल्, ञ्, म्, ङ्, ण्, न्' वर्णानां संज्ञा ॥

२० यञ्-'य्, व्, र्, ल्, ञ्, म्, ङ्, ण्, न्, झ्, भ्' वर्णानां संज्ञा ॥

२१ यय्-'य्, व् र्, ल्, ञ्, म्, ङ्, ण्, न्, झ्, भ्, घ्, ढ्, ध्, ज्, ब्, ग्, ड्, द्, ख्, फ्, छ्, ठ्, थ्, च्, ट्, त्, क्, प्, वर्णानां संज्ञा ॥

२२ यर्-'य्, व्, र्, ल्, ञ् म्, ङ्, ण्, न्; झ्, भ्, घ्, ढ्, ध्, ज्, ब्, ग्, ड्, द्, ख्, फ्, छ्, ठ्, थ्, च्, ट्, त्, क्, प्, श्, ष्, स्, वर्णानां संज्ञा॥

२३ वश्-व्, र्, ल्, ञ् म्, ङ्, ण्, न्, झ्, भ्, घ्, ढ्, ध्, ज्, ब्, ग्, ड्, द्, वर्णानां संज्ञा ॥

२४ वल्-'व्, र्, ल्, ञ्, म्, ङ्, ण्, न्, झ्, भ्, घ्, ढ्, ध्, ज्, ब्, ग्, ड्, द्, ख्, फ्, छ्, ठ्, थ्, च्, ट्, त्, क्, प्, श्, ष्, स्, ह्'इति वर्णानां संज्ञा॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

अथ

रूपमालायां-प्रकीर्णभागः ३.

तत्र

संधिभागः ।

श्रीशंभुः पाणिनिः श्रीवररुचिरुरगः प्रांशुशृङ्गाणि यस्य
व्यक्तं पादास्त्रिपादी विलसति शिरसि प्रक्रियार्थांशरूपे ।
सप्ताध्यायी सपादा करनिकरसमा सूत्रसद्वार्तिकश्री-
भाष्यैर्वृद्धं त्रिधा तत्प्रविशतु मनुजान्बोधकं शब्दशास्त्रम् ॥ १ ॥

अक्षरसमाम्नायः-

अइउ (ण्) । ऋऌ (क्) । एओ (ङ्) । ऐऔ (च्) ।
हयवर (ट्) । ल(ण्) । ञमङणन (म्) । झभ (ञ्) ।
घढध (ष्) । जबगडद (श्) । खफछठथचटत (व्) ।
कप (य्) । शषस (र्) । ह (ल्) ।। इति प्रत्याहारसूत्राणि ॥

अथ प्रत्याहाराः-

१ अण्-'अ, इ, उ' वर्णानां संज्ञा ॥

२ अक्-'अ, इ, उ, ऋ, ऌ' वर्णानां संज्ञा ॥

३ अच्-'अ, इ, उ, ऋ. ऌ, ए, ओ, ऐ, औ, वर्णानां संज्ञा ॥ स्वरसंज्ञापि ॥

४ अट्-'अ, इ, उ, ऋ, ऌ, ए, ओ, ऐ, औ, ह, य, व, र्' वर्णानां संज्ञा ॥

५ अण्-'अ, इ, उ, ऋ, ऌ, ए, ओ, ऐ, औ, ह्, य्, व्, र्, ल्' वर्णानां संज्ञा ॥

६ अम्-'अ, इ, उ, ऋ, ऌ, ए, ओ, ऐ, औ, ह्, य्, व्, र्, ल्, ञ्, म्, ङ्, ण्, न्, वर्णानां संज्ञा ॥

७ अश्-'अ, इ, उ, ऋ, ऌ, ए, ओ, ऐ, औ, ह्, य् व्, र्, ल्, ञ्, म्, ङ्, ण्, न् झ्, भ्, घ्, ढ्, ध्, ज्, ब्, ग्, ड्, द्' वर्णानां संज्ञा ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

तृ०	येन	याभ्याम्	यैः
च०	यस्मै	,,	येभ्यः
पं०	यस्मात्-द्	,,	,,
ष०	यस्य	ययोः	येषाम्
स०	यस्मिन्	,,	येषु

इति परिशिष्टं समाप्तम् ।

पुस्तक मिलनेका ठिकाना-
खेमराज श्रीकृष्णदास,
"श्रीवेंकटेश्वर" स्टीम्-यन्त्रालय-बंबई.

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नकारान्तो **रागिन्**शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	रागि	रागिणी	रागीणि
द्वि०	,,	,,	,,
तृ०	रागिणा	रागिभ्याम्	रागिभिः
च०	रागिणे		रागिभ्यः
पं०	रागिणः	,,	,,
ष०	,,	रागिणोः	रागिणाम्
स०	रागिणि	,,	रागिषु
सं०	हे रागि, गिन्	हे रागिणी	हे रागीणि

एवमेव स्रग्विन्प्रभृतयः ।

इकारान्तनपुंसकलिङ्गो द्विशब्दः स्त्रीलिङ्गवत् ।

इकारान्तनपुंसकलिङ्गस्त्रिशब्दः ।

प्र०	त्रीणि
द्वि०	,,
तृ०	त्रिभिः
च०	त्रिभ्यः
पं०	,,
ष०	त्रयाणाम्
स०	त्रिषु
सं०	हे त्रीणि

दान्तः पुंलिङ्गो **यत्**शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	यः	यौ	ये
द्वि०	यम्	,,	यान्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

नकारान्तो नामन्शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहु०
प्र०	नाम	नाम्नी, मनी	नामानि
द्वि०	,,	,, ,,	,,
तृ०	नाम्ना	नामभ्याम्	नामभ्यः
च०	नाम्ने	,,	नामभ्यः
पं०	नाम्नः	,,	,,
ष०	,,	नाम्नोः	नाम्नाम्
स०	नाम्नि, मनि	,,	नामसु
सं०	हे नाम, मन्	हे नाम्नी, मनी	हे नामानि

एवमेव सामन्-दामन्-व्योमन्-प्रभृतयः ॥

ब्रह्मन्शब्दोत्तरम्—

एवमेववर्त्मन्-कर्मन्-चर्मन्-प्रभृतयः ॥

अहन्शब्दोत्तरम्—

नकारान्तः सुपथिन् शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहु०
प्र०	सुपथि	सुपथी	सुपन्थानि
द्वि०	,,	,,	,,
तृ०	सुपथा	सुपथिभ्याम्	सुपथिभिः
च०	सुपथे	,,	सुपथिभ्यः
पं०	सुपथः	,,	,,
ष०	,,	सुपथोः	सुपथाम्
स०	सुपथि	,,	सुपथिषु
सं०	हेसुपथि, थिन्	हे सुपथी	हे सुपन्थानि

एवमेव सुमथिन्-अनृभुक्षिन् ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

च०	गिरे	गीर्भ्याम्	गीर्भ्यः
पं०	गिरः	,,	,,
ष०	,,	गिरोः	गिराम्
स०	गिरि	,,	गीर्षु
सं०	हे गीः	हे गिरौ	हे गिरः

रेफान्तः स्त्रीलिङ्गः पुर्शब्दः ।

	एक०	द्वि०	बहु०
प्र०	पूः	पुरौ	पुरः
द्वि०	पुरम्	,,	,,
तृ०	पुरा	पूर्भ्याम्	पूर्भिः
च०	पुरे	पूर्भ्याम्	पूर्भ्यः
पं०	पुरः	,,	,,
ष०	,,	पुरोः	पुराम्
स०	पुरि	,,	पूर्षु
सं०	हे पूः	हे पुरौ	हे पुरः

स्रज्शब्दोत्तरम् ।

जकारान्त ऋच्शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	ऋक्-ग्	ऋचौ	ऋचः
द्वि०	ऋचम्	,,	,,
तृ०	ऋचा	ऋग्याम्	ऋग्भिः
च०	ऋचे	,,	ऋग्भ्यः
पं०	ऋचः	,,	,,
ष०	,,	ऋचोः	ऋचाम्
स०	ऋचि	,,	ऋक्षु
सं०	हे ऋक्, ग्	हे ऋचौ	हे ऋचः

एवं वाच्शब्दः ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

षडलिंगभागे परिशिष्टपत्रम् ।

पृष्ठे २८ 'विश्वादिषु दर्शिताः'॥ इत्यस्याग्रे-
एकतरशब्दस्य तु स्वमोर्ज्ञानवत्, अन्यत्र कतरवत् ॥

३० **वारि**शब्दोत्तरम्-
इकारान्तनपुंसकलिङ्गः **द्वि**शब्दः स्त्रीलिङ्गवत् ॥
इकारान्तनपुंसकलिङ्ग**त्रि**शब्दस्य जस् शसोः 'त्रीणि' इति रूपम् । शेषं पुंवत् ॥

४२ **यज्वन्** शब्दोत्तरम्-
एवम् **अध्वन्-अथर्वन्**-प्रभृतयः ॥
ब्रह्मन्शब्दोत्तरम्-
एवम्-**आत्मन्-परमात्मन्**-प्रभृतयः ।

४६ '**द्वादशन्**' इत्युत्तरम्-
त्रयोदशन् चतुर्दशन् पञ्चदशन् षोडशन् सप्तदशन् अष्टादशन् इति बोध्यम् ॥

४८ **सुयुज्**-शब्दोत्तरम् ॥
एवम्-**ऋत्विज्** ॥

५१ **तद्**शब्दोत्तरम्-
एवं **यद्** । तत्र प्रथमैकवचने 'यः' इति रूपम् ॥

७५ रेफान्तः स्त्रीलिङ्गो **गिर्**शब्दः ।

	एकव०	द्विव०	बहु०
प्र०	गीः	गिरौ	गिरः
द्वि०	गिरम्	,,	,,
तृ०	गिरा	गीर्भ्याम्	गीर्भिः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

च०	गिरे	गीर्भ्याम्	गीर्भ्यः
पं०	गिरः	,,	,,
ष०	,,	गिरोः	गिराम्
स०	गिरि	,,	गीर्षु
सं०	हे गीः	हे गिरौ	हे गिरः

रेफान्तः स्त्रीलिङ्गः पुर्शब्दः ।

	एक०	द्वि०	बहु०
प्र०	पूः	पुरौ	पुरः
द्वि०	पुरम्	,,	,,
तृ०	पुरा	पूर्भ्याम्	पूर्भिः
च०	पुरे	पूर्भ्याम्	पूर्भ्यः
पं०	पुरः	,,	,,
ष०	,,	पुरोः	पुराम्
स०	पुरि	,,	पूर्षु
सं०	हे पूः	हे पुरौ	हे पुरः

स्रज्शब्दोत्तरम् ।

जकारान्त ऋच्शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	ऋक्-ग्	ऋचौ	ऋचः
द्वि०	ऋचम्	,,	,,
तृ०	ऋचा	ऋग्याम्	ऋग्भिः
च०	ऋचे	,,	ऋग्भ्यः
पं०	ऋचः	,,	,,
ष०	,,	ऋचोः	ऋचाम्
स०	ऋचि	,,	ऋक्षु
सं०	हे ऋक्, ग्	हे ऋचौ	हे ऋचः

एवं वाच्शब्दः ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

'झलां जश् झशि' इति सूत्रविधेयबोधकयन्त्रम् ।

स्थानिनः	परेषु									
	ग	घ	ज	झ	ड	ढ	द	ध	ब	भ
क	ग्	ग्	ग्	ग्	ग्	ग्	ग्	ग्	ग्	ग्
ख	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
ग	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
घ	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
च	ज्	ज्	ज्	ज्	ज्	ज्	ज्	ज्	ज्	ज्
छ	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
ज	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
झ	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
ट	ड्	ड्	ड्	ड्	ड्	ड्	ड्	ड्	ड्	ड्
ठ	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
ड	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
ढ	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
त	द्	द्	द्	द्	द्	द्	द्	द्	द्	द्
थ	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
द	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
ध	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
प	ब्	ब्	ब्	ब्	ब्	ब्	ब्	ब्	ब्	ब्
फ	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
ब	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
भ	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
स	द्	द्	ज्	ज्	ड्	ड्	द्	द्	द्	द्
श	ज्	ज्	ज्	ज्	ज्	ज्	ज्	ज्	ज्	ज्
ष	ड्	ड्	ड्	ड्	ड्	ड्	ड्	ड्	ड्	ड्

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

च०	गिरे	गीर्भ्याम्	गीर्भ्यः
पं०	गिरः	,,	,,
ष०	,,	गिरोः	गिराम्
स०	गिरि	,,	गीर्षु
सं०	हे गीः	हे गिरौ	हे गिरः

रेफान्तः स्त्रीलिङ्गः पुर्शब्दः ।

	एक०	द्वि०	बहु०
प्र०	पूः	पुरौ	पुरः
द्वि०	पुरम्	,,	,,
तृ०	पुरा	पूर्भ्याम्	पूर्भिः
च०	पुरे	पूर्भ्याम्	पूर्भ्यः
पं०	पुरः	,,	,,
ष०	,,	पुरोः	पुराम्
स०	पुरि	,,	पूर्षु
सं०	हे पूः	हे पुरौ	हे पुरः

स्रज्शब्दोत्तरम् ।

जकारान्त ऋच्शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	ऋक्-ग्	ऋचौ	ऋचः
द्वि०	ऋचम्	,,	,,
तृ०	ऋचा	ऋग्याम्	ऋग्भिः
च०	ऋचे	,,	ऋग्भ्यः
पं०	ऋचः	,,	,,
ष०	,,	ऋचोः	ऋचाम्
स०	ऋचि	,,	ऋक्षु
सं०	हे ऋक्, ग्	हे ऋचौ	हे ऋचः

एवं वाच्शब्दः ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

क्षे+यम्	क्षय्यम्	‘क्षय्यजय्यौ शक्यार्थे’[1]
जे+यम्	जय्यम्	
क्रे+यम्	क्रय्यम् ॥	‘क्रय्यस्तदर्थे’[2]

ओकारपूर्वोदाहरणदिक्—

तत्र पूर्वोकारस्य पदान्तत्वे तु आदेशो वकारं नाप्युच्चारयेत् ॥

भो+अति	भवति
पटो+आम्रः	पट आम्रः पटवाम्रः
भानो+इन्द्रियम्	भान इन्द्रियम् भानविन्द्रियम्
विष्णो+ईषिका	विष्ण ईषिका विष्णवीषिका
स्थाल्नो+उन्मत्ताः	स्थाल्न उन्मत्ताः स्थाल्नवुन्मत्ताः
वायो+ऊनाः	वाय ऊनाः वायवूनाः
बटो+ऋक्षः	बट ऋक्षः बटवृक्षः
भरो+एहि	भर एहि भरवेहि
गुरो+ओंकारः	गुर ओंकारः गुरवोंकारः
प्रभो+ऐश्वर्यम्	प्रभ ऐश्वर्यम् प्रभवैश्वर्यम्
विभो+औदार्यम्	विभ औदार्यम् विभवौदार्यम्

१ योग्यार्थे तु ‘क्षेयम्’ इति भवति ॥ २ यच्च द्रव्यं ‘अद्यैव क्रेतारः क्रीणीयुः’ इति बुद्ध्या आपणे प्रसारितं, तत्र ‘क्रय्यम्’ भवति ॥ यच्च कालान्तरे विक्रयणयोग्यम्, ‘तत्र क्रेयम्’ इति भवति ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

यत्र ओकारस्य यकारे परे सति अव्, तत्प्रदर्श्यंते ॥

गो+यूतिः — गव्यूतिः ॥ 'गोर्यूतावच्छपरिमाणे' ॥

गो+यम् — गव्यम्
माधो+यः — माधव्यः
लो+यम् — लव्यम्
} 'वान्तो यि प्रत्यये' ॥

अत्र विशेषः–

विभो+अव — विभोऽव ॥ 'एङः पदान्तादति' पूर्वरूपम् ॥

गो+अग्रम् — गोअग्रम् { 'सर्वत्र विभाषा गोः' अति पदान्ते प्रकृतिभावः ॥ / गवाग्रम्

गो+इच्छा — गवेच्छा
गो+ईहा — गवेहा
गो+उद्धः — गवोद्धः
गो+ऊढः — गवोढः
गो+ऋषभः — गवर्षभः
गो+एकदन्तः — गवैकदन्तः
गो+ओकांसि — गवौकांसि
} 'अवङ् स्फोटायनस्य' । पदान्ते गोरचि ओकारस्य अवङ् आदेशो वा ॥

गो+इन्द्रः — गवेन्द्रः } 'इन्द्रे च' गोरवङ् आदेशो नित्यम् ॥

ऐकारपूर्वोदाहरणदिक्–

तत्र पूर्वैकारस्य पदान्तत्वे तु आदेशे यकारं नाप्युच्चारयेत् ।

नै+अकः — नायकः

पत्न्यै+अट — पत्न्या अट / पत्न्यायट

शान्त्यै+आथर्वणम् — शान्त्या आथर्वणम् / शान्त्यायाथर्वणम्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

श्रियै+इन्दुः	श्रिया इन्दुः श्रियायिन्दुः
ह्रियै+ईशानः	ह्रिया ईशानः ह्रियायीशानः
भूत्यै+उद्योगः	भूत्या उद्योगः भूत्यायुद्योगः
मुक्त्यै+ऊरीकृतम्	मुक्त्या ऊरीकृतम् मुक्त्यायूरीकृतम्
इष्ट्यै+ऋत्विक्	इष्ट्या ऋत्विक् इष्ट्यायृत्विक्
वृत्त्यै+एकान्तः	वृत्त्या एकान्तः वृत्त्यायेकान्तः
गुप्त्यै+ओतुः	गुप्त्या ओतुः गुप्त्यायोतुः
मायै+ऐश्वर्यम्	माया ऐश्वर्यम् मायायैश्वर्यम्
मायै+औत्सुक्यम्	माया औत्सुक्यम् मायायौत्सुक्यम्

औकारपूर्वोदाहरणदिक्—

तत्र पूर्वाकारस्य पदान्तत्वे तु आदेशे वकारोच्चारणानुच्चारणे—

पौ+अकः	पावकः
गुरौ+अनुरक्तः	गुरा अनुरक्तः गुरावनुरक्तः
हरौ+आग्रहः	हरा आग्रहः हरावाग्रहः
अब्धौ+इरा	अब्धा इरा अब्धाविरा
शत्रौ+ईर्ष्या	शत्रा ईर्ष्या शत्रावीर्ष्या

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मानौ+उग्रता	माना उग्रता मानावुग्रता
भूमौ+ऊषः	भूमा ऊषः भूमावूषः
आजौ+ऋष्टिः	आजा ऋष्टिः आजावृष्टिः
क्षितौ+एकपदी	क्षिता एकपदी क्षितावेकपदी
चरौ+ओदनः	चरा ओदनः चरावोदनः
ऋभौ+ऐश्वर्यम्	ऋभा ऐश्वर्यम् ऋभावैश्वर्यम्
कौ+औष्ट्रकम्	का औष्ट्रकम् कावौष्ट्रकम्

अथ प्रकृतिभावः ।

तत्र वैकल्पिकोदाहरणदिक्–

अकारपूर्वोदाहरणदिक्–

एहि कृष्ण+अत्र दधि[1]	एहि कृष्ण अत्र दधि एहि कृष्णात्र दधि	'प्लुतप्रगृह्या अचि' इति प्लुतपक्षे प्रकृतिभावः ।
एहि राम+आयाता देवाः	एहि राम आयाता देवाः एहि रामायाता देवाः	
एहि देव+इह यज्ञे	एहि देव इह यज्ञे एहि देवेह यज्ञे	
सप्त[2]+ऋषीणाम्	सप्तऋषीणाम् सप्तर्षीणाम्	'ऋत्यकः' इति विकल्पेन प्रकृतिभावः पक्षान्ते ॥
सप्त[3]+ऋषयः	सप्त ऋषयः सप्तर्षयः	

१ एवमीकारादिपरत्वमपि कल्पनीयम् । २ समस्तमिदम् । ३ व्यस्तमिदम् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

आकारपूर्वोदाहरणदिक्—

ब्रह्मा+ऋषिः — { ब्रह्म ऋषिः / ब्रह्मर्षिः }

माला+ऋतः — { मालऋतः / मालर्तः }

'ऋत्यकः' इति पदान्ते ह्रस्व-सहितः प्रकृतिभावः ॥

इकारपूर्वोदाहरणदिक्—

एत कलत्राणि+अत्र शम् — { एत कलत्राणि अत्र शम् / एत कलत्राण्यत्र शम् }

एत कलत्राणि+इह शय्या — { एत कलत्राणि इह शय्या / एत कलत्राणीह शय्या }

'प्लुतप्रगृह्या अचि'

ईकारपूर्वोदाहरणदिक्—

नदी+अत्र — { नदि अत्र / नद्यत्र }

गौरी+आस्ते — { गौरि आस्ते / गौर्यास्ते }

करी+उन्मत्तः — { करि उन्मत्तः / कर्युन्मत्तः }

देवी+ऊहते — { देवि ऊहते / देव्यूहते }

वाणी+ऋच्छति — { वाणि ऋच्छति / वाण्यृच्छति }

'इकोऽसवर्णे शाकल्यस्य ह्रस्वश्च' इति पदान्ते ह्रस्वसहितः प्रकृतिभावो वा ॥

सुधी+उपास्यः — सुध्युपास्यः ॥ समासे तु न ॥

उकारपूर्वोदाहरणदिक्—

उ+इति — { उ इति / ऊँ इति / विति }

'उञः', 'ऊँ' इतौ ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मधु+अत्र	मधु अत्र / मध्वत्र	'इकोऽसवर्णे शाकल्यस्य ह्रस्वश्च' इति पदान्ते ह्रस्वस्यापि मेघवह्रस्वे कृते प्रकृतिभावः ॥
त्रपु+इच्छति	त्रपु इच्छति / त्रप्विच्छति	
वसु+एति	वसु एति / वस्वेति	
दारु+ओषति	दारु ओषति / दार्वोषति	
चारु+ऐतिह्यम्	चारु ऐतिह्यम् / चार्वैतिह्यम्	
मञ्जु+औन्नत्यम्	मञ्जु औन्नत्यम् / मञ्ज्वौन्नत्यम्	

समासे तु न प्रकृतिभावः–

मधु+अरिः	मध्वरिः
वसु+इच्छा	वस्विच्छा
वधू+आननम्	वध्वाननम्

ऋकारपूर्वोदाहरणदिक्–

ज्ञातृ+अत्र	ज्ञातृ अत्र / ज्ञात्रत्र	'इकोऽसवर्णे शाकल्यस्य ह्रस्वश्च'
धातृ+इन्दति	धातृ इन्दति / धात्रिन्दति	
हर्तृ+उञ्छति	हर्तृ उञ्छति / हर्त्रुञ्छति	
कर्तृ+एति	कर्तृ एति / कर्त्रेति	

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

मातृ+ऋच्छतु — { मातृ ऋच्छतु / मातॄच्छतु } 'ऋत्यकः'

एकारपूर्वोदाहरणदिक्—

हे+अम्ब — { हे अम्ब / हेऽम्ब }

हे+ईशान — { हे ईशान / ह ईशान / ह यीशान }

हे+उमेश — { हे उमेश / ह उमेश / हयुमेश }

हे+ऋभुक्षिन् — { हे ऋभुक्षिन् / ह ऋभुक्षिन् / हयृभुक्षिन् }

हे+एक — { हे एक / ह एक / हयेक }

'प्लुतप्रगृह्या अचि नित्यम्, इति प्लुतपक्षे प्रकृ०'

ओकारपूर्वोदाहरणदिक्—

एहि विभो+अत्र स्नाहि — { एहि विभो अत्र स्नाहि / एहि विभ अत्र स्नाहि / एहि विभवत्र स्नाहि } प्लुतपक्षे प्रकृतिभावः

विभो+इति — { विभो इति / विभ इति / विभविति } प्रगृह्यपक्षे प्रकृ०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ऐकारपूर्वोदाहरणदिक्–

है+अब्ज	है अब्ज हा अब्ज हायब्ज
है+इन्द्र	है इन्द्र हा इन्द्र हायिन्द्र
है+उक्षन्	है उक्षन् हा उक्षन् हायुक्षन्
है+ऋतो	है ऋतो हा ऋतो हायृतो
है+एड	है एड हा एड हायेड

प्लुतपक्षे 'प्लुतप्रगृह्या अचि'–इति प्रकृतिभावः।

अथ नित्यप्रकृतिभावोदाहरणदिक्–

एकाच्निपातपूर्वोदाहरणदिक्–

अ+अपेहि	अ अपेहि
आ+एवम्	आ एवं नु मन्यसे
आ+एवम्	आ एवं किल तत्
इ+इन्द्र।	इ इन्द्रः
ई+आर्तिः	ई आर्तिः
उ+उमेशः	उ उमेशः
ऊ+ओषति	ऊ ओषति
ऋ+अर्दितः	ऋ अर्दितः
ॠ+एवं तत्	ॠ एवं तत्

(आ एवं ...) वाक्यस्मरणयोः।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

ए+ईश्वर	ए ईश्वर	
ओ+अच्युत	ओ अच्युत	
ऐ+एवं तत्	ऐ एवं तत्	
औ+अमराः	औ अमराः	

अनेकाच्निपातपूर्वोदाहरणदिक्—

अहो+ईशाः	अहो ईशाः	ओदन्तः
आहो+इति	आहो इति	
उताहो+इति	उताहो इति	

द्विवचनान्तप्रकृतिभावोदाहरणदिक्—

हरी+अत्र	हरी अत्र
कवी+इमौ	कवी इमौ
वारिणी+अच्छे	वारिणी अच्छे
विष्णू+अमू	विष्णू अमू
भानू+इह	भानू इह
अमू+आसाते	अमू आसाते
गंगे+अमू	गंगे अमू
माले+आनय	माले आनय
पचेते+इमौ	पचेते इमौ
ब्रूवहे+अर्थम्	ब्रवहे अर्थम्
ब्रुवाथे२आवाम्	ब्रुवाथे आवाम्

बहुवचनान्तप्रकृतिभावोदाहरणदिक्—

अमी+आसते	अमी आसते	अदसईत्
अमी+ईशाः	अमी ईशाः	

इति स्वरसंधिः ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अथ व्यञ्जनसन्धिः ।

तत्र पदान्ते 'झलां जशोन्ते' 'वावसाने' 'खरि च' 'चोः कुः' 'छशां षः' 'स्तोः श्चुना श्चुः' 'ष्टुना ष्टुः' इति सूत्रबोधकयन्त्रम् ।

स्थानिनः	पदान्ते	।	परेषु क्	ख्	च्	छ्	ट्	ठ्	त्	थ्	प्	फ्	श्	ष्	स्
क्	ग्	क् । ग्	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्
ख्	"	" "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
ग्	"	" "	"	"	"	"	"	"	"	"		"	"	"	"
घ्	"	" "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
च्	"	" "	"	"	"	"	"	"	"	"		"	"	"	"
छ्	ड्	ट् । ड्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्		ट्	ट्	ट्	ट्
ज्	ग्	क् । ग्	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्	क्
झ्	"	" "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
ट्	ड्	ट् । ड्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्
ठ्	"	" "	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

ड्	,,	,, ,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
ढ्	,,	,, ,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
त्	द्	त् । द्	त्	त्	च्	च्	ट्	ट्	त्	त्	त्	त्	च्	त्	त्
थ्	,,	,, ,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
द्	,,	,, ,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
ध्	,,	,, ,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
प्	ब्	प् । ब्	प्	प्	प्	प्	प्	प्	प्	प्	प्	प्	प्	प्	प्
फ्	ब्	प् । ब्	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
ब्	,,	,, ,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
भ्	,,	,, ,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
श्	ड्	ट् । ड्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्	ट्
ष्	ड्	ट् । ड्	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
स्	र्	:	ँः।	ँः।	श्	श्	ष्	ष्	स्	स्	ँः।	ँः।	:।श्	:।ष्	:।स्

ककारपूर्वोदाहरणदिक्—

पृथक्+अञ्चति

पृथगञ्चति

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

स्रज्+	स्रक् / स्रग्	
स्रज्+शर्म	स्रक्शर्म	
स्रज्+ह्स्वा	स्रग्ह्स्वा	

अयं तु विशेषः—सृज्-मृज्-यज्—राज्-भ्रस्जभ्राजां छान्तवत् ।

विश्वसृज्+अत्र	विश्वसृडत्र	सृज्
विश्वसृज्+	विश्वसृट् / विश्वसृड्	सृज्
विश्वसृज्+हास्यम्	विश्वसृड्हास्यम्	सृज्
विश्वसृज्+शूरः	विश्वसृट्शूरः	सृज्
देवेज्+आस्ते	देवेडास्ते	यज्
देवेज्+हस्ती	देवेड्हस्ती	यज्
देवेज्+	देवेट् / देवेड्	यज्
देवेज्+शत्रुः	देवेट्शत्रुः	यज्
परिमृज+अयम्	परिमृडयम्	मृज्
परिमृज्+हयः	परिमृड्हयः	मृज्
परिमृज+	परिमृट् / परिमृड्	मृज्
परिमृज्+कृतिः	परिमृट्कृतिः	मृज्
परिमृज्+श्वयति	परिमृट्श्वयति	मृज्
राज्+अच्छः	राडच्छः	राज्
राज्+हस्ती	राड्हस्ती	राज्
राज्+	राट् / राड्	राज्
राज्+शत्रुः	राट्शत्रुः	राज्

'असृज्' शब्दे तु सृज् न अतः 'स्रज्' शब्दवत् ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

विभ्राज्+उदयः	विभ्राडुदयः	भ्राज्
विभ्राज्+हेतिः	विभ्राड्हेतिः	
विभ्राज्+	विभ्राट् / विभ्राड्	
विभ्राज्+शोचिः	विभ्राट्शोचिः	
विभ्राज्+चरति	विभ्राट्चरति	
भृज्+आस्ते	भृडास्ते	भ्रस्ज्
भृज्+हर्म्यम्	भृड्हर्म्यम्	
भृज्+	भृट् / भृड	
भृज्+सरति	भृट्सरति	
भृज्+श्रृणोति	भृट्श्रृणोति	

टकारपूर्वोदाहरणदिक्—

घुट्+एति	घुडेति
घुट्+हेला	घुड्हेला
घुट्+	घुट् / घुड
घुट्+पिबति	घुट्पिबति
घुट्+शाकम्	घुट्शाकम्

तकारपूर्वोदाहरणदिक्—

चित्+ईहा	चिदीहा
चित्+हर्षः	चिद्हर्षः
चित्+	चित् / चिद्
चित्+करोति	चित्करोति
चित्+खनति	चित्खनति
चित्+चयः	चिच्चयः
चित+छत्रम्	चिच्छत्रम

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

सुत्+टीकते	सुट्टीकते
जित्+ठक्कुरः	जिट्ठक्कुरः
जित्+तरति	जित्तरति
सुत्-पुनाति	सुत्पुनाति
लोकजित्+शिक्षा	लोकजिच्छिक्षा
सत्+षष्ठम्	सत्षष्ठम्
सत्+सारः	सत्सारः

दकारपूर्वोदाहरणदिक्-

तद्+अर्थः	तदर्थः
यद्+इच्छा	यदिच्छा
उद्+हर्षः	उद्धर्षः
तद्+	{ तत् / तद्
यद्+कृतम्	यत्कृतम्
एतद्+चरितम्	एतच्चरितम्
युष्मद्+छत्रम्	युष्मच्छत्रम्
तद्+टीका	तट्टीका
अस्मद्+टंकारः	अस्मट्टंकारः
त्वद्+पुत्रः	त्वत्पुत्रः
मद्+फलम्	मत्फलम्
तद्+श्मश्रुः	तच्छ्मश्रुः
एतद्+षण्डः	एतत्षण्डः
त्यद्+सरः	त्यत्सरः

धकारपूर्वोदाहरणदिक्-दकारवत् ।

मुध्+अत्र	मुदत्र
मुध्-	{ मुत् / मुद्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

भुध्+तरति	अज्झूस्व:
भुध्+शास्त्री	अज्हूस्व:

पकारपूर्वोदाहरणदिक्—

गुप्+भवति	गाड्ढरति
गुप्+ह्वयम्	गुड्हरति
गुप्+	ढसति गु ति
गुप्+चरति	गुप् २
गुप्+शूरः	गुप्शूरः

भकारपूर्वोदाहरणदिक्—

ककुभ्+ईशः	ककुबीशः
ककुभ्+हस्ती	ककुब्हस्ती
ककुभ्+वस्त्रः	ककुब्वस्त्रः
ककुभ्+	ककुप् ककुब्
ककुभ्+चारी	ककुप्चारी
ककुभ्+शूलम्	ककुप्शूलम्

शकारपूर्वोदाहरणदिक्—

विश्+ईशः	विडीशः
विश्+हारः	विड्हारः
विश्+	विट् विड्
विश्+पतिः	विट्पतिः
विश्+शस्तः	विट्शस्तः
विश्+षष्ठः	विट्षष्ठः

---

१ अत्रेदं बोध्यम्-दिश्-दृश्-उदकशब्दभिन्नपूर्वपदकस्पृश्ब्दानां तु ककारपूर्वोदाह[रण]दिशा बोध्यम् । २ 'विट् स्मृतो वैश्यमनुजप्रवेशेषु मनीषिभिः' इति विश्वः ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri.Funding: MIDF

द्वि०	तादृशम्	तादृशौ	तादृशः
तृ०	तादृशा	तादृग्भ्याम्	तादृग्भिः
च०	तादृशे	,,	तादृग्भ्यः
पं०	तादृशः	,,	,,
ष०	,,	तादृशोः	तादृशाम्
स०	तादृशि	,,	तादृक्षु
सं०	हे तादृक्-ग्	हे तादृशौ	हे तादृशः

एवं यादृश्-सदृश्-कीदृश्-एतादृश्-अमूदृश्-ईदृश्-इत्यादिः ।

शान्तो घृतस्पृश्शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	घृतस्पृक्-ग्	घृतस्पृशौ	घृतस्पृशः
द्वि०	घृतस्पृशम्	,,	,,
तृ०	घृतस्पृशा	घृतस्पृग्भ्याम्	घृतस्पृग्भिः
च०	घृतस्पृशे	,,	घृतस्पृग्भ्यः
पं०	घृतस्पृशः	,,	,,
ष०	,,	घृतस्पृशोः	घृतस्पृशाम्
स०	घृतस्पृशि	,,	घृतस्पृक्षु
सं०	हे घृतस्पृक्-ग्	हे घृतस्पृशौ	हे घृतस्पृशः

शान्तो विश्शब्दः ।

	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र०	विट्-ड्	विशौ	विशः
द्वि०	विशम्	,,	,,
तृ०	विशा	विड्भ्याम्	विड्भिः
च०	विशे	,,	विड्भ्यः
पं०	विशः	,,	,,
ष०	,,	विशोः	विशाम्
स०	विशि	,,	विट्सु-ट्त्सु
सं०	हे विट्-ड्	हे विशौ	हे विशः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu